Plenair verslag

Tweede Kamer, 20e vergadering
Woensdag 4 november 2026

- Begin 10:15 uur
- Sluiting 0:38 uur
- Status Ongecorrigeerd

Begrotingen Klimaat en Groene Groei en Klimaat- en Energiefonds 2027

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van Klimaat en Groene Groei (XXIII) voor het jaar 2027 (37020-XXIII);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Klimaat- en Energiefonds voor het jaar 2027 (37020-M).**

Termijn inbreng

De **voorzitter**:
Aan de orde is de begroting Klimaat en Groene Groei. Ik heet de bewindspersonen, minister Van Veldhoven en staatssecretaris De Bat van harte welkom. Ik vind het een mooie ochtend en hoop dat u ook allemaal goed heeft geslapen. Ik werd in ieder geval heerlijk wakker en hoop dat dat ook voor u geldt. Ik wil graag als eerste het woord geven aan mevrouw Van Oosterhout namens de fractie van PRO.

Goedemorgen, meneer Van den Berg. U staat al meteen bij de interruptiemicrofoon. U heeft er zin in. Heeft u een punt van orde?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Allereerst: ik heb ook goed geslapen en ik ga niet mevrouw Van Oosterhout interrumperen, maar ik wilde graag een informatieverzoek doen aan het kabinet, over de brief die wij gisteren hebben ontvangen voor de elektriciteitsprijsenvelop. Specifiek wil ik weten wat de voorwaarden zijn waaronder bedrijven dat geld wel of niet kunnen aanvragen. Als die brief er vandaag nog kan komen of uiterlijk morgen bij het debat, heel graag.

De **voorzitter**:
Dat informatieverzoek wordt doorgeleid. Nu u mij toch even wat tijd heeft gegeven,

waarvoor dank, wil ik ook voorstellen aan de Kamer om interrupties onbeperkt te doen, maar wel in blokjes van drie, maximaal 30 seconden per interruptie. En ik handhaaf daar streng op, zeg ik meteen.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout, goedemorgen. Gaat uw gang.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Goedemorgen. Dank u wel, voorzitter. Een aantal dagen geleden werd mij een klimaatkoffer overhandigd met daarin wensen van kinderen voor het klimaat. De vraag was heel duidelijk: wat willen jullie de bazen van Nederland meegeven? Ik lees er een paar voor. Een gezonde aarde voor iedereen. Het beschermen van de natuur en onze dieren. Stoppen met fossiel. De overkoepelende vraag van deze kinderen was: wat doet dit kabinet voor mij, wat doet dit kabinet voor mijn toekomst?

Deze kinderen zijn niet de enigen die deze vraag stelden. In september liepen meer dan 40.000 mensen de Klimaatmars, en die mensen hadden maar één vraag: waar is Rob Jetten? Waarom, zo vroegen zij zich af, is het opeens makkelijker om je in een Shelloverall te hijsen, in de heetste zomer ooit, dan in actie te komen voor het klimaat? Want na deze zomer en na deze Klimaatbegroting kunnen we onszelf afvragen of het D66 of nog altijd de VVD is die dit ministerie runt. Namens al die mensen die in september meeliepen en namens de meerderheid van de Nederlanders die nog altijd meer klimaatactie willen, vraag ik de minister: waar is Rob Jetten? En waar is de klimaatpartij D66, die beloofde dat het wel kon?

Laten we eens de balans opmaken. Het PBL stelt voor het derde jaar op rij dat er stilstand is, en ook de Raad van State hekelt het gebrek aan actie van dit kabinet. Constateren dat iets moeilijk is om te halen, ontslaat je niet van de verantwoordelijkheid om het alsnog te proberen, zeg ik tegen deze minister. Waar deze minister wel actie op onderneemt, maakt het klimaatbeleid alleen maar oneerlijker. De fossiele subsidies die Rob Jetten afschafte, komen terug. De CO_2-heffing die was beloofd aan Europa wordt toch weer afgeschaft. En de enige extra maatregel die dit kabinet neemt, is voor een project van Shell en Total.

En dan, als klap op de vuurpijl, werd niet alleen geld voor duurzame energie met deze Klimaatbegroting verplaatst, maar is er ook nog eens 1,2 miljard afgepakt door Eelco Heinen om cadeaus te geven aan de grootste vermogens.

De **voorzitter**:
Dat leidt tot een interruptie van de heer Van den Berg.

De heer **Van den Berg** (JA21):
We gaan gelijk goed van start, maar ik vraag mij wel af of het allerbelangrijkste nou echt is dat de premier in een Shellpak op werkbezoek is gegaan bij een bedrijf als Shell.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We hebben de heetste zomer ooit gehad. We hebben meer dan 9 miljard aan schade door extreem weer. Dan verwacht je toch van D66, een partij die zich toch presenteert als klimaatpartij, meer actie?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dan ga ik het toch voor die partij opnemen. Volgens mij is Shell in Nederland namelijk de grootste investeerder in de verduurzaming van Nederland, en daar maakt mevrouw Van Oosterhout dan een probleem van en verwijt dat D66. Ik vind dat onbestaanbaar! We moeten toch juist toejuichen dat bedrijven hier in Nederland willen blijven investeren?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik weet toevallig het een en ander van Shell. Shell is een van de grootste vervuilers ter wereld, moet echt veel meer doen als het gaat om het tegengaan van gevaarlijke klimaatverandering en is daartoe door de rechter ook opgeroepen. Wat wij ook zien, is dat Shell en al die andere bedrijven de afgelopen maanden 36 miljard euro aan extra overwinst hebben gemaakt, ten koste van gewone mensen.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik vind het jammer dat ik geen antwoord op de vraag hoor. In 2020 verloor Shell nog een hele hoop geld door de coronacrisis. Dat moet dan ook wel gezegd worden. Het gaat vooral om de volgende vraag. Als dat soort bedrijven investeren in Nederland, is mevrouw Van Oosterhout dan ook voornemens om Shell eruit te jagen, inclusief al die goede investeringen, of mag Shell gewoon blijven en doorgaan met wat ze doen?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het lijkt me geen goed idee als Shell doorgaat met doen wat ze doen, want ze zijn een van de grootste vervuilers ter wereld. Het is heel belangrijk dat zij zo snel mogelijk stoppen met fossiele brandstoffen.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik zou graag van de minister willen horen waarom zij wel geld vond voor Shell, Total en Eelco Heinen, maar niet voor het omlaag brengen van de energierekening van gewone mensen. De noodzaak van klimaatactie werd namelijk pijnlijk duidelijk toen deze zomer kanalen onbevaarbaar werden door de droogte, er duizenden doden vielen door de hitte

in heel Europa en de fossiele-importrekening van Europa zomaar opliep met 100 miljard euro.

Voorkomen is beter dan genezen. Maar ook de kansen: Nederland bespaarde sinds de blokkade van de Straat van Hormuz namelijk 8 miljard aan fossiele importen door duurzame energie. Elke geïsoleerde woning, elke windmolen en elke groene fabriek helpt ons om uit de klauwen te blijven van Poetin en Trump. De energietransitie is ook een enorme kans voor de maakindustrie. Voor al die mensen op de Dam en voor de kinderen die deze week hun klimaatzorgen overhandigden, schreeuwt het klimaat om actie. Voor de politici die dat onvoldoende vinden: er is nu echt reden genoeg.

Voorzitter. Mensen in Nederland willen meer klimaatactie, maar nog meer Nederlanders, ruim acht op de tien, vinden het klimaatbeleid oneerlijk. Ze willen dat de lasten tussen burgers en bedrijven eerlijker worden verdeeld, en ze hebben gelijk. Dit kabinet houdt fossiele bedrijven uit de wind, terwijl de energierekening van gewone mensen oploopt. Neem de overwinsten. Sinds de afsluiting van de Straat van Hormuz in februari verdienen de raffinaderijen in Nederland 11 miljoen euro extra — per dag. Van maart tot en met juli was dat samen 1,7 miljard euro aan overwinst, voor Shell, BP en ExxonMobil.

De **voorzitter**:
Voordat u verdergaat … U hield al in. Dank u wel voor het helpen van de voorzitter. Ik geef graag het woord aan de heer Vermeer voor een interruptie.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ik heb het even aangehoord, maar op een gegeven moment kun je niet meer blijven zitten. Is mevrouw Van Oosterhout ervan op de hoogte dat de grootste verhogingen van de energierekening komen door het verhogen van belastingen, btw die daar ook nog overheen komt en de toename van de netwerkkosten die komen omdat we door blijven gaan met het inzetten van wiebelstroom? Ondertussen moeten de gascentrales extra draaien, met gas uit onder andere Amerika.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Die enorme toename van de energierekening komt doordat we nog altijd afhankelijk zijn van fossiele energie. We zien dat landen die sneller die verduurzaming hebben doorgezet, minder afhankelijk zijn van fossiel. De energierekening is daar ook een stuk minder hoog. Dat zouden we ook in Nederland moeten doen.

De heer **Vermeer** (BBB):
Welke landen hebben dan een hoeveel lagere energieprijs dan Nederland? Dat verschil komt gewoon door belastingen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Bijvoorbeeld Spanje. Volgens mij vinden we elkaar wel wat betreft de energierekening van gewone mensen. Volgens mij vinden we elkaar wel als we vinden dat dit kabinet daar

veel meer voor zou moeten doen. We zien in deze Klimaatbegroting dat er niks extra's voor hen wordt gedaan.

De **voorzitter**:
Tot slot, meneer Vermeer.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ook voor de ongewone mensen moet de energierekening omlaag, en voor bedrijven. Anders hebben we namelijk geen verdienvermogen meer in Nederland en kunnen al deze investeringen die mevrouw Van Oosterhout graag wil, niet betaald worden. Hoe ziet ze dat?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We zien dat het kabinet keihard rent als het gaat om het verlagen van de energierekening voor bedrijven. Gisteren hebben we daar nog een brief over gehad. Maar er wordt niks extra's gedaan voor gewone mensen. Daar verzet PRO zich tegen.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
De overwinsten zijn geen winsten door slim ondernemen, maar komen door het profiteren van oorlog, betaald door mensen aan de pomp en via hun gasrekening. In 2022 hebben we zulke overwinsten belast met een solidariteitsheffing. Een meerderheid van deze Kamer heeft een motie aangenomen waarin het kabinet wordt gevraagd om dat opnieuw te doen. Wat is daarmee gebeurd? Naar het schijnt niets. Deze motie komt uit april en in augustus stond Nederland nog altijd niet in het rijtje van landen dat daarvoor pleitte in Europa. Ik hoor graag van de minister: waarom niet? Hoe staat het met de uitvoering van de motie? Gaat zij, nu het er in Europa niet van gekomen is, nationaal actie ondernemen?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Wat ik nu hoor over die overwinsten is natuurlijk maar een frame dat wordt gemaakt over dat soort bedrijven. Ik zei het net al even: er zijn ook jaren geweest dat deze bedrijven zeer grote verliezen hebben gemaakt wanneer het even tegenzat. Op die momenten hoor je partijen als PRO helemaal niet over compenseren. Alleen wanneer het goed gaat, mogen we een beetje geld afromen. Mijn vraag is daarom: wat denkt mevrouw Van Oosterhout dat het doet met het investeringsklimaat in Nederland als je continu tot dit soort zaken oproept?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het was natuurlijk te verwachten dat een partij als JA21 opkomt voor dit soort bedrijven in plaats van voor gewone mensen. Het gaat om 11 miljoen euro extra per dag. Wat PRO betreft is dat echt onbestaanbaar en zou dat geld moeten gaan naar het verlagen van de energierekening van gewone mensen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dan zijn wij het met elkaar eens, zeg ik tegen mevrouw Van Oosterhout. Wij willen ook die energierekening naar beneden brengen, maar dan heb je bedrijven zoals Shell, Total, Chevron of Esso nodig om die transitie te kunnen doormaken. Als we alleen maar blijven zeuren over hoe die bedrijven het doen, dan komen we geen stap verder. We zouden naar het kabinet moeten kijken wat mij betreft. Daar zitten de hoge energiebelastingen. Daar wordt niks aan gedaan. Is het dus niet beter als we samen optrekken en het kabinet ertoe gaan bewegen om die energiebelasting echt naar beneden te brengen?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We zien dat deze winsten geen resultaat zijn van hard werken door deze bedrijven. Deze winsten zijn het resultaat van een illegale oorlog. Het is heel belangrijk dat we die extra winst afromen en dat we die stoppen in het verlagen van de energierekening van gewone mensen.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Afrondend. Hoe ziet mevrouw Van Oosterhout dit nou concreet voor zich? Moeten we nou in dit soort situaties dan ineens 30%, 40% of 50% van de winst gaan afromen, waardoor het hele bedrijf onder druk komt te staan? Gaan we dat dan uitdelen aan alle mensen in Nederland? Het is geeneens een Nederlands bedrijf. Shell is Brits. Hoe wil mevrouw Van Oosterhout dit praktisch gaan doen?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Fijn dat u het vraagt. Er is al een motie van deze Kamer aangenomen die het kabinet oproept tot actie op dit vlak. Die motie roept op om zich aan te sluiten bij een kopgroep van andere Europese landen die hier ook om vragen. Dat is stap één. We hebben nog steeds geen actie van deze minister en de minister van Financiën gezien op dat vlak. Anders vragen we aan de minister: ga eens kijken wat je nationaal kan doen.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Voorzitter. Terwijl Nederlanders miljarden euro extra betalen aan energie, boeken fossiele reuzen megawinsten. Terwijl dit kabinet CO_2-kosten voor de grootste bedrijven gaat compenseren, lopen die voor gewone mensen op. Terwijl dit kabinet geld steekt in de infrastructuur voor Shell en Total, komt er geen cent extra voor warme woningen. Terwijl dit kabinet de netkosten van huishoudens flink laat stijgen, komt er een korting voor grootgebruikers. Terwijl dit kabinet fossiele subsidies afschaft, stopt het wel de salderingsregeling. Kortom, dit kabinet maakt oneerlijke keuzes en kiest voor oneerlijk klimaatbeleid.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik hoor mevrouw Van Oosterhout zeggen dat zij eigenlijk tegen de IKC en de envelop is. Zijn dat volgens haar fossiele subsidies?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ja, dat zijn zeker fossiele subsidies.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Begrijpt mevrouw Van Oosterhout ook dat deze bedrijven deze bedragen nodig hebben om de stap naar elektrificering rond te krijgen, omdat zij anders de financieringsinstrumenten gewoon niet hebben?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We hebben ook continu gezegd dat wij begrijpen dat de energieprijzen voor bedrijven problematisch zijn en dat daar, als je kijkt naar andere landen, ook echt een probleem zit. Maar we hebben ook gezegd dat het wel heel belangrijk is dat je dat op de juiste manier inricht. Je zou bijvoorbeeld kunnen vragen om een klimaatplan of om eerst te voldoen aan de energiebesparingsplicht voordat je zomaar dat soort geld als een blanco cheque uitgeeft. Belangrijker nog is dat we zien dat het kabinet daar wel geld voor uittrekt, maar dat het geen geld uittrekt om de energierekening van gewone mensen omlaag te brengen. Daar wringt de schoen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller tot slot.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Volgens mij is het heel verstandig dat het kabinet met deze dingen komt, omdat daardoor bedrijven hier kunnen verduurzamen en hier de stap kunnen maken naar elektrificatie. Ook u zou dat moeten willen, want ook FNV en CNV roepen dat er brand is in de industrie, omdat we deze banen hier in Nederland zouden moeten willen behouden. Ik zou mevrouw Van Oosterhout willen oproepen om dat ook hier in deze Kamer te doen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, we zien dat het kabinet keihard rent om de energiekosten voor grote bedrijven te compenseren, maar dat het kabinet niks extra's doet om de energierekening voor gewone mensen omlaag te brengen. Nogmaals, daar wringt de schoen.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Ik ben het zeer eens met alle door u genoemde klimaatmaatregelen voor de toekomst, of de middellange termijn. Ik ben wel nieuwsgierig naar wat PRO heel specifiek zegt over de stijgende energierekeningen waar mensen nú mee te maken hebben. Ik ben voor het isoleren van woningen, voor het verduurzamen van energie en voor schone energie van de toekomst, die niet afhankelijk is van buitenlandse Trumps en dat soort types. Maar wat vindt u dat er nú moet gebeuren?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Volgens mij delen we de zorgen over de energierekening van gewone mensen. Volgens mij zien we allebei dat dit kabinet geen stap extra doet als het gaat om het verlagen van de energierekening voor gewone mensen, terwijl grote vervuilers worden ontzien. We hebben de minister weken geleden al gevraagd om de opties in kaart te brengen om de energierekening nu omlaag te brengen, en daar wachten we nog altijd op.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Oké, maar wat zijn uw opties? U kunt bijvoorbeeld wel heel duidelijk zien dat 51% van de gasprijs is gebaseerd op gebruiksbelastingen. Het neoliberale principe dat je met een stok probeert om mensen te laten verduurzamen, snap ik niet. Mensen die leven in de, meestal, slechtst geïsoleerde woning, zitten nog op het gas en kunnen zelf niet de stap maken om daarvan af te gaan, maar betalen wel die hele hoge gebruiksbelastingen.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Wat vindt u daarvan? Vindt u niet dat het kabinet moet ingrijpen op ofwel de belasting op gas, ofwel op de belasting in de vorm van btw op energie?

De **voorzitter**:
Meneer Dijk, we hebben 30 seconden afgesproken. Dat was een beetje te lang.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, we delen de zorg als het gaat om de energierekening van gewone mensen. Wij delen denk ik ook de frustratie dat het kabinet daar niks in doet. We hebben eerder ook al verschillende opties op tafel gelegd. Waarom doet het kabinet wel iets als het gaat om het compenseren van de nettarieven voor de grootvervuilers, maar niks als het gaat om de nettarieven voor huishoudens? Waarom doet het kabinet niks als het gaat om de garanties voor warmtefondsen? Waarom doet het kabinet niks als het gaat om extra maatregelen die warmtepompen en zonnepanelen ook beschikbaar stellen voor huurders? Er zijn een hele hoop opties mogelijk. Wij wachten nog altijd op het kabinet om die opties aan ons te geven.

De **voorzitter**:
Meneer Dijk, tot slot.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Dank voor het inkijkje in de opties, maar het zijn wel opties die later ingaan. De prijs voor gas ligt nu rond de €1,90 voor mensen. Dat is nu. Daar zitten mensen nu mee. We zouden hier vandaag een voorstel kunnen doen om de btw op energie te verlagen van 21% naar 9%. We kunnen het ook morgen doen en er dan volgende week over stemmen. Maar dat raakt mensen nu direct.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Mijn vraag is of de fractie van PRO bereid is om te kijken naar het verlagen van de gebruiksbelastingen op energie zodat mensen nú geholpen worden. Verder ben ik het helemaal eens met uw verhaal over schone energie voor de toekomst en voor isolatie.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
De SP doet nu net alsof ik geen voorstellen heb gedaan die ook nu iets zouden kunnen doen voor de energierekening van gewone mensen. PRO is altijd bereid om te kijken naar goede voorstellen, maar is vooral heel erg gefrustreerd dat die niet in de Klimaatbegroting zitten. Het zou namelijk wel mooi zijn als er niet alleen wordt gekeken naar compensatie voor de grootste vervuilers, maar dat de energierekening van gewone mensen ook omlaaggaat.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Mevrouw Van Oosterhout zegt steeds "het ontzien van de grootste vervuilers". Maar begrijpt zij dat als je de elektriciteitskosten dempt, je eigenlijk bedrijven aan het helpen bent die de stap naar elektrificering hebben gemaakt?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, we begrijpen heel goed dat die energierekening en elektriciteitsrekening voor bedrijven een ontzettende hobbel zijn. Wij zien ook dat het nodig is om die elektrificatie verder op gang te brengen. Vandaag gaat het erom dat het ontzettend oneerlijk is dat het kabinet keihard rent als het gaat om de grootste vervuilers, maar niks extra's doet voor de gewone mensen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Mevrouw Van Oosterhout zegt het weer: "de grootste vervuilers ontzien". Dat doen zij niet; zij helpen bedrijven die de stap naar elektrificering hebben gemaakt en die hele hoge elektriciteitsprijzen hebben.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ja, inderdaad, we zien dat het kabinet wél stappen zet als het gaat om de energierekening van bedrijven, maar dat het niks extra's doet voor gewone mensen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Nu komen we wel op een interessant punt. Ik sluit me graag aan bij de heer Dijk. Mevrouw Van Oosterhout zegt wel dat zij de energierekening voor de normale mensen wil verlagen, en dat wil ik ook, maar in een eerder debat bleek ook dat mevrouw Van Oosterhout niet overstag wil gaan als dat betekent dat we de belasting op aardgas gaan verlagen. Klopt dat?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Dat zou inderdaad niet de voorkeur van PRO hebben. We hebben een hele hoop andere opties in kaart gebracht. Daar beginnen we ook bij elk debat over. We doen ook continu zelf voorstellen om de energierekening van gewone mensen omlaag te brengen. Ik zou uw frustratie vooral richten op het rechtse minderheidskabinet, dat daar geen voorstellen voor heeft gedaan.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Neenee, neeneenee. Ik richt mijn frustratie op mevrouw Van Oosterhout. Dit is een vorm van links populisme. Je kan niet zeggen dat je mensen wil helpen met hun energierekening, terwijl het juist gaat om de mensen in energiearmoede die in een sociale huurwoning wonen. Díé mensen zitten in de armoede. Die mensen zijn afhankelijk van gas. Waarom helpen we die mensen dan niet? Ik kan daar oprecht boos om worden. Het gaat om die mensen. Laten we die mensen dan ook helpen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
JA21 doet alsof dat de enige optie is om de energierekening omlaag te brengen. Er zijn ontzettend veel opties om de energierekening van normale mensen omlaag te brengen. Denk aan het compenseren van de nettarieven. Denk aan het verstrekken van warmtepompen en zonnepanelen, ook voor huurders. Denk aan het versneld isoleren van huizen. Denk aan garanties voor warmtenetten. Er zijn ontzettend veel opties. PRO heeft al eerder voorstellen gedaan voor die opties en staat daar nog altijd achter. Wij zijn gefrustreerd dat dit rechtse minderheidskabinet nog altijd niet de opties voor het verlagen van de energierekening naar deze Kamer heeft gestuurd. Dat zou voor het Belastingplan gebeuren.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ja, kort. Op de lange termijn zou je dit wellicht kunnen doen. Het klinkt allemaal prachtig, maar ik vind het eerder luchtkastelen. Als je nu iets aan de energierekening wilt doen, zoals PRO hier inderdaad zelf zegt, kunnen we hier morgen voorstellen over indienen en er volgende week over stemmen. Dan hebben ze nog dit stookseizoen een lagere energierekening. Volgens mij zouden we dat dan ook moeten doen. Dat is het eerlijke verhaal.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, het is echt onzin dat de voorstellen die PRO doet, niet ook nu iets zouden kunnen doen aan het verlagen van de energierekening.

De heer **Jumelet** (CDA):
"Gewone mensen." Ik ben steeds meer benieuwd wie dat dan allemaal zijn, die "gewone mensen". Ik hoorde namelijk net ook "normale mensen". Zullen we het gewoon over

"mensen" hebben, of over "huishoudens", wat misschien meer tot de verbeelding spreekt?

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Jumelet** (CDA):
Er wordt een tegenstelling gecreëerd tussen bedrijven en mensen en huishoudens. Ik wil toch zeggen dat "gewone mensen", "mensen" of "huishoudens", mensen die in een huis wonen, ook echt werken.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

De heer **Jumelet** (CDA):
Is dit niet een tegenstelling oproepen die eigenlijk niet bestaat? Laten we daar met elkaar duidelijk over zijn.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Wij zien in deze klimaatbegroting dat er niets extra's wordt gedaan voor gewone mensen om hun energierekening omlaag te brengen, terwijl die wel ontzettend in de problemen gaan komen. Daar zit 'm de frustratie in. Ik zou er toch van uit moeten kunnen gaan dat het CDA dat met me eens is, dat we veel meer zouden moeten doen om deze mensen te helpen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Volgens mij is er een noodfonds en zijn er allerlei subsidieregelingen. Ik wil ook graag van PRO en van mevrouw Van Oosterhout horen of er ook nog positieve dingen te melden zijn.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We zijn kritisch op deze begroting. Als we kijken naar deze begroting, zien we dat het niet alleen het gat met de ambitie niet dicht, dat er nog altijd een enorm gat is als het gaat om de klimaatdoelen. Drie jaar stilstand. Aan de andere kant zien we vooral ook dat het echt een oneerlijke begroting is. Daar hebben we het vandaag met elkaar over.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Daarom heb ik de volgende vragen: "Wat doet de minister om huizen beter te isoleren? Wat doet de minister om huizen goedkoper en duurzamer te verwarmen? Wat doet de minister om de hoge netkosten naar beneden te krijgen? Wat doet de minister om zonnepanelen en warmtepompen betaalbaarder te maken, ook voor mensen die huren en mensen met een kleine beurs?"

Tekenend is de uitrol van warmtenetten. Steeds meer projecten van gemeenten en energiegemeenschappen gaan stoppen of in de pauzestand. Dat komt door financiële onzekerheid en de onduidelijkheid over de subsidieopties en een waarborgregeling. Het geven van een waarborg is voor financiers cruciaal om een start te kunnen maken en zal leiden tot een lagere rente. Die garantieregeling, in welke vorm dan ook, is de grote bottleneck die moet worden opgelost. Dit kabinet neemt wel 1,3 miljard euro aan risico's weg voor Shell en Total, maar voor warmteprojecten loopt het kabinet minder hard. Ondanks dat er al geld is gereserveerd, heeft de minister nog geen regeling uitgewerkt.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik ben het met veel van wat mevrouw Oosterhuis zegt eens, zeker over dat laatste punt, van die warmte. Dat loopt op dit moment gewoon helemaal dood eigenlijk. Maar ik wil het toch nog even hebben over de bedrijvigheid, waar mevrouw Van Oosterhout eerder op werd geïnterrumpeerd. Beseft PRO hoe groot de noodsituatie is van de industrie in Nederland? De basischemie staat eigenlijk op omvallen. Als we een investeringsronde missen bij Dow Chemical, bij Shell Moerdijk of bij Tata Steel, dan is het een kwestie van tijd voor deze bedrijven weg zijn uit Nederland. Wat is dan de boodschap van mevrouw Van Oosterhout daarin?

De **voorzitter**:
We hebben 30 seconden afgesproken, meneer Grinwis. Er is een onbeperkt aantal interrupties in blokjes van drie, maar max 30 seconden.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, ik ga niet mee in dat frame, want het is heel duidelijk. Ik kom elke vrijdag op werkbezoek bij bedrijven die echt problemen hebben als het gaat om hun energierekening. Dat zien we. Maar ik probeer hier continu, al dit hele debat, te vertellen dat wij zien dat er in de klimaatbegroting wel extra stappen worden gezet voor hen, maar dat er niks extra's gedaan wordt voor gewone mensen. Daarin zit 'm onze frustratie.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Was het maar een frame, dan konden we het hier met elkaar bevechten, maar het is geen frame. De hoofdkantoren van Dow, van Shell en van Tata zitten niet hier in Nederland, niet in Europa, in de Europese Unie; die zitten in de VS, in het VK en in India. Als zij besluiten een investeringsronde om de fabriek te upgraden en te verduurzamen hier niet te doen, dan kun je er eigenlijk bijna vergif op innemen dat het over vijftien, twintig jaar is afgelopen.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Welke boodschap heeft PRO aan dit feit?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Als de heer Grinwis de debatten over de verduurzaming van de industrie heeft gehoord, heeft hij gehoord dat wij continu voorstellen doen voor de toekomst van de industrie, dat wij continu voorstellen hebben gedaan als het gaat om het opschalen van groene ketens en dat wij continu voorstellen hebben gedaan als het gaat om hoe die economie van de toekomst eruitziet. Nogmaals, ik ga niet mee in dit frame.

De **voorzitter**:
Meneer Grinwis, tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik constateer dat PRO dartelt naar een lalaland dat niet bestaat. Dit is echt een heel groot issue. Ik maak mij daar grote zorgen over. Ik snap de kritiek op de fossiele subsidies. Ik snap de kritiek dat subsidies worden verstrekt zonder harde afspraken over energiebesparing. Ik snap het allemaal, maar de situatie is veel urgenter dan wij hier met elkaar in dit debat ongeveer doorhebben, want deze fabrieken staan op het punt om uit Nederland te verdwijnen.

De **voorzitter**:
Uw vraag?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Niet vandaag of morgen, maar wel over vijftien jaar. Ik roep PRO op om daar echt een boodschap aan te hebben, want ik constateer dat dat niet zo is.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik zou de heer Grinwis willen oproepen om vooral samen met PRO op te trekken om te investeren in de economie van de toekomst.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Kan de minister toezeggen dat zo'n regeling voor de warmtenetten met spoed wordt uitgewerkt om te voorkomen dat projecten die in onzekerheid verkeren nu omvallen en de Kamer daar voor het kerstreces over te informeren?

Voorzitter. Dan kernenergie. Dit kabinet zet alle ballen van het Klimaatfonds op kerncentrales die er op z'n vroegst in 2040 staan, als ze er al ooit komen. Het eigen departement schrijft wat dat betekent. In andere sectoren kunnen daardoor niet alle langetermijninvesteringen worden gedaan die nodig zijn voor de transitie. Het kabinet laat dus alle andere sectoren in de wachtstand staan: die fabriek elektrificeren, je huis verduurzamen of de netkosten verlagen. Alles moet wachten op dat ene prestigeproject, op die ene belofte op een billboard. Tientallen miljarden voor een project in een provincie die het niet wil of in een provincie waar het niet kan.

Voorzitter. Dit klimaatbeleid kan zoveel eerlijker, en het moet eerlijker. Gebruik de overwinsten van raffinaderijen voor het isoleren van woningen, schaf fossiele subsidies af en steek het geld in het betaalbaar houden van de energierekening. Stop met de onrealistische plannen voor kerncentrales en gebruik het geld voor de economie van de toekomst.

Voorzitter. Nogmaals, het moet eerlijker, en niet alleen voor huishoudens, maar vooral voor al die bedrijven die wel vooruit willen. Het afgelopen jaar ben ik bij hen op werkbezoek geweest, van Rotterdam tot Groningen. Ik ben bij groene koplopers geweest die van de transitie in Nederland een succes willen maken: bedrijven in de groene chemie die met afval duurzame energie of biogrondstoffen een alternatief vormen voor de fossiele industrie en import, of de cleantech maakindustrie, waarin inmiddels tienduizenden mensen werken aan de elektrificatie van Nederland, van batterijen en zonnepanelen tot een slim net en warme woningen. Hoewel dit de grote bedrijven van de toekomst zijn, gaat het hier in Den Haag nauwelijks over hen, want hoe hoger je uitstoot, hoe vaker je aan tafel zit en des te hoger de beschikbare subsidie. Sterker nog, ik durf wel te zeggen dat zolang een fossiele raffinaderij voor meer subsidie in aanmerking komt dan al die groene koplopers, wij het verkeerde industrie- en klimaatbeleid voeren. Dan subsidiëren we behoud in plaats van vernieuwing.

Voorzitter. Een toekomst met minder import en uitstoot, meer gezondheid en banen in Nederland komt niet vanzelf. Een groot deel van de CO_2-reductie na 2030 moet komen van technieken die we de komende jaren zullen moeten opschalen en commercieel rendabel moeten maken. De overheid zal daarin moeten investeren, maar deze minister doet het tegenovergestelde. In één jaar tijd gaat er meer geld naar CCS dan naar alle subsidies voor de nieuwe industrie bij elkaar. Cruciale regelingen lopen de komende jaren af of worden sterk verkleind. Ik citeer de ambtenaren van de minister: "Een voortzetting of groter budget maakt het mogelijk om deze regelingen met voldoende slagkracht voort te zetten. Daardoor kunnen innovatieve projecten en investeringen gerealiseerd worden en bijdragen aan het toekomstig verdienvermogen, verduurzaming en de weerbaarheid van Nederland en Europa."

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik voel mij toch een beetje geneigd om een aantal woorden van mevrouw Van Oosterhout te nuanceren. Het kabinet heeft voor de komende zes jaar juist 8 miljard aan SDE++-subsidies vrijgemaakt.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het Klimaatfonds is straks leeg. We kijken een ravijn in.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ja, en dan zeg ik tegelijkertijd ... Nee, ik zeg helemaal niet ja. Ik zeg: voor zes jaar is er 8 miljard SDE++-subsidie vrijgemaakt. Hoe kunt u dit dan zeggen? Het kabinet maakt voor CCS 1,3 miljard vrij. Die is overigens ook heel belangrijk voor de verduurzaming in

Nederland. Tegelijkertijd maken wij voor de komende zes jaar 8 miljard vrij voor SDE++. Dat gaat naar hernieuwbare energie. Hoe kunt u deze vergelijking dan maken?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We zien dat in één jaar tijd meer geld naar CCS gaat dan naar alle subsidieregelingen voor het opschalen van de nieuwe industrie samen. Dat is scheef. We moeten echt nagaan hoe we de industrie van de toekomst van de grond kunnen krijgen, en daar is geld voor nodig. We zien dat dit kabinet daar niet de juiste middelen voor uittrekt.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Dan ga ik toch nog maar een keer het plaatje voorleggen. Voor een jaar wordt 8 miljard uit de subsidie voor SDE++ vrijgesteld. Dat is natuurlijk veel meer dan 1,3 miljard. Ik begrijp niet hoe je dat niet kan …

De **voorzitter**:
Via de voorzitter.

Mevrouw **Müller** (VVD):
… hoe — via de voorzitter — mevrouw Van Oosterhout dat niet kan toegeven.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, ik zou mevrouw Müller willen vragen om de brief van de minister te lezen, want daarin wordt heel duidelijk dat ambtenaren de zorgen delen die PRO heeft, dat een voortzetting of groter budget het mogelijk maakt om deze regeling met voldoende slagkracht voort te zetten en dat daardoor innovatieve projecten en investeringen gerealiseerd kunnen worden. Die hebben ook grote zorgen dat dat met het huidige financiële plaatje niet gaat lukken en dat die nieuwe toekomst zo niet van de grond gaat komen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik hoorde PRO hier spreken over de industrie, over de economie van de toekomst. Ik vraag mij dan steeds meer af wat daar allemaal wel en niet bij hoort. Want ik hoor dan "groene chemie", "industrie helpen". Neem bijvoorbeeld een bedrijf als Nyrstar, dat zink produceert in Budel. Hoort dat bij de economie van de toekomst?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik ben zelf bij Nyrstar op bezoek geweest. Dat is een bedrijf dat sterk heeft geëlektrificeerd. Kijk, waar het PRO om gaat, is dat dit kabinet geen duidelijke visie heeft over hoe die industrie er straks uitziet. Wat we nu vooral doen, is bezig zijn met het financieren van behoud. Wat we veel te weinig doen, is echt dat opschalen van groene ketens. Wat we veel te weinig doen, is het echt opschalen van die groene fabrieken die ons straks weerbaarder kunnen maken, die ervoor kunnen zorgen dat we onafhankelijk kunnen worden van fossiel, bijvoorbeeld in de groene chemie. Daar gaat mijn bijdrage over.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Oké, maar nu hebben we wel een flinke inconsistentie te pakken in het verhaal van PRO. Ik hoor net dat we fossiele subsidies aan het uitdelen zijn, dat het kabinet alleen maar bezig is om die industriële bedrijven te stutten. Maar juist bedrijven zoals Nyrstar, die geëlektrificeerd zijn, die het zink produceren dat we nodig hebben voor de batterijen die mevrouw Van Oosterhout zo graag wil, gaan kapot aan de hoge energieprijzen die er nu zijn, en aan de hoge belastingen. Dus als mevrouw Van Oosterhout zegt dat ze die bedrijven niet wil subsidiëren, snapt ze dan niet dat ze die groene toekomst — wat dat ook is — dan ook weggooit?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
JA21 legt mij nu woorden in de mond, want ik heb nooit gezegd dat we deze bedrijven nooit willen subsidiëren. Wat ik wel heb gezegd, is dat het belangrijk is dat we, als we subsidies geven aan bedrijven, daar dan ook duidelijke voorwaarden aan stellen, en dat we er wel voor zorgen dat we, als we geld geven aan bedrijven, daar dan ook duidelijke verduurzamingsvoorwaarden aan stellen.

De **voorzitter**:
De heer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ja, afrondend, voorzitter. Ik hoor hier meerdere keren "fossiele subsidies" en dat we alleen maar de grote bedrijven, de industriële, zouden helpen. Maar juist deze bedrijven hebben wij nodig voor die groene chemie. Juist die bedrijven moeten we niet het land uit jagen. Juist die bedrijven hebben nu de steun nodig die het kabinet nu voor een gedeelte voorstelt. Gaat mevrouw Van Oosterhout daar dan ook achter staan? Of gaat ze er dan eerlijk over zijn dat ze die bedrijven toch niet in Nederland wil hebben? Het is kiezen of delen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, dit is echt de grootst mogelijke onzin. Waar mijn bijdrage over gaat, is dat we die nieuwe groene ketens moeten opschalen, dat het heel belangrijk is dat we ook daar geld voor uittrekken en dat we nu zien dat het kabinet dat niet doet.

De heer **Vermeer** (BBB):
De heer Van der Berg maakt hier echt wel een goed punt. Het gaat niet om waar de bijdrage van mevrouw Van Oosterhout over gaat, dus om dat steeds te herhalen. De concrete vraag is: is een bedrijf als Nyrstar volgens Van Oosterhout, volgens PRO, een bedrijf dat een toekomst mag hebben in Nederland, ja of nee?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik vind het heel bijzonder dat ik nu bevraagd word over een apart bedrijf. Ik ben daar langs geweest. Ze zijn ontzettend geëlektrificeerd. Ja, het levert een bijdrage aan Nederland. Waar mijn bijdrage over gaat en waar ik het kabinet ook op bevraag, is dat wij

zien dat er wel continu wordt geïnvesteerd in het behoud van industrie, maar dat er amper iets wordt gedaan aan het opschalen van die groene ketens. Dat mis ik gewoon.

De heer **Vermeer** (BBB):
Dit bedrijf is volstrekt groen. Mevrouw Van Oosterhout is er geweest. Dat is niet relevant, omdat ze niet eens een antwoord wil geven op de vraag over de toekomst van het bedrijf. Heeft volgens mevrouw Van Oosterhout, volgens PRO, een bedrijf als Nyrstar toekomst in Nederland, wat PRO betreft?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ja, en ik heb ook nooit gezegd dat dat niet zo is. Dus ik begrijp niet waarom ik hier nu drie keer op word bevraagd.

De **voorzitter**:
De heer Vermeer, tot slot.

De heer **Vermeer** (BBB):
Wij bevragen u hier vijf keer op, en dat is niet omdat ... Tja, dat mevrouw Van Oosterhout dat niet snapt, komt gewoon doordat ze niet antwoordt op een vraag. Als we daarmee beginnen, kunnen we hier tenminste een normaal debat hebben. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout? U hoorde geen vraag. Ik geef een interruptie aan de heer Klos.

De heer **Klos** (D66):
Ik heb een verhelderende vraag op hetzelfde punt. Mevrouw Van Oosterhout zei, denk ik, terecht: je moet niet uitsluiten dat je geld geeft aan deze bedrijven, juist omdat ze al geëlektrificeerd zijn en je ze voor Nederland wil behouden. Ze zegt ook terecht: daar moet je wel voorwaarden aan stellen. Regelingen die nu bestaan, bijvoorbeeld de IKC, maar ook de elektriciteitsenvelop en de manier waarop het kabinet die wil vormgeven, stellen als voorwaarde dat 50% in verduurzaming gestoken moet worden. Is dat voor mevrouw Van Oosterhout dan niet een voorwaarde die ook juist goed is voor het klimaat?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, het is belangrijk dat we elke cent die we uitgeven, maar één keer kunnen uitgeven, dus we moeten ook zorgen dat dat echt wordt geïnvesteerd in de economie van de toekomst. Wat PRO betreft zouden daar best nog wat extra voorwaarden aan gesteld mogen worden. Maar waar het voor mij vandaag in de kern om gaat, is dat we in deze Klimaatbegroting zien dat er wel wat extra's wordt gedaan voor deze bedrijven en dat er niks extra's wordt gedaan voor gewone mensen.

De heer **Klos** (D66):
Over die begroting heb ik nog een vraag. In die begroting zitten inderdaad massale investeringen in hernieuwbare energie, in wind op zee, en ook in energiebesparing, het

tegengaan van netcongestie en de verduurzaming van de industrie. Dat is, denk ik, allemaal een goede eerste stap richting die klimaatdoelen. Wat heeft voor PRO prioriteit om te verbeteren binnen deze begroting? Wat zou er nou nog anders moeten?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Volgens mij heb ik elf minuten de tijd om dat duidelijk te maken. Volgens mij zit dat 'm er aan de ene kant in dat we nu voor het derde jaar op rij stilstaan, dat dit kabinet niks extra's doet ten opzichte van het vorige kabinet en dat wij ons afvragen: zit hier nou echt een D66-minister of zit hier een VVD-minister? Aan de andere kant zien we dat de Klimaatbegroting ook niet eerlijk is. Daar heb ik continu op gehamerd. We zien dat fossiele subsidies niet worden afgeschaft, dat de CO_2-heffing wel wordt afgeschaft en dat er niks extra's wordt gedaan voor gewone mensen. Ik neem aan dat D66 dat met me eens is.

De **voorzitter**:
Meneer Klos, tot slot.

De heer **Klos** (D66):
Dat het kabinet niks doet, klopt natuurlijk niet. De directeur van het PBL zegt daarom ook dat dit kabinet er net zit en repareert wat het vorige kabinet heeft afgezwakt, en moedigt het kabinet aan om richting de klimaatdoelen te gaan. Dat zie je dus ook al deels in deze begroting verwerkt. Dat klopt dus gewoon niet. Dan blijft de vraag staan: wat wil PRO dan doen? Ik proef dat het grootste argument is: we moeten ook iets doen aan de energierekening voor mensen. Dat ben ik met PRO eens. Wat stelt PRO dan voor om te doen binnen deze begroting, naast al datgene wat het kabinet al doet in de andere begrotingen?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Wat we zien in deze begroting, is dat er wel 1,3 miljard euro wordt uitgetrokken voor een project van Shell en Total, dat er 1,2 miljard euro uit deze Klimaatbegroting wordt gehaald voor Eelco Heinen, dat fossiele subsidies niet worden afgeschaft, dat de CO_2-heffing wel wordt afgeschaft en dat er tegelijkertijd niks extra's wordt gedaan voor gewone mensen. Die optelsom stelt gewoon dat wij ontzettend kritisch zijn op deze begroting.

De **voorzitter**:
Voordat u verdergaat … Het is in deze zaal niet de bedoeling om ambtenaren te citeren, want die kunnen zich hier niet verdedigen. Laat me dat dus gezegd hebben en gaat u dan vooral verder.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Voorzitter, dat ging om wat er in de brief stond van de minister.

Ik vraag de minister nogmaals: wat gaat zij doen voor de industrie? Hoe gaat ze ervoor zorgen dat er geïnvesteerd wordt in de opbouw van de nieuwe industrie? Kan zij

toezeggen dat ook de nieuwe industrie aan tafel zit bij de voorjaarsplannen die nu worden gemaakt?

Voorzitter, tot slot. Na een donker voorjaar wordt ons een groen voorjaar beloofd. Of het nou gaat om circulaire economie of om afspraken met de industrie om geld voor wijk of groene belastingen: voor alles wordt doorverwezen naar het voorjaar. Maar wat is het commitment van het kabinet als het gaat om dit groene voorjaar? Wat wordt precies het doel met het voorjaarspakket? Welk proces wordt er doorlopen? Wie worden er betrokken? Wat is de rol van andere departementen en van de minister-president, vraag ik aan deze minister. De minister schrijft het zelf: er is vrijwel geen vrije ruimte meer binnen het Klimaatfonds. Zonder nieuw geld blijft dat voorjaarspakket wensdenken. Ik spreek geen expert, geen ondernemer of organisatie die daar anders over denkt. Ik hoor daarom graag van de minister hoe zij ervoor gaat zorgen dat 2030 geen ravijnjaar wordt. Datzelfde geldt voor de circulaire economie. Gaat ze boter bij de vis leveren? Komt er ook na 2030 een oplossing voor het Klimaatfonds?

Voorzitter, afrondend. Deze minister heeft een halfjaar kunnen warmlopen, inlezen en studeren op hoe het wél kan. Ze vroeg ons om geduld en dat doet ze nog steeds, maar mijn fractie heeft genoeg gewacht. Al die mensen bij de Klimaatmars hebben genoeg gewacht. De groene toekomst heeft genoeg gewacht. Dit klimaatbeleid moet zo veel ambitieuzer, zo veel steviger en zo veel eerlijker.

Dank u wel.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik denk dat we inderdaad op een punt zijn gekomen waarop er gekozen moet worden, zoals mevrouw Van Oosterhout zelf ook zegt. Maar volgens mij ligt de volgende keuze hier voor: gaan wij door met eindeloos windturbines op zee bouwen, het verder opplussen van de netwerkkosten, nog hogere belastingen, hogere energieprijzen en de industrie het land uit jagen, óf kiezen we er nu voor om de industrie te stutten en gaan we voor de welvaart van Nederland, met een geleidelijker verduurzamingspad? Volgens mij is het eerste punt van PRO en zit ik in het tweede punt. Wat moet het kabinet kiezen volgens mevrouw Van Oosterhout?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het is aan dit minderheidskabinet om een meerderheid te regelen en het is aan deze minister om een meerderheid voor deze begroting te regelen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Als het kabinet toch kiest voor de verstandige keuze, voor optie twee, voor het stutten van de industrie, voor lagere energieprijzen, wat zijn dan de acties van mevrouw Van Oosterhout richting deze begroting?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik zal de opsomming nog een keer maken. We zien in deze begroting 1,3 miljard staan

voor een project van Shell en Total. Er wordt 1,2 miljard uit de Klimaatbegroting gehaald. Dat gaat naar Eelco Heinen. De fossiele subsidies blijven bestaan. De CO_2-heffing wordt afgeschaft en er wordt niks extra's gedaan voor gewone mensen. Die optelsom maakt gewoon dat wij ontzettend kritisch zijn.

De **voorzitter**:
De heer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dan probeer ik toch nog een stukje te vinden waarop we elkaar in het midden kunnen vinden. Dat is toch weer de industrie. Ik had het net over Nyrstar, maar er zijn veel bedrijven in Nederland die willen verduurzamen. Ze zijn zelfs een voortrekker erin, maar ze overleven het gewoon niet door de netwerkkosten. Kunnen mevrouw Van Oosterhout en ik samen optrekken om in ieder geval die bedrijven, hoe industrieel en in het verleden misschien wel fossiel ook, toch te gaan helpen middels deze begroting?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
In algemene zin delen de heer Van den Berg en ik de zorgen over de energierekening voor bedrijven en voor gewone mensen. Het is heel belangrijk dat het kabinet daarin een goede balans vindt.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik wil toch even gezegd hebben dat ik het gek vind dat er steeds naar Eelco Heinen verwezen wordt. Het gaat over de minister van Financiën, die opkomt voor het Nederlandse belang. In het hele verhaal van mevrouw Van Oosterhout heb ik een stukje realiteit gemist: uitvoeringsproblematiek. Hoe kijkt mevrouw Van Oosterhout naar bijvoorbeeld netcongestie?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het is natuurlijk een bekend verhaal van de VVD: alle problemen met het klimaatbeleid komen door netcongestie. Laten we wel wezen: ook het PBL heeft gezegd dat dat geen excuus is om nu niks te doen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Allereerst is het helemaal geen bekend verhaal van de VVD. De netcongestie is wel acute problematiek. Het is een grote crisis. Op dit moment is die crisis misschien wel groter dan de stikstofcrisis. Ik vind het gek dat mevrouw Van Oosterhout in haar hele betoog met geen enkele oplossing komt om te kijken hoe we de netcongestie kunnen doorbreken.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Zo'n beetje in elk debat spreken we over netcongestie en over oplossingen voor netcongestie zoals het flexibeler inrichten. Warmtenetten kunnen natuurlijk ook een goede oplossing zijn. Maar laten we wel wezen: het kan natuurlijk niet zo zijn dat we alles

on hold zetten vanwege netcongestie. Netcongestie is een file op het stroomnet en dat betekent niet dat er niets meer zou kunnen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller, tot slot.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Daarover ben ik het met mevrouw Van Oosterhout eens, maar het zou haar sieren als zij in haar inbrengen, als zij het kabinet op blijft roepen om grotere stappen en meer stappen te zetten, ook in zicht houdt dat er wel degelijk grote uitvoeringsproblematiek is, die eerst opgelost dient te worden.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Daarover verschillen we dus van mening. Het is niet zo dat dat eerst opgelost moet worden. Die dingen kunnen wel degelijk ook parellel bestaan. Er zijn nog een hele hoop andere zaken die ik ook graag had willen benoemen, maar ik had helaas maar elf minuten.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Wat vindt de fractie van PRO van het verlagen van de btw op energie van 21% naar 9%?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Volgens mij heb ik die vraag net al beantwoord.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Dan is het mij onduidelijk. Ik wil graag horen of u daar voor of tegen bent. Als u daartegen bent, wat zijn uw argumenten daar dan voor?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, volgens mij hebben we dat net al uitgebreid gewisseld. Volgens mij delen de SP en PRO de zorgen wat betreft de betaalbaarheid van de energierekening. Volgens mij delen we ook dat dit kabinet daar nog veel te weinig in onderneemt. Volgens mij delen we ook dat we dit kabinet oproepen om op dat punt nu echt met stappen te komen.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Het spijt me, maar ik weet het echt niet. Bent u ervoor of vindt u het geen goed idee om de btw op energie te verlagen? Ik ben gewoon benieuwd. Ik heb geen antwoord gehad. Ik weet niet of u er nou voor bent of niet. U heeft een aantal maatregelen genoemd, maar bent u voor of tegen het verlagen van de btw op energie?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, we zijn altijd bereid om te kijken naar goede voorstellen als het gaat om het verlagen van de energierekening van gewone mensen. Daar hebben we zelf voorstellen voor gedaan in het verleden. We wachten ook nog altijd op dat overzicht van de minister over het verlagen van de energierekening voor gewone mensen. Laten we daar vooral samen in optrekken.

De **voorzitter**:
Dank u wel, mevrouw Van Oosterhout. Dan geef ik graag het woord … O, nee. Voordat u gaat … Ik dacht dat meneer Flos … Nee, meneer Klos. Ik verwar gewoon uw voorletter met uw achternaam. Dat is een mooie, creatieve combinatie. Meneer Klos, voordat u zo meteen zelf het spreekgestoelte betreedt, heeft u nog een interruptie.

De heer **Klos** (D66):
Voorzitter, ik dacht dat u zo lekker geslapen had, maar dat viel dus misschien wel mee!

De **voorzitter**:
Ik heb heerlijk geslapen; daar ligt het niet aan.

De heer **Klos** (D66):
Ik heb nog een laatste vraag aan mevrouw Van Oosterhout. Zij zei net wel iets raaks, namelijk dat het ook aan het kabinet is om meerderheden te vinden voor zo'n begroting en überhaupt voor begrotingen. Ik denk dat het ook een taak is van ons hier samen in de Kamer. Wij hebben daar ook een grotere rol in te spelen bij zo'n minderheidskabinet. Ik vroeg net wat PRO dan wel wil doen. Toen kreeg ik eigenlijk toch weer de analyse terug van wat PRO niet wil of waar het de begroting tekort vindt schieten. Ik wil dus toch nog een poging wagen.

De **voorzitter**:
Ja. Wat is uw vraag?

De heer **Klos** (D66):
De partijleider van PRO heeft gezegd: we zijn bereid tot compromissen. Tot welk compromis is PRO bereid bij deze Klimaatbegroting?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
PRO wil nog altijd een overkoepelende deal op al die begrotingen. We gaan vanmiddag natuurlijk ook het gesprek daarover verder met elkaar voeren. Ik ben het wel met de heer Klos eens dat het jammer is dat we nu op zo'n punt beland zijn dat er nog zo veel onzeker is.

De heer **Klos** (D66):
Dat is niet helemaal het punt dat ik maakte. Het punt dat ik maakte, is dat we toch tot een vergelijk zullen moeten komen over hoe we ervoor gaan zorgen dat de windcapaciteit tien keer groter wordt en we al die investeringen in hernieuwbare energie kunnen doen. Waar zit dan de focus voor PRO? Wat zou er moeten verbeteren aan deze begroting — PRO is vrij kritisch — om daar steun aan te kunnen verlenen?

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Nogmaals, we willen heel graag zo'n overkoepelende begrotingsdeal. Daarbij zal dan ook over klimaat worden gesproken. Mocht het zo zijn dat dat toch niet gaat gebeuren, dan zullen we deze klimaatbegroting naast ons verkiezingsprogramma leggen.

De **voorzitter**:
Meneer Klos is tevreden. Dank u wel, mevrouw Van Oosterhout. Dan geef ik graag het woord aan meneer F. Klos namens de fractie van D66. Gaat uw gang.

De heer **Klos** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Hans van Mierlo werd de meester van de paradox genoemd. In zijn toespraken, die ik in gebundelde vorm heb verminkt met ezelsoortjes en onderstrepingen, drentelde hij met drie extra ommetjes naar zijn conclusies. Voor alle oplossingen bedacht hij drie nieuwe problemen. Alle vanzelfsprekendheden werden onderworpen aan nader onderzoek. Politieke conventies waren een mikpunt van spot. Het feit dat ik hier aan het begin van een begrotingsdebat namens mijn partij de naam van de oprichter van die partij aanroep, had hij dan ook vreselijk gevonden. Ik doe het toch, omdat ik me afvraag hoe hij als eerste moderne milieupoliticus zou kijken naar de paradox van deze tijd.

Op een moment dat bijna alles in de wereld mis lijkt te gaan, gaat er één ding onwaarschijnlijk goed: de revolutie van schone energie. We staan op de rand van een zeldzaam moment van transformatie in de geschiedenis van de mens. Een paar eeuwen geleden trokken we onszelf naar de moderniteit door de verbranding van kolen, gas en olie uit de grond. Voor overvloedige, goedkope energie gaan we ons nu richten op die gigantische brandende bol in de lucht. Decennialang riep iedereen dat dat onmogelijk was. Toen de Amerikaanse president Jimmy Carter in de jaren zeventig zonnepanelen op het Witte Huis legde, werd hij uitgelachen. Nu kan president Trump de opmars van zonnepanelen en windmolens zelfs in staten als Texas niet meer stuiten. In 1993 schreven de grote Duitse energiebedrijven in een paginagrote advertentie in de landelijke kranten dat groene stroom van zon en wind nooit meer dan 4% van de stroomvoorziening zou zijn. Dat is inmiddels al 60%. In het meest radicale groene scenario dat TenneT in 2010 kon uitdenken, zou Nederland in 2030 misschien wel 4 gigawatt aan zonnepanelen hebben. We hebben inmiddels het zevenvoudige, zeven keer. Ik kende de stijlfiguur "zevenmijlslaarzen" alleen uit sprookjes, maar dat die in de werkelijkheid in de energietransitie toegepast zou worden, had zelfs ik niet verwacht.

Zoals altijd in de politiek roept dat de vraag op hoe wij daarmee omgaan. Wat ik zie van dit kabinet geeft vertrouwen. Alle seinen staan op groen. Na jaren van stilstand is zowel een reparatie als een versnelling ingezet. Minister Van Veldhoven doet nieuwe miljardeninvesteringen in de uitrol van groene technologie en in een vertienvoudiging van de windcapaciteit op de Noordzee. Ze neemt wereldwijd de leiding in het uitfaseren van fossiel. Staatssecretaris De Bat, die naast haar zit, doet zijn deel om met kernenergie CO_2-vrije stroom toe te voegen en werkt de klok rond om ruimte te maken op het stroomnet.

Dat werk wordt ook zichtbaar in de begroting voor 2027. Het subsidiewerkpaard van de energietransitie wordt in de boeken gezet. Zo komen projecten van de grond voor

grootschalige zonne-energie, windenergie, industriële warmtepompen, geothermie en waterstof. De begroting bevat ook alvast het noodzakelijke deel van 60 miljard, dat gereserveerd is voor wind op zee, om in 2027 alvast windparken te kunnen tenderen. Er is ook steun voor de ontwikkeling van kleine kerncentrales. En dan zijn er nog forse bedragen voor energiebesparing door kleine ondernemers, het tegengaan van netcongestie en de verduurzaming van de industrie. Dat is dus precies wat de directeur van het Planbureau voor de Leefomgeving bedoelde toen hij zei: "Dit kabinet is pas net begonnen en neemt maatregelen die repareren wat het vorige kabinet heeft afgezwakt." Dat is voor mijn fractie dus alle reden om steun aan de begroting te geven. Het is alleen geen reden om ook tevreden achterover te leunen; verre van. Onze overmatige afhankelijkheid van fossiele import maakt mensen kwetsbaar voor prijsschokken en ondergraaft de Nederlandse soevereiniteit. Het jaarlijkse klimaatrapport van het Planbureau is bovendien klip-en-klaar: Nederland ligt niet op koers om de doelen te halen. Daar kunnen we over zeuren of er allemaal vergoelijkingen bij slepen, maar we kunnen ook gewoon beter ons best doen: mouwen opstropen en aan het werk. De vraag is dan: waar begin je? Wat mijn fractie betreft kent succesvol modern klimaatbeleid twee uitgangspunten. Het resultaat ervan moet zijn dat de rekening omlaaggaat en dat we onze onafhankelijkheid terugwinnen.

Ik begin met dat eerste. Met een warmtepomp bespaar je al snel zo'n €1.000 per jaar. Dat loopt fors op met de oorlogsprijzen waartegen we nu importeren. Ze verkopen zichzelf, maar voorlopig nog vooral aan mensen met middelen en tijd. Voor mensen met een bescheiden inkomen blijft de drempel van de aanschafkosten gewoon te hoog. Zo zitten mensen die het toch al prima hadden dankzij hun duurzame keuzes, er steeds comfortabeler bij, met een stabielere, lagere rekening, terwijl een steeds kleinere groep, die noodgedwongen aan het gas blijft, speelbal is van de fossiele flipperkast. D66 wil daarom een socialleaseprogramma voor warmtepompen; een huurcontract waarmee je direct kunt besparen. Kant-en-klaar, geen gedoe met installatie, onderhoud of ingewikkelde subsidieaanvragen, en geen hoge aanschafkosten. Wel goede business voor Nederlandse mkb'ers die die warmtepompen maken en installeren. Frankrijk bewijst ook dat dit kan. Dat land heeft al zo'n programma. Nederland wil dit principe toepassen op elektrische auto's. Mijn vraag aan de minister is of zij bereid is om met spoed zo'n programma uit te werken, samen met de leveranciers, energiebedrijven en andere marktpartijen. Graag een reactie.

De **voorzitter**:
Voordat u verdergaat: ik zie dat meneer Vermeer naar de interruptiemicrofoon snelt. Gaat uw gang.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ik denk dat de heer Klos hier precies het probleem weergeeft. Wij kunnen het wel

betalen, maar heel veel mensen niet. Is de heer Klos, is D66 bereid dit keihard te koppelen aan het wel of niet invoeren van een warmtepompverplichting?

De heer **Klos** (D66):
Die warmtepompverplichting komt er natuurlijk juist om mensen te helpen om de rekening naar beneden te brengen. De suggestie die dan vaak wordt gewekt, is dat dit in 2029 bij iedereen moet gebeuren. Dat is natuurlijk niet zo. Dat is pas als die cv-ketel vervangen moet worden. Ik stel dit juist voor om ervoor te zorgen dat de aanschafkosten daarbij geen drempel gaan vormen, maar daarnaast hebben we natuurlijk ook nog allerlei andere subsidies die al bestaan in het instrumentarium, zoals de ISDE, waar volgens mij de heer Vermeer zelf ook gebruik van heeft gemaakt.

De heer **Vermeer** (BBB):
Nog niet, want ik heb de eindfactuur nog niet van alles. Maar het punt waar het hier om gaat en mijn vraag is: is D66 dan ook van mening dat die leaseregeling randvoorwaardelijk gekoppeld moet zijn aan het wel of niet doorvoeren van de verplichting? Immers, per 1 januari 2029 hebben gewoon de eerste mensen deze uitdaging.

De heer **Klos** (D66):
Ik draai het even om: we hebben de subsidie die er al is. We hebben met dit kabinet ook al het Warmtefonds veel groter en bereikbaarder gemaakt, waardoor je ook renteloos kan lenen. Daarnaast stel ik nu als derde poot voor om mensen een kant-en-klaarpakket aan te kunnen bieden, waarmee ze ook gewoon direct kunnen besparen. Volgens mij heb je dan heel veel instrumenten om dat bereikbaar te maken en dus ook die rekening van mensen direct naar beneden te brengen.

De heer **Vermeer** (BBB):
Het begint echt wel een ziekte te worden in dit debat. We zijn pas bij de tweede of derde spreker, maar kan er gewoon antwoord gegeven worden op de vraag? Is het voor D66 randvoorwaardelijk voor het verplichten van een warmtepomp, ja of nee?

De heer **Klos** (D66):
Voorzitter, sorry dat ik daar niet helder antwoord op heb gegeven. Ik stel dat niet voor in dit debat, nee.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

De heer **Klos** (D66):
Voorzitter. Het is ongelofelijk maar waar dat de goedkoopste manier om aan energie te komen, nu is om een glasplaat naar de zon te richten. Nederland is daarin natuurlijk wereldwijd voorloper. Maar al die zonnepanelen moeten ook ingepast worden op het net, anders lopen we vast. De beste manier om dat te doen is om de zonne-energie te gebruiken op het moment dat die binnenkomt. Dat kan met slimme apparaten die

precies op dat moment, dus ook als de stroom het goedkoopst is, gaan werken. Daarmee halen mensen de druk weg bij het stroomnet.

Bedrijven krijgen al forse financiële hulp voor flexibel gebruik. Logisch, want netcongestie kost de samenleving miljarden. Maar voor huishoudens is die hulp er nog niet. Dat is een gemiste kans. De oplossing is voorhanden. Netbeheerders en energieleveranciers werken nu al in een aantal regio's op experimentele basis samen om huishoudens financieel te belonen voor het slim aansturen van laadpalen, thuisbatterijen en warmtepompen. De minister en de staatssecretaris zouden dus concrete afspraken kunnen maken met de ACM, netbeheerders en energieleveranciers over een nationale aanpak, dus niet alleen in een aantal van die regio's, zodat mensen in heel Nederland daarvan kunnen profiteren. Ik hoor graag of het kabinet bereid is om die kant op te werken.

Samen met collega Grinwis van de ChristenUnie vraag ik vandaag ook aandacht voor de bestaande regeling voor bedrijven, die ik zojuist al even noemde. Het is werkelijk schrijnend hoeveel goedwillende ondernemers moeten wachten op een stroomaansluiting. Noodzaak is natuurlijk de moeder van alle innovatie. Dat geldt niet alleen voor de techniek maar ook voor het beleid. Dus krijgen bedrijven met een regeling die de nogal onaantrekkelijke naam Flex-e heeft, nu subsidie voor flexibiliteitsmaatregelen. Zo ontstaat er ruimte, gaat de rekening omlaag en hoeven zonnepanelen en windmolens minder vaak afgeschakeld te worden.

Dat de naam onaantrekkelijk is, maakt niet uit voor de aantrekkelijkheid ervan, want er was overtekend op het budget ervan. Dat kunnen wij als Kamer bij deze begrotingsbehandeling gewoon aanvullen. Samen met de ChristenUnie dienen wij een amendement in waarvan wij hopen dat het op steun kan rekenen van de Kamer.

De **voorzitter**:
Voordat u verdergaat, is er een interruptie van mevrouw Van Oosterhout.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Uit de stukken van de minister blijkt heel duidelijk dat er eigenlijk geen ruimte meer is in het Klimaatfonds. Deelt D66 de conclusie dat er te weinig geld is?

De heer **Klos** (D66):
We komen in een nieuwe fase van het klimaatbeleid en de klimaatpolitiek in Nederland, waarbij in feite alles en alle instrumenten die we hebben, waren gericht op 2030. Die instrumenten en de potjes die we hebben, zullen nu op 2040 moeten worden gericht. Ik zie dat het kabinet voornemens is om besluitvorming daarover in het voorjaar van 2027 te doen, omdat je dan ook vanuit de Europese Unie weet aan welke verplichtingen je moet voldoen en welk nationaal beleid er boven op het Europees beleid zou moeten bestaan om die doelen te halen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
De heer Klos draait hier om de hete brij heen. Wat we namelijk zien in deze klimaatbegroting, is dat er geen geld is om de energierekening van gewone mensen omlaag te brengen, maar dat er blijkbaar wel geld is om 1,2 miljard uit die klimaatbegroting te halen en bij de algemene middelen te stoppen. Hoe kijkt D66 daarnaar?

De heer **Klos** (D66):
Volgens mij is dat toch een beetje een vertekende weergave van de werkelijkheid, want wat het kabinet doet, is onder andere via het Noodfonds Energie mensen helpen om ervoor te zorgen dat ze niet in de problemen komen als ze een hoge energierekening hebben, maar zelf een bescheiden inkomen. Wat het kabinet ook doet, is de koopkracht repareren voor alle mensen, waarbij lage inkomens er niet heel veel op vooruitgaan maar wel enigszins, zij het bescheiden, en straks ook nog in de Kamer gaan horen wat er nog extra moet gebeuren. Daarnaast stelt het kabinet op de portefeuille waar wij wel over gaan, namelijk isolatie en schone energie, juist allerlei dingen voor om ervoor te zorgen dat goedkope schone energie beter beschikbaar wordt en huizen beter geïsoleerd worden. Ik herken dus eerlijk gezegd niet zo goed wat PRO hier zegt.

De **voorzitter**:
Tot slot, mevrouw Van Oosterhout.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We horen in elk debat van deze minister dat er geen geld is voor isoleren, voor warmtenetten en voor het op andere manieren omlaagbrengen van de energierekening. Als we naar de Klimaatbegroting kijken, dan zien we dat er 1,2 miljard uit is gehaald en naar de algemene middelen is gegaan. Je kan toch niet concluderen dat D66 dat een goed idee vindt?

De heer **Klos** (D66):
Tegelijkertijd wordt het werkpaard van de energietransitie voor 8 miljard per jaar opengesteld, reserveren we 60 miljard per jaar om de capaciteit van wind op de Noordzee te vertienvoudigen, gaan er grote bedragen naar het openstellen van het Warmtefonds en het sturen van energiefixers door het hele land om isolatie te verbeteren, wordt de energiebesparingsplicht aangescherpt en zie ik dat er geld wordt uitgegeven om ervoor te zorgen dat de energiebesparing bij kleine ondernemers ook gaat lukken. Met alle goede wil in de wereld begrijp ik deze aantijging dus eerlijk gezegd niet.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ik moet eerst nog even iets corrigeren. De ISDS-subsidie heb ik al wel binnen. Ik was in de war met mijn eigen btw-teruggave op de thuisbatterij. Daar is helaas geen ISDS-subsidie voor, maar dat terzijde.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

De heer **Vermeer** (BBB):
De heer Klos had het ook over slim laden, teruggeven et cetera. Wat vindt de heer Klos ervan dat wij bij bidirectioneel laden feitelijk dubbele energiebelasting betalen? Is D66 bereid om samen met ons op te trekken om ervoor te zorgen dat dat geskipt wordt?

De heer **Klos** (D66):
Ja.

De **voorzitter**:
Nou, dat was toch wel een snel antwoord.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Sorry, ik ben niet zo goed bij stem, dus ik probeer het zo duidelijk mogelijk te zeggen.

De **voorzitter**:
U bent goed hoorbaar.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Oké, dat is fijn. Op zich waardeer ik het positivisme van de heer Klos. Hij zegt: we investeren in wind op zee. Tegelijkertijd zien we dat er minder dan 5% kans is dat we de klimaatdoelen voor 2030 halen. D66 heeft een hele mooie verkiezingsbelofte gedaan en gezegd nu echt voor het klimaat te gaan, maar in het betoog van de heer Klos hoor ik nu eigenlijk alleen maar: inzetten op warmtepompen en netcongestie aanpakken.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Mijn vraag is dus of we er niet toch naar zouden moeten kijken om wat meer te doen om die doelen daadwerkelijk te halen.

De heer **Klos** (D66):
Mijn betoog is zeker nog niet af, maar ik deel met mevrouw Teunissen dat er gewoon meer nodig is. Dat is ook precies wat ik heb gezegd. Je kunt erover gaan zeuren dat die klimaatdoelen nog niet worden gehaald, maar je kunt ook gewoon even wat beter je best doen. Ik vind dat wij het kabinet die opdracht moeten geven, want het kabinet zegt ook zelf in het coalitieakkoord dat het de ambitie heeft om de doelen van 2030 te halen en dat het alles op alles gaat zetten om de doelen van 2040 te halen. Ik zie dat dat gedeeltelijk uit het beleid spreekt, want ik zie dat in de begroting terugkomen. Maar er zal ook meer nodig zijn.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Maar dan is toch de vraag: wat is die ambitie dan waard als je ziet dat de CO_2-heffing nu

de nek om wordt gedraaid, er 2 miljard naar de grootse vervuiler van Nederland gaat, er midden in een klimaatcrisis een nieuw vliegveld wordt geopend en er allerlei fossiele subsidies bij komen, zoals de accijnsverlaging op diesel en de verlaging van de vliegbelasting? Kortom, is dit niet een te fossiel klimaatplan, een te fossiele Klimaatbegroting, om echt meer door te kunnen voor 2030?

De heer **Klos** (D66):
Nee, zeker niet, omdat er tientallen miljarden gaan zitten in het opschalen van de schone energie in Nederland en het kabinet zich committeert aan het halen van die doelen. Het kabinet neemt misschien maatregelen waar mevrouw Teunissen het dan niet mee eens is, maar die zijn wel goed voor het klimaat. Een voorbeeld is de Wet bijmengverplichting groen gas. D66 en PRO hebben ervoor gezorgd dat die gewoon door de Kamer is gekomen. Die gaat straks een kwart van de uitstoot van de gebouwde omgeving in 2030 eraf halen. De Partij voor de Dieren stemde tegen die wet. Als de Partij voor de Dieren mij hier dus de maat komt nemen over klimaatambitie, dan zou ik toch ook even in de spiegel kijken.

De **voorzitter**:
Tot slot, mevrouw Teunissen.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Het gaat mij niet zozeer om de ambitie, maar om het waarmaken van die ambitie. Als we nou naar de Klimaatbegroting kijken, dan zien we dat er ook heel veel antiklimaatbeleid in staat: de fossiele subsidies die ik net allemaal heb opgenoemd. De vraag is dus de volgende. D66 kan wel met één been in de transitie staan en zeggen voor duurzame energie te zijn, maar als je tegelijkertijd de hele fossiele infrastructuur in stand houdt, dan ben je toch aan het dweilen met de kraan open?

De heer **Klos** (D66):
Kijk, daar kan ik wel weer wat meer in meegaan met de Partij voor de Dieren. De Partij voor de Dieren zegt namelijk dat je die fossiele subsidies moet afschaffen. Dat is ook precies wat de coalitie aan het kabinet als opdracht heeft gegeven, natuurlijk zo veel mogelijk in Europees verband, omdat dat het meest verstandig is en de meeste impact heeft. Waar dat niet in Europees verband kan, moet het ook nationaal. Dat is precies waarom ik bij het kabinet blijf aandringen op het volgende. Oké, er komt straks in 2027 een voorjaarspakket om te zorgen dat we de klimaatdoelen gaan halen. Daar zullen niet alleen maar normeren en beprijzen in zitten. Daar zal ook in zitten dat er subsidies nodig zijn. Dat is precies waar ik het net met PRO over had. Dat geld moet ergens vandaan komen. Laat maar zien waar het vandaan komt; wat mij betreft uit de fossiele subsidies. Daarin kunnen we elkaar helemaal vinden.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Iets anders waar we het geld zouden kunnen halen, is natuurlijk al deze Klimaatbegroting, want als we kijken naar wat deze minister doet, dan zien we dat ze 2,5

miljard uit de SDE haalt. Daarvan gaat 1,3 miljard naar een project van Shell en Total en 1,2 miljard naar de schatkist. Dat kan toch niet de bedoeling zijn van D66?

De heer **Klos** (D66):
Ik weet dat wij van mening verschillen, maar in de transitie zal CCS een rol spelen om ervoor te zorgen dat je minder uitstoot hebt en dat je je klimaatdoelen kan gaan halen. Dat het kabinet daarvoor de infrastructuur op orde brengt, vind ik gewoon verstandig beleid.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Maar dan die andere 1,2 miljard, die terugvloeit naar de schatkist. Weet D66 hoeveel huizen je zou kunnen isoleren met 1,2 miljard euro?

De heer **Klos** (D66):
Ongetwijfeld heel veel, maar dat mag PRO mij dan nu in het debat vertellen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het zijn 600.000 huizen. Terwijl er bij deze klimaatbegroting niks extra's wordt gedaan om de energierekening voor gewone mensen omlaag te brengen, gaat er wel geld naar de schatkist. Ik concludeer dat D66 dat wel oké vindt.

De heer **Klos** (D66):
Ik vind dit gewoon een beetje flauw, omdat het kabinet juist investeert in de isolatie van woningen, via het Warmtefonds, via de energiefixers en op de VRO-begroting op een massale schaal. Dus om nou te doen alsof het kabinet dat niet doet en het geld ergens anders naartoe sluist, vind ik gewoon een raar verwijt.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, ik wilde u het woord geven, maar u draaide zich ineens om. Wilt u nog steeds wel het woord? Ja?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik keek even waar mijn collega's waren, voorzitter. Ik moest net toch wel even grinniken. Mevrouw Teunissen stond hier net vooraan. Het ging over de groengasbijmengverplichting. Vindt de heer Klos het nou zelf ook niet opvallend dat juist partijen als de Partij voor de Dieren en anderzijds JA21, die ook wel staat voor het gebruik van moleculen en het verminderen van netcongestie, tegen die wet hebben gestemd en dat D66 in het midden juist heeft voorgestemd? Hoe zit dat?

De heer **Klos** (D66):
Dat vind ik inderdaad heel erg opvallend. Dat is precies wat ik net heb gezegd. Ik denk dat dat voor uw partij — dat haal ik zo uit het debat — uit andere overtuigingen komt.

De **voorzitter**:
Via de voorzitter.

De heer **Klos** (D66):
Ja, voorzitter. Ik denk dat JA21 en de Partij voor de Dieren daar zo hun eigen redenen voor hebben gehad, maar ik vind het om allebei de redenen onverstandig, omdat je dan dus minder doet voor het klimaat en je ook de afhankelijkheid behoudt van onder andere het Midden-Oosten, waar we gewoon minder van onze energie vandaan moeten halen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Oké, maar als de heer Klos in het debat goed had geluisterd, dan had hij natuurlijk gehoord dat die zorgen vooral gingen over de uitvoerbaarheid van de wetgeving, over de belasting op energie en over de hoge prijzen die we nu al hebben. Dat ging niet over die afhankelijkheden verminderen. Dat ging over de uitvoerbaarheid. We zien op dit moment dat er op een gasprijs van €1,90 per kuub nu al een opslag komt voor groen gas volgend jaar. Hoe kan meneer Klos dan spreken over het verlagen van de energierekening voor mensen thuis en tegelijkertijd dit een goed idee vinden, even los van die afhankelijkheden?

De heer **Klos** (D66):
De grootste factor in het verhogen van de energierekening voor mensen is onze afhankelijkheid van fossiele energie, want het feit dat wij nog steeds in dat fossiele systeem vastzitten, maakt dat je die fossiele energie moet verschepen van plekken waar, als er een oorlog uitbreekt, de prijs omhoogschiet. Een energiecontract is in één jaar €1.100 duurder geworden voor mensen, niet als gevolg van beleid dat wij hier hebben gemaakt, maar als gevolg van de situatie in de wereld en het feit dat wij nog fossiel gebruiken. Al onze voorstellen zijn erop gericht om versneld af te gaan van fossiel, zodat de prijzen voor mensen naar beneden kunnen.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Zo kan ik ook nog wel even doorgaan, want in de afgelopen jaren is de belasting op gas meer dan verdrievoudigd. Dat staat even los van de crisis van Hormuz. Dat hebben wij dan weer gedaan. Maar ik wil de heer Klos dan wel oproepen tot het volgende. In de Europese afspraken voor het Bescherm- en Herstelplan, het coronaherstelfonds, is ook de afspraak opgenomen dat als wij die groengasbijmengverplichting zouden doorvoeren, wij dat mogen compenseren in het verlagen van de energiebelasting op gas, zodat het effect netto nul is. Staat de heer Klos daar dan wel voor open?

De heer **Klos** (D66):
Dit debat hebben we uitgebreid gevoerd en ook allang afgeconcludeerd. De minister heeft zich, mede op aandringen van PRO, duidelijk opengesteld voor alle maatregelen die ervoor zorgen dat er geen negatief effect is op de energierekening of ten minste geen effect op het vergroten van de energiearmoede. Dat is waar we het kabinet aan kunnen houden. Maar laten we dit debat niet opnieuw gaan voeren.

De heer **Dassen** (Volt):
De gevolgen van klimaatverandering zijn onder andere dat er grote zorgen zijn over het stilvallen van de trans-Atlantische Golfstroom. Dat heeft ook grote consequenties voor het klimaat in Europa, onze voedselzekerheid, veiligheid en noem maar op. We hebben daar eerder een amendement over ingediend om te zorgen dat het onderzoek naar de Golfstroom voortgezet kan worden. Dat is weggestemd door de Kamer. Ik wil daar een nieuw voorstel voor indienen. Kan ik daarin op steun rekenen van D66?

De heer **Klos** (D66):
Ik ken het amendement nog niet. Wij hebben wel samen geluisterd naar de wetenschappers die hier zich sterke zorgen over maken. Ik maak me daar ook sterke zorgen over, want je ziet — ik ben blij dat de heer Dassen daar aandacht voor vraagt — dat het niet alleen gaat over klimaatverandering an sich, maar ook over het tempo daarvan. Dat gaat bepalen hoezeer wij hier worden geraakt. Het behoud van wetenschappelijke kennis en het in kaart kunnen brengen van wat daar gebeurt, vind ik heel belangrijk, dus ik wil absoluut kijken naar de voorstellen die Volt daarvoor doet. Dat vind ik heel belangrijk en interessant.

De heer **Dassen** (Volt):
Fijn om te horen. Ik was ook blij dat we met een groot gedeelte van de Kamer bij de rondetafel aanwezig waren. Ik denk dat de oproep van die wetenschappers ook heel duidelijk was, dus dat is heel fijn. We zien dat er in IJsland ook al gewerkt wordt aan scenario's voor het geval dat er een vertraging dan wel een stilvalling plaatsvindt. Is de heer Klos het met mij eens dat we aan het kabinet moeten vragen om, in navolging van IJsland, maar misschien ook samen met andere landen, te kijken hoe we ons hier het beste op kunnen voorbereiden?

De heer **Klos** (D66):
Ik zie misschien ook wel een kans om dat te betrekken bij de nationale briefing, waar wij samen om hebben gevraagd, op het gebied van klimaat en veiligheid. Dit lijkt mij namelijk nou juist een veiligheidsissue waarbij er breed, vanuit alle ministeries, ook vanuit Defensie en vanuit onze diensten, meegedacht moet worden over welke impact dit heeft op onze nationale veiligheid. Als het voorbeeld van IJsland daar instructief in is, denk ik dat we dat zullen moeten volgen.

De **voorzitter**:
Meneer Dassen, tot slot.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat is heel goed om te horen. Ik kijk uit naar de antwoorden van het kabinet. Dank.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Vindt D66 het eerlijk dat olieraffinaderijen op dit moment 11 miljoen euro extra per dag verdienen als gevolg van de illegale oorlog?

De heer **Klos** (D66):
Wij, onze fractievoorzitters, hebben hier gezamenlijk aandacht voor gevraagd in het vorige grote debat over het stijgen van de energieprijzen, juist om die discussie tijdig in goede banen te leiden. Die discussie gaat er namelijk over dat ons kabinet op pad moet gaan in Europa om ervoor te zorgen dat winsten die alleen maar op basis van toeval worden behaald, ook rechtvaardig worden belast. Ik vind dus dat wij in dit debat ook best wel aan het kabinet mogen vragen hoe het daarmee staat en hoe de discussie in Europa nu verloopt, precies zoals PRO in haar eigen bijdrage ook stelde.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
D66 levert de premier. Het levert ook deze klimaatminister. Waarom zien we daar dan toch niks van terug bij dit Belastingplan?

De heer **Klos** (D66):
Laten wij in ieder geval in dit debat vragen wat het kabinet in Europa kan doen. Ik geloof niet dat het Belastingplan hetzelfde is als de Europese begroting of de Europese instrumenten die daarvoor zijn.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout, tot slot.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik concludeer dat D66 wel in het kabinet zit, de premier levert en de klimaatminister levert, maar dat er nog altijd geen stappen worden gezet om die overwinsten aan te pakken.

De heer **Klos** (D66):
Volgens mij zit dat 'm erin dat we als Kamer, op voorstel van D66 en PRO, hebben gezegd dat het het verstandigst is om dat in Europees verband te doen en dus ons kabinet naar Brussel te sturen om dat voor elkaar te krijgen. Ik hoorde PRO dat volgens mij zojuist ook in het debat zeggen. Ik nodig collega Van Oosterhout uit om daar samen op te blijven drukken. Dat kan morgen ook als we de minister ondervragen.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Waarom werd in 2023 een energieplafond ingevoerd?

De heer **Klos** (D66):
Dat was omdat de prijzen, dacht ik, boven de €300 per megawatt kwamen, en mensen zodanig in het gedrang kwamen dat er op korte termijn instrumenten nodig waren, ook als die bot waren of als daar nadelen aan kleefden, om mensen te beschermen tegen die extreme stijging van de prijzen.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Bij de invoering van het energieplafond op 1 januari 2023 lag de gasprijs lager dan nu. Mensen betalen nu meer voor een kuub gas dan toen. 80% van de huishoudens is op dit

moment nog afhankelijk van gas. Ik ben de eerste die het met u eens is dat we daarvan af moeten, maar nú speelt er dat mensen de rekening niet kunnen betalen. Ik krijg een mailbox vol met mensen die aangeven dat de energierekening door het dak gaat.

De **voorzitter**:
U vraag.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Mijn vraag is: bent u dan ook bereid om óf a, weer een energieplafond voor gas in te voeren, óf b, zoals meerdere partijen hier aangeven, de btw op energie te verlagen naar 9%?

De heer **Klos** (D66):
Waar ik toe bereid ben en wat ik ook van het kabinet vraag, is om zo gericht mogelijk mensen te helpen om deze pijn tegen te gaan. De reden dat ik zeg dat dat zo gericht mogelijk moet, is dat we er anders voor zorgen dat mensen die dat wel prima kunnen betalen, mensen die een heel hoog salaris hebben, ook gaan genieten van een belastingvoordeel. Volgens mij moeten we dat proberen te voorkomen. Ik zie dus ook dat het kabinet juist inzet op zoiets als Noodfonds Energie, op gerichte koopkrachtreparatie voor mensen met een bescheiden inkomen en natuurlijk — daar zijn we het wat sneller over eens, denk ik — op de middellange en langere termijn ook op isolatie en het introduceren van nieuwe, schone energie in het systeem.

De **voorzitter**:
Meneer Dijk, tot slot en kort.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Ik ben ook woordvoerder Financiën. Daar wordt al drie jaar een debat gevoerd over het versimpelen van ons toeslagenstelsel. Van het energienoodfonds kunt u niet anders dan toegeven dat het een pleister is die erop geplakt wordt. Ik merk het ook aan andere partijen, maar waarom houdt D66 zo halsstarrig vast aan de btw op energie?

De heer **Klos** (D66):
Ik denk dat ik net heb uitgelegd dat je alle maatregelen die je neemt die ook kostbaar zijn, zo gericht mogelijk wilt inzetten, omdat je dan de mensen helpt die dat het meeste nodig hebben. Kijk, ik vind dat we inderdaad uiteindelijk ook kunnen kijken naar belastingmaatregelen, maar kijk dan misschien wat sneller naar het verlagen van de belasting op elektriciteit. Dat heeft namelijk ook het voordeel van het verlagen van de kosten in het algemeen voor energie, omdat je er dan voor gaat zorgen dat je meer groene stroom hebt en minder gas, minder afhankelijk bent en dus minder prijsstijging hebt. Dan doe je dus voor iedereen wat goeds. Als je dus gaat kijken naar belastingverlagingen die voor iedereen goed zijn, denk ik dat het logischer is om te kijken naar elektriciteit dan naar gas.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Nog even over die overwinsten van die gigantische oliebedrijven. Ik vind het iets te makkelijk dat de heer Klos nu zegt: dat gaan we in Europa doen. Het sluit elkaar natuurlijk niet uit; je kunt het parallel ook gewoon proberen te regelen in Nederland. We hebben eerder gezien dat we hebben ingezet op een solidariteitsbijdrage van bedrijven. Daar zaten wat haken en ogen aan, maar we hebben het wel gedaan. Is de heer Klos dus bereid om in ieder geval te kijken of we het ook nationaal kunnen doen?

De heer **Klos** (D66):
Ja, ik ben zeker bereid om daarnaar te kijken. De aantrekkelijkheid ligt erin dat je dus winst die zonder verdienste is verkregen, juist kan doorsluizen naar mensen die nu het meeste pijn lijden door de gestegen energieprijzen. Ik wil dus best ook kijken naar nationale voorstellen. Die moeten natuurlijk wel juridisch houdbaar zijn. Daarom lag mijn nadruk net dus op de Europese aanpak, waarvan wij als Kamer, bijna Kamerbreed, denk ik, hebben gezegd: kabinet, ga daarmee op pad. Maar ik wil uiteraard kijken naar instrumenten die nationaal wel zouden kunnen werken.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
De heer Klos had het in zijn bijdrage net over het voorjaar. Volgens mij delen we dat er een ontzettend grote stap gezet zou moeten worden. Vandaar mijn vraag aan de heer Klos wanneer hij tevreden is. Hoe zou dat groene voorjaar er wat hem betreft uit moeten zien?

De heer **Klos** (D66):
Dank voor deze vraag. Het kabinet heeft heel helder gesteld: wij gaan kijken waar Europa mee komt. Europa moet namelijk de eigen klimaatwetten gaan aanscherpen om de 2040-doelen te halen. Het grootste gedeelte van wat wij gezamenlijk afspreken, en dus ook het effectiefste, komt uit Brussel. Dus stap één is een scherpe inzet in Brussel. Stap twee is dat het kabinet heeft gezegd: oké, we hebben de ambitie om de doelen van 2030 te halen en we zetten alles op alles om de doelen van 2040 te halen. In het voorjaar van '27 wil ik dus een pad zien dat de doelen van het kabinet daadwerkelijk realiseert en ik wil er ook de middelen bij zien. Het belangrijkste is dat het kabinet zegt: om dat te doen, hebben we deze subsidie, deze normering en deze beprijzing nodig, en dit is het hele instrument, het hele pakket, dat we daarvoor willen gaan gebruiken. Dat is wat ik verwacht van het kabinet.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Helder. Volgens mij kunnen we daarin zeker gezamenlijk optrekken. Welke rol ziet de heer Klos dan voor zich voor Rob Jetten?

De heer **Klos** (D66):
Volgens mij was de eerste Catshuissessie over deze problematiek onder leiding van de premier. De premier mag wat mij betreft links en rechts zich bemoeien met de inhoud

van dat pakket. Het enige is dat ik ook niet wil dat hij voor de voeten gaat lopen van deze geweldige klimaatminister, die dat volgens mij grondig en geweldig zelf kan.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout tot slot. Nee, daar ziet zij van af. Gaat u verder met uw betoog. O, voordat u dat doet, is er toch nog een interruptie, van de heer Van den Berg.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ja, voorzitter. Ik werd toch wel even getriggerd door meneer Dijk van de SP. Stond D66 achter het prijsplafond toen dat in 2023 werd ingevoerd door Rutte IV?

De heer **Klos** (D66):
Ja. Wij zaten toen in het kabinet.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dan toch even. Je stond er toen achter, in zijn algemeenheid, en het plafond was op dat moment €1,35 voor een kuub gas en ongeveer €0,40 voor 1 kilowattuur. De gasprijs is nu €1,90 en de prijs voor 1 kilowattuur bereikte vorige week donderdag nog een hoogte van €0,80. Wat is het verschil tussen toen en nu?

De heer **Klos** (D66):
In mijn optiek zit het verschil tussen de aanpak waarvoor het kabinet toen heeft gekozen en de aanpak van nu 'm daarin dat we lessen hebben geleerd van de manier waarop wij dat toen hebben aangepakt. Wij waren daar toen slecht op voorbereid en hebben een bot instrument gebruikt om mensen te helpen. Ik ben er trots op dat we dat hebben gedaan, want dat was nodig, maar in de tussentijd hebben opeenvolgende kabinetten gezien dat je dat beter gerichter kunt aanpakken. Daarom heeft het kabinet in april gezegd: we komen nu met een eerste steunpakket van 1 miljard euro waarmee mensen geholpen kunnen worden en we laten ruimte om meer te kunnen doen als het erger wordt. We zien natuurlijk ook in de discussie — ik vrees dat wij vandaag slechts het voorprogramma zijn van het grotere debat later vanavond — dat weer honderden miljoenen worden vrijgemaakt om iets aan de koopkracht van mensen te doen. Het is altijd precies een beetje de aanpak die het kabinet volgt, en ik denk dat dat ook logisch is.

De **voorzitter**:
Onderschat u dit debat ook niet, meneer Klos. Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik zou de urgentie van dit debat ook wel hoger inschalen, voorzitter.

Waarom is meneer Klos hierin nou zo halsstarrig? Dat vraag ik mij oprecht af. Hoe vindt de heer Klos zelf dan dat het gaat? Kijk naar het aantal huishoudens in energiearmoede. Volgens Eneco zijn er dat 500.000, en volgens mij staan er nog honderdduizenden tot

één miljoen op de rand van. Hoe vindt de heer Klos dan zelf dat het nu gaat met hoe we dit doen?

De heer **Klos** (D66):
Ik maak me hier ernstige zorgen over. Onder het laatste kabinet-Rutte is de energiearmoede gedaald naar 4%. Onder het vorige kabinet is die weer gestegen naar 6%. Nu is het ongeveer stabiel. Dit is juist een moment waarop we inderdaad het risico lopen dat het weer gaat stijgen. Ik vind dat we daar heel veel aandacht voor moeten hebben. Dat is ook precies waarom ik mijn betoog daarop richt en voorstellen doe om ervoor te zorgen dat mensen niet in energiearmoede terecht kunnen komen. Goed en stevig klimaatbeleid is juist economisch realistisch, want dat helpt mensen in hun portemonnee.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik denk dat de ontwikkelingen in de wereld ook laten zien dat we vaart moeten maken met de circulaire economie. In mijn ogen is dat iets wat nog weinig aandacht krijgt, maar wel meer ruimte zou moeten krijgen. Ik ben benieuwd hoe collega Klos daarnaar kijkt.

De heer **Klos** (D66):
De heer Dassen heeft zijn plek aan de microfoon zo gekozen dat hij precies voor mijn collega Huidekooper staat, de woordvoerder van D66 op het gebied van circulair. Hij zal daar straks in zijn betoog zo ongeveer tien minuten op ingaan. Als de heer Dassen het goed vindt, wil ik het antwoord op deze vraag aan mijn collega laten, want ik wil het gras niet voor zijn voeten wegmaaien.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat vind ik zeer sympathiek.

De **voorzitter**:
Dan wachten we dat af. Een interruptie van de heer El Abassi.

De heer **El Abassi** (DENK):
Ik probeer echt om het betoog te volgen en vooral goed te begrijpen wat D66 precies wil doen tegen energiearmoede. We hebben hier vaker over gedebatteerd, maar eigenlijk zijn er maar twee manieren om mensen op de korte termijn deze winter door te helpen, namelijk het invoeren van een prijsplafond of het verlagen van de btw. Als dat niet wordt gedaan, ga je akkoord met de hoge prijs, die de mensen niet kunnen betalen. Ik zou meneer Klos, via de voorzitter, toch willen vragen om heel kort en beknopt uit te leggen hoe D66 de mensen deze winter door gaat helpen.

De heer **Klos** (D66):
De minister van Sociale Zaken heeft een noodfonds aangekondigd. Dat is precies gericht op het dempen van de hoge energiekosten voor een groep van 500.000 mensen die een laag inkomen, maar hoge energiekosten hebben. Wat het kabinet ook doet — dat is algemene inkomenspolitiek; dat gaat niet via de energierekening — is de koopkracht van

mensen verbeteren. In de plaatjes van het kabinet gaan juist de laagste inkomens er bescheiden op vooruit, terwijl andere groepen er niet op vooruitgaan. Vanavond gaat u daar verder over debatteren. Het kabinet stelt verder voor om de huizen van mensen versneld te isoleren. Dat heeft het al in april gedaan. Wat komt daaruit? Meer hulp via de energiefixers, meer aanvragen kunnen doen bij het Warmtefonds, meer hulp kunnen krijgen bij het hebben van een elektrische auto, waar je direct mee kan besparen. Precies dit is wat het kabinet doet. Dat is een aanpak waar D66 achter staat.

De heer **El Abassi** (DENK):
Weer maatregelen waaronder, inderdaad, die elektrische auto. Daar hebben we in dit huis genoeg over gesproken. Voor een groot deel van Nederland is die onbetaalbaar. Ik weet dat ik hier tegenover een meneer Klos sta. Ik weet ook dat meneer Klos niet een van de mensen is die straks, de komende winter, de klos zijn. Maar dat geldt wel voor andere Nederlanders. Heel veel Nederlanders zijn straks de klos. Ik zou de heer Klos willen vragen om toch ook rekening te houden met de 51% van de mensen die nu aangeeft bang te zijn straks de energierekening niet meer te kunnen betalen. De maatregelen die de heer Klos hier noemt, helpen daar niet bij.

De **voorzitter**:
Meneer El Abassi, we hebben afgesproken: 30 seconden, maximaal. Uw vraag?

De heer **El Abassi** (DENK):
Ik zou de heer Klos willen vragen of hij het eens is met het feit dat we teruglezen, namelijk dat 51% wel de klos is en wat de heer Klos daartegen gaat doen.

De heer **Klos** (D66):
We hebben een verschil van inzicht over wat je daaraan kan doen, wat het kabinet doet en waar D66 dus ook steun aan heeft gegeven. DENK zegt "dat helpt niet, dat doet niks", maar ik bestrijd dat. Het doet namelijk wel wat, en het is heel veel geld, waarmee deze mensen geholpen worden. Dus ik vind de suggestie wekken dat het kabinet niks doet, terwijl het juist een gerichte aanpak heeft opgezet om mensen te helpen, gewoon onjuist.

De **voorzitter**:
El Abassi, tot slot en kort.

De heer **El Abassi** (DENK):
Ik heb niet gezegd dat het niet helpt. Het helpt voor het verduurzamen en het helpt op de lange termijn. Ik zou de heer Klos willen vragen om ook iets te doen voor de korte termijn.

De heer **Klos** (D66):
Ook op dat vlak, door de steun aan het Noodfonds Energie met bijna 200 miljoen euro, doet het kabinet wél wat. Dat doet inderdaad niks direct aan verduurzaming, maar helpt

mensen om de energiekosten te kunnen dragen. Ik vind het heel belangrijk en heel goed dat het kabinet dat doet.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
De belofte van het privatiseren en liberaliseren van de energiemarkt was dat het goedkoper zou worden en dat er meer keuzevrijheid en concurrentie waren. Hoe kijkt de heer Klos daar nu op terug?

De heer **Klos** (D66):
Ik was niet bij dat besluit. Ik zei in algemene zin dat de wereldwijde energiemarkt lastig is te karakteriseren als neutraal, en dat dat mij zorgen baart. Juist op het moment dat grote leveranciers, ook andere landen, dit als geopolitiek instrument in handen nemen om te kunnen afknijpen en om daarmee prijzen te kunnen opdrijven, komen mensen in het nauw. Daar ben ik heel kritisch over. Ik vind ook, en zal daar straks in mijn betoog nog op komen, dat de overheid echt de teugels in handen moet nemen om ervoor te zorgen dat mensen kunnen overgaan naar schone energie.

De **voorzitter**:
Meneer Dijk, de heer Klos geeft aan dat hij hier straks in zijn betoog op terugkomt. Zullen we dat anders misschien even afwachten? Ik begin inmiddels een beetje te denken "als we zo doorgaan, gaan we vanavond geen Belastingplan met elkaar behandelen", want we zijn pas bij de tweede spreker en we zijn al bijna anderhalf uur bezig. Ik ga dus een beetje inzetten op tempo in de Kamer. Heel kort.

De heer **Klos** (D66):
Voorzitter, ik vind het niet erg, hoor.

De **voorzitter**:
Nee, maar ik wel.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Mijn vraag was wat de liberalisering en de privatisering gedaan hebben. Het is duurder geworden. Er is geen keuzevrijheid. Er zijn drie grote spelers, die 80% van de markt domineren, die vorig jaar 500 miljoen euro winst maakten. Vattenfall: 200 miljoen euro winst; Enexis en Eneco: 300 miljoen euro winst. Geld van mensen die nu de energierekening niet kunnen betalen, rechtstreeks in de zakken van die grote bedrijven! Als we het hier hebben over een prijsplafond, dan hebben we het over het reguleren van prijzen omdat u het aan de markt heeft verkocht …

De **voorzitter**:
Uw vraag?

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
… en zij daar dikke winst op maken.

De **voorzitter**:
Uw vraag, meneer Dijk.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Dus: wanneer stapt D66 af van het idee van die pleister van dat noodfonds, waarvoor mensen hun handje moeten ophouden? Eén: dat is namelijk denigrerend. Twee: mensen zijn bang voor toeslagen en durven die niet aan te vragen. Drie: daarmee verandert er niks systemisch aan onze energiemarkt.

De **voorzitter**:
Dat was uw laatste interruptie, meneer Dijk, in dit blokje. De heer Klos.

De heer **Klos** (D66):
Ik denk dat er inderdaad een verschil van inzicht is tussen de Socialistische Partij en D66 over waar marktwerking juist kan bijdragen aan het verlagen van prijzen. Ik denk juist dat concurrentie tussen bedrijven dat kan doen. Of dat nu voldoende gebeurt op de energiemarkt, valt zeker te bezien. Maar ik vind eerlijk gezegd de suggestie dat het denigrerend is om mensen te helpen bij de hoge energieprijzen, echt wel een beetje aanmatigend. Als je als kabinet beleid maakt om mensen te helpen en de energieprijzen te dempen … Natuurlijk mag de heer Dijk altijd om meer vragen, maar om dat en de minister "denigrerend" te noemen, vind ik echt wel een beetje te ver gaan.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Voorzitter, ik wil hierbij een punt van orde maken, want er wordt gezegd dat het aanmatigend is, dat ik het "aanmatigend" heb genoemd. Eén: dat heb ik niet gedaan. Maar de mensen die ik spreek over het energienoodfonds, hebben wel degelijk het gevoel dat ze bij u het handje moeten ophouden, in plaats van dat de overheid regie heeft over een energiemarkt en de prijzen weet te dempen.

De **voorzitter**:
Dat lijkt me geen punt van orde, maar een persoonlijk feit. Mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Maar het is wel waar, voorzitter, want al die goedbedoelde regelingen zijn voor mensen niet te doorgronden. Ik zat net nog te luisteren naar de inbreng van mevrouw Van Oosterhout en ik ben benieuwd in welke mate D66 nou "het redelijke alternatief" is, om die oude term maar eens te laten horen. Hoe gaat de overheid weer de teugels in handen nemen hier, zodat we uiteindelijk een transitie krijgen die mensen kunnen meemaken, omdat die betaalbaar is?

De heer **Klos** (D66):
Een mooie vraag. Ik vind het ook mooi dat u "het redelijke alternatief" aanhaalt, want dat

was natuurlijk de campagneslogan van Jan Terlouw, misschien wel de meest bekende klimaatactivist uit Nederland, zeker in zijn latere jaren. Helaas is hij ons recent ontvallen. Ik voel enige druk bij wat ik hier ga zeggen, want misschien kijkt hij wel uit de hemelen mee. Maar het belangrijkste wat de overheid kan doen om ervoor te zorgen dat mensen hun rekening kunnen betalen en dat we een ordentelijke energietransitie hebben, is dat we zo snel mogelijk afgaan van fossiele energie en zo snel mogelijk bewegen naar schone energie. Wat ik interessant vind aan wat er in de begroting zit, is dat uit het halen van tien keer zo veel windenergie op de Noordzee en het ieder jaar 8 miljard in al die hernieuwbare projecten steken die ervoor gaan zorgen dat wij onze energie uit de zon halen in plaats van uit de grond, de ambitie spreekt om dat voor elkaar te krijgen. Ik hoop dat Jan Terlouw daar trots op zou zijn.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nou, dat weet ik niet, maar ik in ieder geval een beetje minder. Net kwam de kwalificatie "lalapopulisme" voorbij, maar hier zit het ook een klein beetje in, in de zin van populistische teksten uitslaan waarbij mensen denken: o, ze zijn er voor ons.

De **voorzitter**:
Uw vraag?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Terwijl het 'm er volgens mij juist in zit dat het te snel gaat. Uiteindelijk moet je toe naar schone energie; dat vind ik ook.

De **voorzitter**:
Uw vraag is?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Maar het tempo waarin het gebeurt is niet aan de orde. Mijn vraag is: moeten we de snelheid waarmee alles gaat niet wat temperen?

De **voorzitter**:
Dit was uw laatste interruptie in dit blokje.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Het was ook mijn eerste, voorzitter.

De **voorzitter**:
Ja, maar we hebben hier 30 seconden afgesproken en als u er ver overheen gaat, dan ...

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ja, maar ...

De **voorzitter**:
Ik moet hier de orde handhaven, dus dat doe ik strak, ook omdat we nog meer debatten te voeren hebben vandaag.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Mag ik een punt van orde maken, voorzitter?

De **voorzitter**:
Dat mag u altijd.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik sta hier nu voor het eerst.

De **voorzitter**:
Ik weet het.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Het is lastig om dan zo scherp benaderd te worden, terwijl dat bij anderen nog niet gebeurd is, terwijl ik een punt maak over de fractie van PRO. Ik raad u dat af.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer, ik behandel iedereen hetzelfde. Ik heb net ook tegen de heer Dijk gezegd dat het de laatste was, toen hij ver over de tijd heen ging. Het was uw tweede net en u ging ver over de tijd. Straks mag u weer interrumperen.

De heer **Klos** (D66):
Ik denk inderdaad dat wij daar anders over denken. Als we te langzaam gaan, maak ik me er zorgen over dat we blijven hangen in het systeem waarbij we jaar na jaar dezelfde discussie hebben. Dan staan we hier weer te debatteren — dat hebben we hier net twintig minuten gedaan — over hoe we mensen kunnen compenseren voor de hoge energieprijzen als gevolg van een oorlog die is ontketend waar wijzelf niks mee te maken hebben. Als je er als de wiedeweerga voor gaat zorgen dat mensen van zonnepanelen, van schone energie van eigen bodem hun energie kunnen halen, dan hebben we die discussie ook niet iedere keer, omdat we dan dus niet afhankelijk zijn van een aantal sjeiks die karrevrachten lng hiernaartoe moeten slepen en waar wij de hoofdprijs voor betalen. Als het gaat over wat nou realistisch is, dan denk ik dat versneld klimaatbeleid realistisch is om mensen te helpen. Dat is hoe ik ernaar kijk.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
De meest effectieve manier om de energierekening omlaag te krijgen, is het isoleren van woningen. Ik was op werkbezoek in Zoetermeer bij sociale huurwoningen. Mensen zijn er heel positief over. Ik zie dat het kabinet er te weinig geld voor uittrekt. Is D66 bereid om samen op te trekken om meer middelen te regelen?

De heer **Klos** (D66):
Ik ben zeker bereid om naar alle voorstellen te kijken die over het isoleren van huizen gaan, omdat ik denk dat dat inderdaad een hele effectieve route is, ook om minder afhankelijk te worden en de rekening voor mensen naar beneden te brengen. Ik ken dit

specifieke voorbeeld of dit voorstel niet. Dus ik vind het moeilijk om daar direct ja of nee op te zeggen. Dat zou ik echt even moeten bekijken.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Mijn punt is dat de woningcorporaties bepaalde prestatieafspraken hebben. Het is nu heel hard nodig om heel snel de energierekening omlaag te krijgen. We zien dat het kabinet wel extra middelen vrijmaakt, maar het is niet voldoende om de prestatieafspraken te halen. Dus kunnen we samen specifiek naar de ruimte voor extra middelen kijken?

De heer **Klos** (D66):
Ik begeef me een beetje op glad ijs, omdat het een andere begroting is, namelijk die van VRO. Volgens mij is er juist heel veel geld uitgegeven aan de woningcorporaties om ervoor te zorgen dat zij een enorme investeringsruimte hebben om aan de prestatieafspraken te voldoen. Ik wil er zeker naar kijken, maar volgens mij zit het kabinet toch echt wel op het juiste spoor, juist door er meer geld voor uit te trekken.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Dit is dus precies mijn punt. Het gaat om 300 miljoen extra. De woningcorporaties zeggen dat dit niet genoeg is om eraan te voldoen, want ze moeten al heel veel meer woningen bijbouwen. Ik hoop dat D66 bereid is om daarnaar te kijken.

De heer **Klos** (D66):
Altijd bereid om naar goede voorstellen voor isolatie te kijken.

De **voorzitter**:
Gaat u verder met uw betoog.

De heer **Klos** (D66):
Ja, dank u wel. Ik wil nog naar de tweede poot van het moderne klimaatbeleid, namelijk onze soevereiniteit terugwinnen. Dat zie je overal in de wereld gebeuren. Landen en mensen nemen hun lot in eigen hand met schone energie, soms uit bittere noodzaak. Oekraïne bouwt razendsnel aan een decentraal energiesysteem. In Pakistan is in vijf jaar tijd zonne-energie twaalf keer zo groot geworden. Een op de drie Australiërs heeft nu zonnepanelen. Dat biedt ook een geopolitiek voordeel, want je kunt je eigen koers gaan varen zonder gechanteerd te worden door andere spelers in de wereld. Voor een vrijheidslievend en eigenzinnig volk als de Nederlanders komt dat heel goed uit.

Zo bezien is het ook niet verwonderlijk dat Nederland wereldkampioen zonnepanelen is geworden. Maar de ambitie van het kabinet voor zonnesoevereiniteit reikt nog veel verder. We hebben volgens het Nationaal Plan Energiesysteem drie keer zo veel capaciteit nodig in 2040. Om dat voor elkaar te krijgen moeten we zo veel mogelijk oppervlakken daadwerkelijk gaan benutten. De daken zijn dan niet genoeg. In Duitsland zijn balkonzonnepanelen inmiddels uitgegroeid tot een groot succes: een eenvoudige installatie, direct in het stopcontact, die huishoudens helpt om zelf energie op te

wekken. Dat is ook ideaal voor mensen zonder eigen dak. In Nederland heeft dat nog niet zo'n vlucht genomen, omdat regels en onduidelijkheid de ontwikkeling afremmen. Daarom vraag ik de minister of zij bereid is om die belemmeringen voor balkonzonnepanelen weg te nemen en ervoor te zorgen dat ook huishoudens zonder eigen dak daarvan kunnen profiteren.

Voorzitter. Als we los willen komen van olie, kolen en gas hebben we alle schone alternatieven nodig, dus ook kernenergie. Deze begroting trekt geld uit voor de veelbelovende Nederlandse initiatieven om kleine kerncentrales van de grond te krijgen. Dat valt te prijzen, maar de ambitie en de urgentie mogen echt nog wel een stuk groter. We gaan ze hard nodig hebben bij een verdubbeling van de stroomvraag. Als je haast hebt, moet je ook haast maken. Nederlandse bedrijven willen vooruit en zien mogelijkheden om al in de vroege jaren dertig de eerste reactoren te realiseren. Laat het Nederlandse kabinet dat ook mogelijk maken. Dat is belangrijk voor de industrie, die de fossiele woekerprijzen zat is, en daarmee stroom en warmte tegelijkertijd kan krijgen, zonder te hoeven wachten op een netaansluiting. Dat is precies het soort doorbraaktechnologie waar Nederland in kan investeren om niet alleen hier iets goeds te doen, maar daar ook aan te verdienen. Dat betekent: ontwikkelaars ondersteunen, zorgen voor voorspelbare vergunningverlening en binnen twee jaar locaties aanwijzen. Is de staatssecretaris daartoe bereid?

Voorzitter. Ik kom tot slot nog even terug bij Hans van Mierlo. Een van de paradoxen die hij zelf zag in zijn denken over het milieu ging over de manier waarop hij keek naar de overheid, die hij als vrijzinnig democraat normaal gesproken een bescheiden rol toedichtte. Hij zei daarover zelf: "Hier gaat het verlangen naar een bescheiden overheid niet op." Ik hoop dat de bewindspersonen deze woorden ter harte nemen en nuchter aan het werk gaan.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Klos. Er is nog een interruptie van de heer Van den Berg.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik zag een mooie kans om ook even de verbinding op te zoeken met de heer Klos. Ik hoorde het woord "kernenergie" en zoals de heer Klos weet, word ik daar ontzettend gelukkig van. Ik wil vooral doorvragen op het volgende. Ik hoor de heer Klos zeggen dat de kerncentrales zo hard nodig zijn en dat we die achter de meter kunnen plaatsen zonder netwerkaansluitingen. Waarom verhogen we dan niet de ambitie voor kernenergie naar een veel hogere doelstelling op het gebied van de gigawatts aan vermogen?

De heer **Klos** (D66):
Ik zie nu dat we in de plannen van het kabinet naar een CO_2-vrije stroomvoorziening

gaan. Kerncentrales en kernenergie in het algemeen spelen daar echt wel een rol in. De 7 gigawatt die nu geformuleerd is door de staatssecretaris is echt al heel erg ambitieus. Aan het invullen daarvan zullen we keihard moeten werken. Wat ik hier zeg, is dat die kleine kerncentrales nou juist een oplossing leveren voor een aantal van de industriële clusters die daarop zitten te wachten en voor wie het betalen voor CO_2 een veel duurdere oplossing is. Zet daar nou vaart en ambitie achter; ik denk dat we dan echt wel ergens gaan komen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dat begint goed, maar laten we even kijken naar de gehele systeemkosten voor onze maatschappij. Ik hoor de heer Klos zelf eigenlijk zeggen dat het voordeel is dat je die netwerktarieven niet hebt. Bij wind op zee heb je die netwerktarieven juist wel. Dat werkt door in de prijs. Dat zie je ook bij bedrijven als Nyrstar. Zij betalen 20 miljoen euro per jaar voor hun netwerkaansluiting. Eigenlijk hoor ik het de heer Klos al zeggen, maar ik zoek naar bevestiging: is het dan niet veel beter om op kernenergie in te zetten, zodat we lage kosten hebben?

De heer **Klos** (D66):
Ik zal een wat algemener punt maken. Als je een robuust energiesysteem wilt, dan wordt de ruggengraat daarvan wind op zee en zon op dak. Dat zijn de technologieën die het breedst en het goedkoopst beschikbaar zijn. Daarnaast gaan we kernenergie introduceren, omdat je niet alleen afhankelijk wilt zijn van een aantal van die energiebronnen. Ik stel dus voor om daar haast achter te zetten, maar ik geloof dat ik nog niet helemaal met JA21 deel dat het grootste gedeelte van onze stroomvoorziening straks uit kerncentrales moet komen. Dat vind ik niet reëel.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik laat dit debat nu even rusten, misschien wel tot mijn bijdrage. Ik heb nog een korte vraag. Heeft de heer Klos inzichtelijk wat nou de totale kosten zijn als je inzet op wind op zee ten opzichte van kernenergie?

De heer **Klos** (D66):
We hebben studie na studie van TNO gezien over wat de totale systeemkosten dan zijn. Die zijn ongeveer vergelijkbaar. We blijven daarover debatteren in onze debatten over hernieuwbare energie en kernenergie. Ik denk dat het belangrijk is om hier te constateren — ik refereer dan even aan het debat dat ik net met de heer Dassen had — dat, om het tempo van klimaatverandering tegen te gaan, om ervoor te zorgen dat we snel minder fossiele brandstoffen gaan verbranden, we echt die zonnepanelen en windmolens nodig hebben. Die zijn nu voorhanden.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik ben blij dat D66 er ook voor opkomt om SMR snel in Nederland te realiseren. Ik ben er een beetje bang voor dat we eenzelfde traject ingaan als bij de grote kerncentrales. Het duurt dan nog jaren voordat we eindelijk tot de locaties zijn overgegaan. Ik hoor de heer Klos zeggen dat we binnen twee jaar met de eerste locaties komen, maar ik zou de staatssecretaris eigenlijk willen verzoeken om een ander traject in te gaan en snel met provincies in gesprek te gaan om volgend jaar al verdere stappen te kunnen zetten. Kan de heer Klos dat ondersteunen?

De heer **Klos** (D66):
De provincies een rol laten spelen lijkt mij een hele goeie. Die hebben misschien wel een sneller en beter overzicht van waar dat zou kunnen. Het Rijk kan dan, om maar een lelijk jargonwoord te gebruiken, intakken op de keuzes van de provincie. Volgens mij is dat een versnellingsoptie die we aan de staatssecretaris moeten voorleggen. Dat vind ik best verstandig.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Klos. Dan gaan we door met D66 en wil ik de heer Huidekooper vragen om naar het spreekgestoelte te komen. Gaat uw gang.

De heer **Huidekooper** (D66):
Voorzitter, hartelijk dank. Ik neem u mee naar maandag 30 mei 2022. Ik was toen woordvoerder op het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Mijn telefoon stond die dag roodgloeiend. Wat was er aan de hand? Gazprom draaide de gaskraan naar Nederland dicht. Poetin eiste dat Europa in roebels zou betalen en wij weigerden. De gevolgen zijn bekend. De gasprijs schoot door het dak naar meer dan €300 per megawattuur. Er waren miljarden aan belastinggeld nodig om te voorkomen dat gezinnen die winter in de kou kwamen te zitten. Jarenlang kozen we in Europa voor de laagste prijs en keken we weg van wat die afhankelijkheid ons kon kosten. In 2022 zagen we de keiharde rekening daarvan. Voor mij was toen de les helder: dit nooit meer, want wie leunt op autocraten is chantabel. Waar collega Klos zojuist sprak over schone energie als voorwaarde voor soevereiniteit, geldt dat voor grondstoffen exact zo.

Kijk naar dit apparaat in mijn hand: de smartphone. We kunnen er allemaal niet meer zonder, maar onder dit schermpje zit een grote geopolitieke kwetsbaarheid. Voor de chips in de smartphone is gallium nodig. China controleert 98% van die markt. Om het toestel te laten trillen, zijn zeldzame aardmetalen nodig. Ook daarvan verwerkt China meer dan 95%. Daarom is mijn eerste oproep aan het kabinet: kies vol voor de mijnbouw van de toekomst. Het goede nieuws is namelijk dat die mijn van de toekomst niet ergens op de zeebodem ligt, maar gewoon hier, in onze eigen steden, in reststroom en in de miljoenen oude telefoons die ergens in Nederlandse keukenlades liggen. Urban mining en recycling zijn onze beste verzekering tegen chantage. Mijn vraag aan de minister is: deelt zij de analyse dat we met kritieke grondstoffen dezelfde kwetsbaarheid opbouwen

als destijds met Russisch gas? Wat zijn de gevolgen van mogelijke Chinese exportbeperkingen voor onze industrie?

Die mijnbouw van de toekomst komt er pas als iemand de eerste bestelling durft te plaatsen. Het toeval wil dat de grootste inkoper van Nederland hier zit, in vak K. D66 wil dat de inkoopkracht van de Rijksoverheid nu echt wordt ingezet om als launching customer op te treden voor circulaire producten. Ik hoop dat minister Van Veldhoven mij ook kan toezeggen dat we daar dit voorjaar een stevig voorstel voor kunnen verwachten. Anders overweeg ik daar in tweede termijn een motie voor in te dienen.

Dan mijn tweede punt. Mijn fractie is blij dat de circulaire economie is ondergebracht bij het ministerie van Klimaat en Groene Groei, maar nu de structuur staat, moet de inhoud volgen. Koplopers roeien nog tegen de stroom in. Ondernemers die investeren in demontabele bouw en hoogwaardige recycling verliezen de aanbesteding nog vaak van concurrenten die gewoon doorgaan met verspillen. Mijn tweede oproep is daarom: gebruik dit ministerie om het speelveld te laten kantelen. Zolang vervuiling fiscaal wordt ontzien, wordt de circulaire keuze natuurlijk nooit de logische keuze. Ik sta hier niet alleen in; 100 CEO's uit het bedrijfsleven hebben die oproep inmiddels ondersteund. Ik heb dan ook een heldere vraag aan de minister: kan zij toezeggen dat het kabinet de Kamer dit voorjaar een brief stuurt met concreet uitgewerkte fiscale en niet-fiscale beleidsopties om het speelveld voor circulaire ondernemers gelijker te maken? Ik hoor graag haar reactie.

Dat brengt mij naadloos op mijn derde punt. Wie zakelijk naar de energie- en grondstoffentransitie kijkt, ziet dat het ook een optelsom is van groene investeringen die we moeten binnenhalen. Groene groei komt niet vanzelf. Daar moet je voor knokken. Dat besef is op veel plekken al ingedaald. In Beijing begrijpen ze heel goed dat de circulaire economie het nieuwe geopolitieke slagveld is. BNN berichtte hoe daar op dit moment een gigantische recyclingfabriek wordt gebouwd, om westerse handelsbeperkingen te neutraliseren. Ik zie de heer Van den Berg.

De **voorzitter**:
Ja, dank u wel voor uw medewerking. Meneer Van den Berg voor een interruptie.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik hoorde een terecht punt over de afhankelijkheden van kritieke grondstoffen en wat die afhankelijkheden ons kunnen kosten. Dat hebben we inderdaad eerder gezien. Nou hoorde ik bij de heer Huidekooper vooral een pleidooi voor het recyclen van bijvoorbeeld telefoons. Oké, maar hoe kijkt de heer Huidekooper dan aan tegen de zware afhankelijkheden van China op het gebied van zonne-energie en windenergie?

De heer **Huidekooper** (D66):
Dat is een hele goede vraag, zeg ik tegen de heer Van den Berg. Wij betogen hier vandaag twee dingen, namelijk dat wij zo snel mogelijk schone energie van eigen bodem moeten

hebben om minder afhankelijk te worden van fossiele energie uit het buitenland. Daarbij hoort dat wij ook inzetten op mijnbouw in Europa. In Scandinavië, in Zweden bijvoorbeeld, liggen mijnen met grote kansen. Ook in Oekraïne, zeg ik erbij tegen de heer Van den Berg. Maar we moeten natuurlijk niet vergeten dat wij heel veel van die grondstoffen vervolgens in omloop kunnen houden. Daar richt ik vandaag ook mijn betoog op. Daar liggen nog ontzettend veel kansen. Ik hoop dat het kabinet die ook kan benutten.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik hoor inderdaad wel vaker het argument dat we, als we de grondstoffen hier binnen hebben, we deze in een eindeloze loop door de maatschappij heen kunnen laten gaan. Nou is dat niet precies wat meneer Huidekooper zegt, maar begrijpt meneer Huidekooper wel dat er ook altijd een gedeelte van die grondstoffen verloren gaat, wanneer je die wilt omzetten in nieuwe producten? Dus je blijft bezig met mijnbouw en daardoor met afhankelijkheden.

De heer **Huidekooper** (D66):
Zeker. Daarbij wil ik wel opmerken dat de technieken steeds beter worden. Ik ga zo meteen in mijn betoog een oproep doen om een chemische recyclingfabriek naar Nederland te halen. Dat is ook een potentie waarbij je stoffen tot molecuulniveau kunt afbreken en tot iets nieuws kunt maken. Dus die technieken gaan voort. Maar het klopt: we zullen ook moeten inzetten op mijnbouw in Europa.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Laat ik daarmee afronden. Ik ondersteun het pleidooi voor meer mijnbouw, maar kan ik meneer Huidekooper en D66 aan mijn zijde vinden als we echt inzetten op mijnbouw in Europa? Dat zou betekenen dat we die mijnbouwsector ook in de toekomst nog kunnen inzetten voor de grondstoffen die ook D66 zelf heel graag wil. Laten we het "energie van eigen bodem" noemen: aardgaswinning op zee, aardgaswinning op land.

De heer **Huidekooper** (D66):
Dat ligt natuurlijk aan het voorstel dat de heer Van den Berg daarvoor wil doen, maar de richting steun ik. Ik denk dat deze tijd en de veranderende wereld om ons heen daar absoluut naar vragen.

De heer **Dassen** (Volt):
De heer Huidekooper haalt een heel terecht punt aan, juist om te zorgen dat we die afhankelijkheid van grondstoffen verkleinen, waarvan we zien dat die nu heel groot is. Het ging net bij de heer Klos over de circulaire economie. Hoe kijkt D66 ernaar dat we die circulaire economie nog steeds sneller en beter kunnen opstarten?

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik denk dat de komst van deze minister, die in haar vorige functie als staatssecretaris echt een zwengel heeft gegeven aan de circulaire economie, wel heel veel in beweging

zet. Maar ik zeg ook tegen de heer Dassen: laten we samen het kabinet aanmoedigen om in dit voorjaar met goede voorstellen daarvoor te komen. Laat ik er eentje noemen die ongetwijfeld bij de heer Dassen ook bekend is: de circulaire hefboom. 100 CEO's uit het Nederlandse bedrijfsleven zeggen: voer een belasting in waardoor je duurzame producten beloont en niet-duurzame producten een beetje belast. Dat zou wat ons betreft een heel mooi instrument kunnen zijn om die circulaire economie echt handen en voeten te geven.

De heer **Dassen** (Volt):
Daar kijk ik zeker positief naar. Een van de dingen die ik alleen nog wel merk bij het opstarten van die circulaire economie, is dat we af en toe vastlopen bij juridische belemmeringen of nog niet helemaal goed in kaart hebben waar de knelpunten zitten voor de bedrijven die hiermee bezig zijn, waardoor we sommige bedrijven ook gewoon failliet hebben zien gaan. Ook hebben we de ketenpartners nog niet voldoende bij elkaar gezet. Is D66 het met mij eens dat we het kabinet juist ook daarin moeten helpen en dat met elkaar moeten verbeteren, zodat ook die start versneld kan worden?

De heer **Huidekooper** (D66):
Volmondig ja. Ik denk dat de heer Dassen een zeer terecht punt aanhaalt. Ik ben zelf toevallig samen met mevrouw Zwinkels van het CDA ook rapporteur op de Europese Circular Economy Act en denk dat daar heel veel verbetering in zit. Daarvoor moeten we al die onduidelijkheden, bijvoorbeeld wat nou geldt als afval en wat als grondstof, zo veel mogelijk proberen weg te nemen.

De **voorzitter**:
De heer Dassen, tot slot.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat is heel mooi, want we hebben ook plasticbedrijven uiteindelijk op de fles zien gaan, terwijl dat heel mooie ondernemingen waren. Dat wil ik juist voorkomen en ik hoop inderdaad samen met D66 op te kunnen trekken om het kabinet aan te sporen om die stappen goed in kaart te brengen, zodat in het voorjaar dan ook de goede voorstellen op tafel kunnen komen.

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik constateer dat de heer Dassen en ik in dezelfde richting denken en ik werk graag constructief met hem samen.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Een van de meest vervuilende sectoren voor het klimaat is de kledingindustrie, die wereldwijd 10% van de uitstoot veroorzaakt. Mijn vraag is de volgende. Frankrijk heeft een wet aangenomen die zegt: ultrafast fashion uit China moeten we ontmoedigen, moeten we aanpakken. Er zijn dus verschillende voorstellen om die aan banden te leggen. Kijkt D66 daar ook positief naar?

De heer **Huidekooper** (D66):
Het korte antwoord is ja. Wij willen ook dat er een goede aanpak tegen ultrafast fashion komt. Ik zeg daar wel bij dat mijn voorkeursroute is om dat in Europees verband te doen, omdat dat ook beter is voor onze bedrijven. Dus ik zou ook het kabinet willen aanmoedigen om eerst daarnaar te kijken, voordat we naar nationale maatregelen kijken.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Elke dag dat we wachten, wordt kleding van SHEIN en Temu gedumpt in allerlei landen. Wat ons betreft moeten we dus zeker ook naar een nationaal verbod kijken, juist omdat Frankrijk dat op nationaal niveau regelt. Het is ook een bescherming van de ondernemers hier. Die produceren vaak duurzame kleding, die hier in Europa wordt geproduceerd.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Zouden we niet moeten kijken naar nationale maatregelen, in plaats van alleen maar te wachten op Europa?

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik ken hierin geen taboes. Ik zeg daar wel bij dat ik samen met lid Kostić, ook van de partij van mevrouw Teunissen, een motie heb ingediend die ook is aangenomen, om snelle en sterke stappen te zetten in Europees verband. Dus laten we ook dat niet alvast afserveren. Maar voor mij zijn hierin geen taboes.

De **voorzitter**:
Gaat u verder met uw betoog.

De heer **Huidekooper** (D66):
Dank, voorzitter. Tegelijkertijd liggen er enorme kansen voor het oprapen. LyondellBasell heeft aangegeven zijn tweede fabriek voor chemische recycling liever in Europa te bouwen dan in de VS. Ik hoef het kabinet er denk ik niet aan te herinneren dat Nederland, met onze havens, logistiek en chemieclusters, alles in huis heeft om de circulaire grondstoffenhub van Europa te worden. Daarom heb ik de volgende vragen. Worden er al gesprekken gevoerd om deze fabriek naar Nederland te halen? Kan de minister toezeggen dat zij bij de uitwerking van de beleidsagenda Brandstof- en chemiegrondstoffen dit voorjaar ook met een concreet plan komt om deze groene industrie naar Nederland te halen?

Voorzitter, ik rond af. Stel je Nederland voor in 2040. Je telefoon gaat tien jaar mee, omdat je die om de hoek laat repareren. Is die dan toch op, dan vinden de zeldzame aardmetalen hun weg naar fabrieken in de Rotterdamse haven en zitten die een paar maanden later weer in een nieuw toestel. De Chinese exportstop maakt ons weinig

meer. Die fabriek draait op schone energie van eigen bodem, namelijk de wind van de Noordzee en de zon van onze daken en bedrijfshallen. Gezinnen die in 2022 nog met angst hun energierekening openden, wonen dan in goed geïsoleerde huizen, met een lage energierekening, ongeacht wat er gebeurt op de energiemarkt.

Dat past bij ons. Onze voorouders maalden met de wind hun polders droog. Wij halen met diezelfde wind onze stroom van zee. In dat Nederland bestaat afval niet meer. Vrijwel alles wat we weggooien, is grondstof voor iets nieuws. Dat is een land dat zijn eigen koers bepaalt en waarin een minister op een maandag in mei niet hoeft af te wachten wat er in Moskou of Beijing wordt besloten. Nederland heeft alles in huis om dat land te worden. Laten we de mijnbouw van de toekomst naar Europa halen. Laten we onze eigen groene ondernemers niet langer afstraffen, maar belonen. Laten we strategisch investeren in onze soevereiniteit. Op 30 mei 2022 heb ik gezien wat wegkijken kost. Die fout mogen we met onze grondstoffen niet nog een keer maken.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Voordat u afrondt: er is een interruptie van mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Tranentrekkend. Toen ik de heer Klos net hoorde, dacht ik: nou, er zit enig realisme bij dat D66. Maar ziet de heer Huidekooper nou niet hoe zo langzamerhand Europa economisch op zijn gat aan het vallen is vanwege al dit soort idealisme?

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik maakte de analyse eigenlijk tegenovergesteld. Ik denk dat wat er nu gebeurt in de wereld, laat zien dat wij als Europa kwetsbaar zijn geworden. Wij kunnen worden afgeknepen van energie en grondstoffen. Maar ik ben een optimist, dus ik zie dit ook als een kans om hier als Nederland in een sterk Europa juist soevereiner uit te komen en onze eigen broek op te houden. Maar dan moeten we wel aan de slag, met meer schone energie van eigen bodem, meer winning van grondstoffen in Europa en recycling. Daarmee kunnen we autonoom en soeverein blijven.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Het is prachtig uit je hoofd geleerd en opgedreund, maar voor circulaire economie heb je een gigantische hoeveelheid hectares nodig, die andere industrie wegdrukt. Om echt volledig onafhankelijk te worden, moet het Nederlandse platteland veranderen in een industrieterrein vol met terreurtri... terreurturbines. Het is een rotwoord. Het geeft ongeveer uiting aan de ellende die ze geven.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
En spiegelende zonnepanelen.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Je zult toch moeten proberen om met andere continenten goede afspraken te maken om het hier een beetje leefbaar te houden?

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik zie dit toch een beetje anders dan mevrouw Keijzer. Ik probeer erop te wijzen dat wij geen ongewenst grote afhankelijkheden van het buitenland moeten hebben, die grote gevolgen kunnen hebben voor onze burgers en onze bedrijven. Daar probeer ik aan te werken. Mevrouw Keijzer kan dat afdoen als een groene droom, maar ik zou ook mevrouw Keijzer willen aanmoedigen om eens te spreken met het Nederlandse bedrijfsleven. Heel veel ondernemers zijn hier al mee aan de slag.

De **voorzitter**:
Tot slot, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Een groene koortsdroom. Ik denk dat het hopeloos is. Ik hoop dat de kiezer ziet waar dit plat populisme — dat vind ik het — uiteindelijk toe leidt: een totaal failliet Nederland, met een landschap dat veranderd is in een industrieterrein. Waarvan akte.

De **voorzitter**:
Waarvan akte. Ik geef graag het woord aan de heer Van den Berg.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Op de valreep. Ik hoorde de heer Huidekooper spreken over het leren van de fouten. Ik kijk dan naar wat specifiek D66 in het verleden heeft gedaan. Dat is bijvoorbeeld het helemaal sluiten van het Groninger gasveld en dat helemaal volstorten met beton. Dat kan een keuze zijn, maar dan moet je natuurlijk wel goed gaan kijken waar je afhankelijkheden dan gaan ontstaan. Die zijn nu ontstaan bij de Verenigde Staten.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dus voor nu: hebben wij, en specifiek D66, geleerd van de fouten?

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik weet dat wij tijdens de vorige energiecrisis, in 2022, een hele hoop acties hebben uitgevoerd waardoor we er nu beter voor staan. We hebben ongeveer een kwart energie bespaard sinds die tijd. We hebben veel meer importcapaciteit om vloeibaar gas aan te

kunnen voeren. We staan er dus absoluut beter voor dan destijds. Ik denk dat wij daar in die zin van geleerd hebben. Ik wil er alleen niet in meegaan — de heer Van den Berg mist hierop — dat we het Groninger gasveld weer open moeten maken. Daarvan hebben we natuurlijk geconstateerd dat het niet veilig kan. Daar hebben we een afspraak over gemaakt met de Groningers en die wil ik hier gestand doen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Maar daar had ik het ook helemaal niet over. Ik had het meer over de vraag of wij geleerd hebben van onze fouten. Die discussie zal ik u voor nu besparen. Nu hoorde ik meneer Huidekooper over dat besparen. Dat wil ik wel even rechtzetten, want er is dus gewoon massale de-industrialisatie geweest in Europa. Mensen hebben maximaal energiearmoede meegemaakt. Dat is de reden geweest van die 25% energiereductie.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Daarom vraag ik mij af: hebben wij ook echt onze afhankelijkheden verminderd in plaats van alleen meer aanvoermogelijkheden?

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik denk dat daar nog een punt van zorg zit. Dat is precies waarom wij zeggen dat je ook in Europa moet zorgen voor voldoende energiewinning. Je moet zorgen voor voldoende grondstoffenwinning. Daarom doen wij vandaag ook voorstellen om die afhankelijkheden zo snel mogelijk te verkleinen.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Voor de derde keer: hebben wij nou geleerd van onze fouten? We hebben de ene afhankelijkheid, van Rusland, ingeruild voor de andere, van de Verenigde Staten. We hebben grondstoffenafhankelijkheden opgebouwd. Een helemaal terecht punt. Maar hebben wij dan ook echt geleerd van onze fouten of zijn we nog steeds maximaal aan het doorgaan richting een pad waarop we onszelf nog veel kwetsbaarder maken?

De heer **Huidekooper** (D66):
Volgens mij wil de heer Van den Berg een ja of een nee, maar ik heb net aangegeven dat ik denk dat dat deels zo is, maar dat er ook ruimte voor verbetering zit. Laten we daar dus samen in optrekken.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Huidekooper. We zijn nu aangekomen bij de bijdrage van de heer Kops namens de fractie van de PVV. Meneer Kops, gaat uw gang.

De heer **Kops** (PVV):
Dank u wel, voorzitter. De begroting Klimaat en Groene Groei. Dan gaat het primair om geld, heel veel geld, miljarden. Wat valt mij zoal op? Om maar even wat te noemen: de SDE++, de subsidies voor duurzame energie. Miljarden worden er voor uitgetrokken, en nu ook weer: een openstellingsbudget van 8 miljard euro per jaar. Als je alle verplichtingenbudgetten vanaf 2018 bij elkaar optelt, dan kom je inmiddels op ruim 58 miljard. Wat een geld! Maar ook specifiek voor windturbines op zee. Eind 2026 komt er een of andere routekaart. Dan lezen we: voor dit doel is 60 miljard euro vrijgemaakt. Nogmaals, wat een geld!

Terwijl er zo ongelofelijk veel geld naar klimaatbeleid gaat, is er behalve een noodfonds geen ene rooie cent voor het verlagen van de energierekening van huishoudens. Windturbines zijn blijkbaar belangrijker dan het wonen in een warm huis. Het zijn totaal verkeerde prioriteiten. Dat is gewoon schunnig, want ik kan u vertellen dat de mensen thuis op het moment helemaal niet zo bezig zijn met windturbines en dergelijke, maar zich grote zorgen maken. Zeker nu de winter voor de deur staat, vragen ze zich terecht af: hoe zit het nu met die stijgende energierekening? Kan ik de verwarming nog wel aanzetten en kan ik dat betalen? Of zit ik straks weg te kleumen in een koud huis? Dat is de keuze waar heel veel huishoudens nu voor staan, een keuze die ze eigenlijk helemaal niet horen te maken.

Voorzitter. De gasprijs gaat door het dak. Vorige week nog steeg de prijs boven de €2 per kuub. Een nieuw vast energiecontract voor één jaar is nu gemiddeld ruim €1.200 duurder dan in januari van dit jaar. De gevolgen zijn enorm. Ruim 500.000 huishoudens leefden al in energiearmoede. Althans, dat zijn oude cijfers van 2025, want inmiddels is de werkelijkheid nog veel en veel erger. Energieleveranciers zien namelijk een toename van verborgen energiearmoede. Dat zijn huishoudens die bewust in het donker en in de kou gaan zitten uit angst voor de enorme kosten en alle financiële ellende. Bijna 70% zet de verwarming lager dan ze zouden willen en een op de vier overweegt zelfs de kachel helemaal niet meer aan te zetten. Het is een soort uit zelfbescherming zelf opgelegde energiearmoede. Als je daarover nadenkt: dat is echt te triest voor woorden. Bovendien kan een te koud huis ook een te vochtig huis betekenen. Dat kan weer een schimmelend huis betekenen. Dat kan weer gezondheidsklachten betekenen. Oftewel, zo erg is het dus in de praktijk voor heel veel mensen: in de kou zitten en ziek worden, allemaal vanwege de onbetaalbare energierekening.

Dat gezegd hebbende herhaal ik toch maar even wat de minister hier nu precies op dit moment aan doet: niets. Geen ene rooie cent is ervoor beschikbaar. Niets, noppes, nada. Sterker nog, volgend jaar gaat de energiebelasting op gas gewoon verder omhoog. Het is dus bewust overheidsbeleid om gas nog duurder te maken dan het nu al is, terwijl de energiebelasting op gas sinds 2019 al ruim verdubbeld is en terwijl de Nederlanders, alleen op de Zweden na, het meest voor gas betalen van heel Europa. Hoe legt de

minister dat uit? Waarom wordt eigenlijk over de energierekening, en dus ook over de stijgende energiebelasting, het hoge btw-tarief van 21% geheven, terwijl energie gewoon een basisbehoefte is? Hoe kan de minister dat blijven verdedigen?

Maar ja, voorzitter, hier blijft niet bij. We krijgen ook nog de verplichte bijmenging van groen gas. Het gevolg: nog hogere energielasten. Straks krijgen we ook nog de zogeheten "Timmermanstaks", de CO_2-heffing voor huishoudens. Het gevolg: nog hogere energielasten. Het is en-en-en. Het gaat maar door. Het is een stapeling van klimaatheffingen. En als de exploderende netkosten niet het gevolg zijn van een klimaatheffing, dan zijn ze wel het gevolg van het klimaatbeleid, dat ook netcongestie veroorzaakt.

De conclusie is dat het probleem van de onbetaalbare energie tweeledig is. Enerzijds zijn er natuurlijk de hoge energieprijzen, maar anderzijds zijn er de belastingen. Meer dan de helft van de energierekening bestaat al uit belastingen en netkosten. Die belastingen zijn nou net de knop waar de minister aan kan draaien. Maar dat doet ze dus niet. Althans, ze doet het de verkeerde kant op. Zo worden huishoudens dus gedwongen zelf aan de knop te draaien, namelijk die van de thermostaat. Die gaat omlaag of zelfs helemaal uit. Dat is dan weer volledig in lijn met de campagne Zet ook de knop om. Kennen we 'm nog? Dat is een campagne van het ministerie voor een duurzamer en klimaatbewuster leven. Het is een campagne die huishoudens overigens al langer oproept om op piekmomenten minder elektriciteit te verbruiken. Kijk, wederom: het is dus bewust overheidsbeleid waarbij klimaat en duurzaamheid belangrijker zijn dan de betaalbaarheid van energie en het wonen in een warm huis.

Voorzitter. Het enige, echt het enige wat de minister dan te bieden heeft aan huishoudens die het echt niet meer kunnen ophoesten, is een halfbakken Noodfonds Energie. Ten eerste is dat noodfonds nog helemaal niet opengesteld. Dat gebeurt pas volgend jaar. Ten tweede kun je er pas wat mee als je ervoor in aanmerking komt. We hebben er in eerdere debatten al zo ontzettend vaak naar gevraagd; het is eigenlijk om moedeloos van te worden. Hoe zit het nou met de huishoudens in verborgen energiearmoede, die dus bewust in de kou gaan zitten, daardoor te lage energielasten hebben, en daardoor geen tegemoetkoming krijgen? Afgezien van het feit dat de minister ons heel vaak heeft doorverwezen naar haar collega van SZW, heeft zij wel degelijk toegezegd in gesprek te gaan met de energieleveranciers om dit op te lossen. Ik heb nog geen oplossing gezien. Hoe zit het hiermee? Het is toch niet uit te leggen dat diegenen voor wie zo'n noodfonds bedoeld is, er niet voor in aanmerking komen? Wat gaat de minister in de komende twee maanden — het zijn er nog maar twee — concreet doen om dit op te lossen?

Voorzitter. Erkent de minister dat überhaupt het bestaan en de noodzaak van zo'n noodfonds aantonen dat die energielasten structureel te hoog zijn? Hoe hoog moet die gasprijs nog worden en hoeveel huishoudens moeten nog in de energiearmoede

belanden voordat de minister iets gaat doen om te voorkomen dat mensen op zo'n noodfonds aangewezen zijn? Ik zei het al: dat er momenteel niets, noppes, nada aan wordt gedaan, is gewoon schunnig. Trouwens, weet u wat ook schunnig is? Dat uitgerekend nu — uitgerekend nu! — de verplichte warmtepomp weer terug is. Gas is slecht voor het klimaat, dus wordt gas steeds duurder gemaakt en zwaarder belast, dus moeten huishoudens van dat slechte, dure gas af, dus moeten ze maar een warmtepomp aanschaffen — indien niet vrijwillig, dan maar verplicht. Daar komt het op neer. Dat die huishoudens niet zomaar duizenden euro's op de plank hebben liggen, dat zij bovendien procentueel de grootste stijging van hun netkosten voor hun kiezen krijgen én dat zij ook nog het grootste risico op stroomstoringen lopen, doet allemaal even niet ter zake. Het is zo hypocriet als wat.

Voorzitter. Weet u wat óók schunnig is? Dat de minister windturbines op land wil bouwen op een afstand van slechts twee keer de tiphoogte van omwonenden. Dat is zo'n beetje bij mensen in de achtertuin, terwijl die mensen daar niet op zitten te wachten en daar letterlijk ziek van worden. Slaapstoornissen, oorsuizen, hoge bloeddruk, depressie: het komt echt allemaal voor.

Voorzitter. Om het maar even aan te geven: de energierekening is voor heel veel mensen onbetaalbaar. De minister verlaagt die lasten niet, maar verhoogt ze. Het enige wat huishoudens ervoor terugkrijgen, is een half werkend noodfonds, een verplichte warmtepomp, windturbines in de achtertuin en als het tegenzit ook nog stroomstoringen. Laat staan dat je überhaupt nog een nieuwe elektriciteitsaansluiting kunt krijgen. Het zijn totaal verkeerde prioriteiten, totaal verkeerde keuzes. Het is totaal wanbeleid.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Kops. We gaan door met mevrouw Müller namens de fractie van de VVD. Gaat uw gang.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Dank u wel, voorzitter. De problemen rond energie raken ons allemaal. Een ondernemer wil uitbreiden, maar krijgt geen stroom. Een fabriek wil schoner produceren, maar krijgt de investering niet rond. Een woningbouwproject wacht op een aansluiting. Geopolitieke spanningen maken onze energievoorziening kwetsbaarder en drijven de prijzen voor iedereen op. De VVD wil dat Nederland een land blijft waarin mensen kunnen werken, ondernemen en vooruitkomen. Daarvoor hebben we energie nodig die betaalbaar en betrouwbaar is. Een sterke economie stelt ons in staat goede zorg, goed onderwijs en een sociaal vangnet te betalen. Wie die voorzieningen voor de toekomst wil houden, moet er dus ook voor zorgen dat bedrijven híér kunnen investeren, groeien en verduurzamen, om zo bij te dragen aan onze welvaart.

De keuzes die we nu maken voor onze energievoorziening, werken tientallen jaren door. Het zijn dus keuzes die we weloverwogen moeten maken. Daarom wil de VVD dat het kabinet steeds drie belangen zichtbaar afweegt: economie, weerbaarheid en klimaat. Maar vooralsnog gebeurt dit onvoldoende. Voor klimaat bestaan er concrete doelen, maar voor economie en weerbaarheid veel minder. Hoe kunnen we verwachten dat deze pijlers dezelfde aandacht krijgen wanneer deze doelen ontbreken? Om die reden vraagt de VVD het kabinet om ook voor economie en weerbaarheid meetbare doelen vast te leggen, daarover te rapporteren en bij te sturen wanneer resultaten achterblijven. Gaat zij daarmee aan de slag?

De VVD neemt alvast een voorschot op deze doelen met drie prioriteiten: het oplossen van netcongestie, het behouden en verduurzamen van de industrie, en werken aan een betrouwbaar en betaalbaar energiesysteem.

Ik begin graag bij mijn eerste prioriteit: netcongestie. Dat is een crisis die wat mij betreft onvoldoende aandacht krijgt. Het volle stroomnet zet onze economie en woningbouw op slot. Met ruim 15.000 wachtenden op afname kost netcongestie onze samenleving tussen de 10 en 40 miljard euro per jaar. Provincies geven bij mij aan dat netcongestie eigenlijk tot grotere problemen leidt dan de stikstofproblematiek. Wat de VVD betreft zet het kabinet in op een heldere ambitie. In 2030 moet die wachtlijst richting nul. Om dat te halen, kunnen we niet wachten op de verzwaring van het net. We moeten het bestaande net veel slimmer benutten. Daarvoor is inzicht nodig, want oplossingen beginnen bij data. Maar er is grote terughoudendheid rondom het delen van die data, vanwege de AVG en de Mededingingswet. Dit moet toch eenvoudig op te lossen zijn door bijvoorbeeld een wettelijke grondslag te creëren in de Energiewet? Wie op de wachtlijst wil sturen, moet weten welke aanvragen erop staan en welke oplossingen daarvoor mogelijk zijn. Gaat de staatssecretaris aan de slag om dit aan het wetgevingspakket toe te voegen?

Voorzitter. Netbeheerders en lokale bestuurders werken keihard aan oplossingen voor publieke voorzieningen en grote bedrijven. Maar het mkb valt momenteel tussen wal en schip. Netbeheerders kunnen onmogelijk met duizenden ondernemers apart om tafel. Zo'n kleinere ondernemer heeft vaak geen team dat kan uitzoeken of opslag, aanpassing van bedrijfsprocessen of samenwerking met de buren een uitbreiding mogelijk maakt. Hoe zorgen we ervoor dat dergelijke oplossingen structureel en laagdrempelig kunnen worden toegepast binnen het mkb? Kan de staatssecretaris daar middelen voor vrijmaken?

Naast het beter benutten van het net, ontkomen we er ook niet aan om het net sneller te verzwaren. In het aangekondigde wetgevingspakket staan goede plannen, zoals snellere vergunningverlening en minder beroepsprocedures, maar haast is geboden. Daarom vraag ik de staatssecretaris: wanneer mogen we de eerste wetswijziging in deze Kamer behandelen?

Daarnaast moeten we vraag en aanbod dichter bij elkaar brengen. Hoe gaat dit kabinet ervoor zorgen dat nieuwe opwek, verbruik, opslag en infrastructuur slimmer worden geplaatst? Netbeheerders geven aan dat er tot 2040 235 miljard euro aan investeringen in het elektriciteitsnet nodig is. De kosten daarvan komen uiteindelijk terecht bij huishoudens en bij bedrijven. Ik vraag het kabinet daarom er strikt voor te waken dat er meer wordt uitgegeven dan strikt noodzakelijk. De bewindspersonen hebben inzicht beloofd in die 235 miljard, maar dat inzicht stelt mij nog niet gerust. Het kabinet zou samen met alle experts uit de sector alles op alles moeten zetten om met slimme en pragmatische oplossingen te komen om die kosten terug te dringen. Gaat het kabinet daarmee aan de slag?

De **voorzitter**:
Voor u verdergaat, is er een interruptie van de heer Van den Berg.

De heer **Van den Berg** (JA21):
De kosten terugdringen lijkt mij een uitstekend idee, zeker met de hoge netwerkkosten voor zowel de mensen thuis als de industrie. Maar is het dan niet aan de Kamer zelf om aan de voorkant de ambities voor bijvoorbeeld wind op zee, of voor andere keuzes die heel veel geld kosten, wat doorwerkt in de netwerktarieven, toch eens een keer te gaan heroverwegen?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik heb daarvoor de draaiknoppen nodig om te bezien hoe die 235 miljard is ingebouwd, waar we slimme oplossingen kunnen maken om vraag en aanbod dichter bij elkaar te kunnen brengen en waar we met bijvoorbeeld SMR's industriële clusters makkelijker kunnen verduurzamen. Dus dat inzicht is nodig. Maar het is niet alleen inzicht. Ik wil dat het kabinet echt aan de slag gaat met de vraag: hoe kunnen we allemaal slimme mensen bij elkaar zetten om dit echt met z'n allen aan te pakken? Want die stijging in de nettarieven komt bij huishoudens en bedrijven terecht.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, voor zijn 32ste interruptie inmiddels.

De heer **Van den Berg** (JA21):
We kunnen natuurlijk wachten op een prachtig onderzoek van dit kabinet, maar het interdepartementaal beleidsonderzoek van een paar jaar terug waarschuwde hier ook al voor. Volgens mij, en ik heb mevrouw Müller hoog zitten, zijn wij hier kundig genoeg om keuzes te maken en bijvoorbeeld te begrijpen dat wind op zee heel veel kost en dat kernenergie minder kost. Maar dan moeten we die keuze wel maken.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik wil inderdaad goed kijken naar hoe we zo slim mogelijk de juiste keuzes maken. Waar kunnen we energie zo goed mogelijk brengen waar die nodig is? Tegelijkertijd zijn er grote ambities voor elektrificering, die ik overigens deel, want we willen minder afhankelijk

worden van de import van energie. We zullen dus verder moeten inzetten op elektrificeren. Daarvoor hebben we een diverse mix nodig, met diverse bronnen. Ik kom daar later ook nog op terug.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik hoor een antwoord dat om de brij heen draait: "we moeten nog kijken hoe we het gaan doen", "slimmer en verstandiger", "kernenergie". Ik vind dat allemaal natuurlijk hartstikke mooi, maar als mevrouw Müller tegelijkertijd zegt dat we in 2030 van die wachtrijen af moeten zijn, wat ik overigens helemaal ondersteun, dan moeten we nu keuzes maken. Welke keuzes gaat mevrouw Müller vandaag maken om in 2030 daar te komen?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Nu brengt u twee voor mijn gevoel verschillende problemen bij elkaar. Voor de korte termijn moeten we kijken hoe we de wachtlijsten naar nul kunnen brengen. Dat moeten we doen door slim gebruik te maken van het net en ervoor te zorgen dat er inzicht is in al deze dingen. Voor de langere termijn moeten we kijken hoe we ons energiesysteem van de toekomst inrichten. Dat zijn wat mij betreft twee verschillende vraagstukken, en aan beide moeten we hard werken. Dat kan inderdaad niet te lang duren. Dat ben ik met u eens.

De heer **Jumelet** (CDA):
Keuzes maken, daar zijn we met elkaar van. Wat betreft netcongestie: er is ook een mogelijkheid om in te zetten op warmtenetten. Collega Van Oosterhout heeft daar net ook iets over gezegd. Hoe kijkt de VVD daarnaar?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Warmtenetten zijn voor sommige wijken, voor sommige plekken in Nederland een hartstikke goede optie om over te stappen. We zien bij hoe het nu gaat met het kabinet dat de warmtetransitie eigenlijk een beetje stil komt te liggen. We hebben dus in het debat dat we daar met elkaar over hadden, gekeken welke projecten we de komende tijd wél echt voorrang kunnen geven. Ik weet dat het kabinet ook bezig is met een interdepartementaal beleidsonderzoek, waar hopelijk ook concrete maatregelen kunnen komen.

De heer **Jumelet** (CDA):
Warmtenetten kunnen ook een congestieverzachter zijn. Ik denk dus dat het heel erg belangrijk is om straks ook van het kabinet te horen wat het daarvan vindt, maar ook hoe snel aan de slag wordt gegaan met de uitkomsten van het onderzoek. Ik denk dat dat heel belangrijk is, zeker als we keuzes moeten maken.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Dat deel ik met u. Er zijn hartstikke mooie oplossingen met geothermie. We moeten inderdaad kijken hoe we dat goed in het energiesysteem kunnen laten plaatsen.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Dit brengt mij op mijn tweede prioriteit: het verduurzamen van onze industrie. Met de kostenstijgingen van elektriciteit wordt het voor de industrie steeds moeilijker om verduurzamingsprojecten rond te krijgen. Dat zien we terug in de cijfers. Slechts 20% van de CO_2-reductie van de afgelopen vijf jaar komt door daadwerkelijke verduurzamingsprojecten. De overige 80% kwam vooral door sluiting en verminderde productie. Dat is geen klimaatwinst; dat is de-industrialisatie. In een wereld waarin we niet meer kunnen vertrouwen op bestaande toeleveringsketens is dat gevaarlijk. De indirecte kostencompensatie, de IKC, en de elektriciteitsenvelop zijn belangrijke maatregelen om de verduurzaming van de industrie in Nederland te faciliteren.

Mijn fractie vindt het daarom goed nieuws dat het kabinet gisteren heeft aangekondigd extra middelen vrij te maken, zodat ook al in 2027 elektriciteitskosten voor bedrijven gedempt kunnen worden. Dat is hard nodig. Een grootverbruiker betaalt in Nederland €18 per megawattuur aan netkosten, tegenover €3 in Duitsland, €3,50 in België en €0,78 in Frankrijk. Hoewel de aangekondigde maatregelen verlichting zullen geven, is de wedstrijd verre van gewonnen. Daarom roep ik het kabinet op: breng structurele maatregelen in kaart om het kostenverschil met onze buurlanden te verkleinen. Gaat de minister daarmee aan de slag? Gaat ze ook samen met de ACM om tafel om tot een oplossing hiervoor te komen, zoals ze dat ook in België hebben gedaan?

Elektrificeren is niet voor alle bedrijven en fabrieken mogelijk. Daarom moet het kabinet ook de infrastructuur voor duurzame moleculen- en CO_2-opslag op orde brengen. Het is dan ook goed dat in de begroting 1,3 miljard euro is vrijgemaakt voor de risicoafdekking van Aramis. Maar is daarmee het succes gegarandeerd? De afvalindustrie is een grote speler en van groot belang voor het benodigde startvolume van Aramis. Toch ontvang ik signalen dat deze partijen door een stapeling van lasten onvoldoende financiële ruimte hebben om die investering aan te gaan. Ik wil van de minister de toezegging dat zij met deze partijen om tafel gaat. Hoe zorgen we ervoor dat ook andere CCS-projecten zoals Abeona van de grond komen?

Dan de regeldruk en nationale koppen. Het bedrijfsleven gaat gebukt onder een stapeling van regels, verschillende uitvoeringspraktijken en veranderende interpretaties. Niet voor niets stelde ik hier schriftelijke vragen over. De minister geeft in haar beantwoording aan dat zij met VNO-NCW en MKB-Nederland om tafel wil om een beeld te krijgen van de grootste knelpunten. Dat vind ik op zich een goede eerste stap, maar daar moeten wel concrete resultaten uit voortkomen. Wat de VVD betreft zet de minister

erop in om iedere zes maanden een nieuwe stapel problematische regels op te lossen. Kan zij dat toezeggen, en wil zij daarover jaarlijks rapporteren, bijvoorbeeld in het jaarverslag? Kan de minister specifiek kijken naar het Ontzorgingsprogramma mkb? Ik heb begrepen dat bedrijven die onder de energiebesparingsplicht vallen daar geen gebruik van kunnen maken. Dat lijkt mij een gemiste kans.

Voorzitter. Dan de derde prioriteit van de VVD: een betrouwbaar en betaalbaar energiesysteem. Diversificatie van bronnen en leveranciers is daarbij van groot belang. Voor onze weerbaarheid en een betaalbare energie is een gezonde mix van bronnen nodig: wind, zon, fossiel, waterstof, groen gas en uiteraard, u kent de VVD, kernenergie.

De **voorzitter**:
Voor u verdergaat, is er een interruptie van mevrouw Van Oosterhout.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Dit is natuurlijk het bekende verhaal van de VVD over de industrie. Er is een enorm gat, ook voor de industrie, wil zij die klimaatdoelen halen. Als ik het verhaal van mevrouw Müller goed beluister, wil de VVD niet beprijzen, niet subsidiëren en niet normeren. Maar wat wil de VVD dan wel om ervoor te zorgen dat de industrie ook de klimaatdoelen gaat halen?

Mevrouw **Müller** (VVD):
De VVD wil vooral dat we het voor deze bedrijven mogelijk maken om investeringsbeslissingen te nemen om een verduurzamingsproject aan te gaan. Dat betekent dat we er onder andere voor moeten zorgen dat elektriciteit voor bedrijven betaalbaar blijft. Ik zei het net in mijn betoog. Als deze bedrijven de overstap moeten maken van fossiel naar elektriciteit, dan kan het niet zo zijn dat zij zes, zeven of acht keer meer moeten gaan betalen, want dan krijgen zij die investeringsbeslissingen nooit rond.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We zien natuurlijk wel dat het geld nu al op is. Projecten die eigenlijk heel goed zouden zijn, vallen nu al stil — dat zien we ook in de brief van de minister — omdat er gewoon geen geld voor is. Na 2030 is er een enorme afgrond. Hoe ziet de VVD dat?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik ben het ermee eens dat het voor industrieën moeilijk is om nu bepaalde stappen te zetten. Ik vind het daarom goed dat het kabinet kijkt hoe we tot clustermaatwerkafspraken kunnen komen om de verduurzaming in de industrie mogelijk te maken. Daar moet inderdaad misschien nog het een en ander bij.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout, tot slot.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Dan hoop ik inderdaad dat dat het geval zal zijn en dat we in het voorjaar met een stevig Klimaatfonds kunnen komen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer. Excuus. Ik hoorde niet echt een vraag, maar als u daarop wilt reageren … Mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik dacht al: mag ik het antwoord gaan geven?

De **voorzitter**:
Neeneenee, maar er was geen vraag, dus ik dacht: ik ga meteen naar u door.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dan komt het misschien nog een keer goed met dit land, voorzitter! Ik heb even een vraag over de terreurturbines, die ook weleens windmolens worden genoemd. De tiphoogte is een onderwerp in een algemene maatregel van bestuur die nu bij de Kamer ligt. Daar komen we dus vast nog met elkaar over te spreken. De VVD was altijd heel erg bezig met het Deense model met een tiphoogte van 4 meter en wel op zo'n manier dat, als daarmee een probleem was, ze niet geplaatst mochten worden.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ja, voorzitter, ik snap dat u probeert om een beetje tempo te maken, maar elke keer … Als u nou gewoon even …

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer. Je hebt een kleine inleiding nodig. Come on!

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nee.

De **voorzitter**:
Dan wil ik u toch wijzen op artikel 8.11 van het Reglement van Orde.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ja, fantastisch.

De **voorzitter**:
Geen inleiding! Het lukt al uw collega's ook om gewoon de afspraken na te komen die we aan het begin van het debat hebben gemaakt. U mag onbeperkt interrumperen — dat is al heel ruim — maar wel graag in 30 seconden en blokjes van drie. Dat lukt iedereen, dus dat lukt u vast ook. Gaat uw gang.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nou, fijn. Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Maakt de fractie van de VVD zich geen zorgen over de acceptatie van het klimaatbeleid als je dit soort gigantische windturbines veel te dicht op mensen zet en je ook degene die er al staan mag herbouwen?

De **voorzitter**:
Ja, dat is uw vaag. Mevrouw Müller.

Mevrouw **Müller** (VVD):
U heeft gelijk: de VVD heeft er altijd goed en veel bij stilgestaan dat die afstandsnormen er moesten komen. Het is fijn dat er nu een plan ligt. Mijn collega Bart Bikkers heeft dit ook in de commissiedebatten over milieu aangestipt. Kijk, wij willen natuurlijk niet grote turbines dicht bij woonwijken, maar er moeten wel mogelijkheden zijn voor bijvoorbeeld bedrijven, industrieclusters, voor bepaalde windmolens op hun terrein.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
De regeling is nu zo ingericht dat de tiphoogte 2 is. Dat is veel te weinig, en dat ook nog op zo'n manier dat er rekening moet worden gehouden met dingen. In de toelichting staat dus dat het ook nog veel en veel hoger mag. Is dat iets waarin we samen kunnen optrekken, vraag ik via de voorzitter aan de VVD.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Mijn collega Bart Bikkers heeft daar ook vragen over gesteld. U kunt daar dus ongetwijfeld met hem over spreken.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Maar kijk ...

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer, tot slot. Ga uw gang.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Net een kleuterklas hier.

De **voorzitter**:
Ja. En we doen het via de voorzitter. Ik geef u nu het woord.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat weet ik, maar ...

De **voorzitter**:
U heeft het woord, mevrouw Keijzer. Ga uw gang.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Het is zo frustrerend, dit …

De **voorzitter**:
Tja, wacht u er dan even op voordat u het woord krijgt.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dit is toch niet om aan te horen eigenlijk, dit.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer, ga uw gang.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat is goed, voorzitter, dank u wel. De fractie van de VVD maakt zich ook zorgen over de acceptatie, dus dan gaan we daarin zeker samen optrekken. Want het voorstel dat er nu ligt, is echt een drama voor het platteland.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller. Ik hoorde namelijk geen vraag. Maar ik ga nu naar de heer Klos.

De heer **Klos** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Ik hoorde van de VVD een betoog voor een soort regelschrapprogramma. Ik ben helemaal voor versimpeling, maar ik denk dat het goed is om te weten waar we het dan precies over hebben. Kan de VVD misschien een aantal voorbeelden noemen van regels die geschrapt zouden moeten worden?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Nou, bijvoorbeeld in de energiebesparingsplicht. Daar komen echt rapportages voor het mkb in terecht waarover het mkb eigenlijk aangeeft: wat wordt er toch allemaal van ons gevraagd? We zouden dus best met elkaar kunnen bekijken hoe we dat veel uitvoeringsmakkelijker kunnen maken en of we sommige bedrijven niet kunnen uitzonderen van bepaalde plichten, zodat niet elk bedrijf honderdduizenden rapportages hoeft op te leveren. Dat was misschien wat overdreven; in ieder geval niet veel rapportages hoeft op te leveren.

De heer **Klos** (D66):
Als ik het goed begrijp, worden dus de doelen die er zijn om mens en milieu te beschermen daarmee niet overboord gegooid, maar wil je een versimpeling van hoe je die doelen kan halen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ja, bijvoorbeeld. Een ander mooi voorbeeld. Ik sprak laatst in een hartstikke mooi klein bedrijf dat sieraden maakt. Ik ben de naam van haar nu even vergeten; ik weet haar

achternaam niet meer. Ze maakt hartstikke mooie sieraden. Door de verpakkingsverplichtingen vanuit Europa moet zij voor elk land waar zij haar sieraden naartoe wil sturen, een apart iemand als verantwoordelijke aanwijzen. Ze had daar honderdduizenden ... Daar ga ik weer met "honderdduizenden" ... Er zijn daarvoor vele regels waaraan ze moet voldoen. Ze zei: "Tja, op deze manier kunnen wij als kleine, echt kleine ondernemer gewoon niet meer ondernemen. Dan stoppen we met ons mooie bedrijf." Dat zou toch heel erg zonde zijn.

De **voorzitter**:
De heer Klos, tot slot.

De heer **Klos** (D66):
Het versterken van de Europese interne markt, daar ben ik ook helemaal voor. Wij gaan elkaar daarop vinden. Maar ik heb nog één andere vraag, en die gaat over de industrie. De VVD haalt het punt aan dat we bedrijven hier de kans moeten geven om te verduurzamen. Daar ben ik ook voor. Maar dit betoog neigt toch ook wel een beetje naar: alle bedrijven zouden hier verplicht moeten blijven. Dat ruikt dan wel weer een beetje naar communisme. Dus ik vraag me af wat nou het kader is. Moeten alle bedrijven hier blijven of moeten alle bedrijven de kans krijgen om te kunnen verduurzamen?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik heb nooit gezegd dat alle bedrijven en fabrieken per se hier in Nederland moeten blijven. Tegelijkertijd zeg ik dat we wel moeten kijken naar wat belangrijk is voor onze weerbaarheid, want de producten die onze chemische industrie maakt, gebruiken wij hier overal. Die gebruiken we in onze kleren, in de stoelen hier, in isolatiemateriaal. Het zou onverstandig zijn als wij ons helemaal afhankelijk maken van bedrijven en fabrieken buiten Europa.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik hoorde mevrouw Müller erover spreken dat de minister in gesprek moet gaan met de ACM over de netwerktarieven voor de industrie. Daar ben ik het mee eens, en ik ben ook bereid om daarvoor een motie in te dienen. Maar vindt mevrouw Müller het ook niet vreemd dat er in Duitsland, Frankrijk en België allerlei maatregelen worden genomen en dat wij dat hier in Nederland maar niet van de grond krijgen?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik ben het niet met u eens dat hier geen maatregelen van de grond komen. We hebben gisteren nog aangekondigd dat er 150 miljoen voor de industrie wordt vrijgemaakt. Daarvoor hebben wij de IKC überhaupt voor vier jaar opengesteld, en de elektriciteitsenvelop. Dit deel ik dus niet met u. Tegelijkertijd geef ik in mijn betoog precies aan dat er nog steeds hele grote verschillen zijn met onze buurlanden en roep ik het kabinet op om te kijken hoe we dit met structurele maatregelen kunnen oplossen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dat zei ik ook niet. Ik had het echt over die netwerkkosten. Ik vind die compensatie van de elektriciteitsprijs goed; die ondersteun ik. Maar de grootste kosten — en dat weet mevrouw Müller denk ik ook wel — zitten vooral in die netwerktarieven, hè. We krijgen zo meteen te maken met de situatie dat ook Tata Steel onder de maatwerkafspraken uit kan komen als wij die netwerkkosten niet onder controle hebben op 1 maart volgend jaar. Dus hoe gaan we dit nou oplossen, wil ik vragen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ja, maar dan begrijpt de heer Van den Berg mij misschien niet helemaal. Die envelop en die IKC zijn er wel degelijk om die hoge nettarieven te dempen. Tegelijkertijd ben ik het helemaal met u eens dat dat niet voldoende is. Daarom moet er ook meer gebeuren en dat is precies wat ik van het kabinet vraag.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Volgens mij zit die compensatie vooral op de elektriciteitsprijs en wellicht op een gedeelte van de netwerktarieven. Dat moet allemaal nog blijken uit de opvolging van het kabinet, laat ik het zo zeggen. De IKC is weer wat anders; die zit vooral op de ETS-kosten. Maar we zijn het toch met elkaar eens dat die netwerkkosten moordend hoog zijn voor Tata en voor andere bedrijven in Nederland? Die staan op het punt van vertrekken, laat staan dat ze hier investeren. Hoe gaan we nou voor 1 maart of in ieder geval zo snel mogelijk de netwerktarieven voor die bedrijven weer op een normaal niveau krijgen?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Op de korte termijn zijn er dus al stappen gezet. Ik gaf net al een vergelijking van hoe het nu is: in Nederland betalen we €18, in Frankrijk betalen ze €0,78 en in Duitsland en België €3. Dat zijn dus echt hele grote verschillen en die netwerkkosten zijn echt een probleem. Voor de langere termijn worden die nog een groter probleem, omdat we zo veel investeringen in ons net gaan doen. Op de langere termijn zijn er gewoon nog oplossingen nodig. Ik vraag het kabinet om die in kaart te brengen en dan kunnen wij er samen in optrekken om die voor elkaar te krijgen.

De **voorzitter**:
Gaat u verder met uw betoog.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik kom bij kernenergie. Mijn fractie kijkt uit naar het besluit over de locatie voor de twee grote kerncentrales, die eind dit jaar zal volgen. Maar het proces om tot een locatie te komen heeft jaren geduurd en dat is geen schoolvoorbeeld voor hoe we dit met de modulaire kerncentrales, de SMR's, moeten doen, want dan staan we straks wereldwijd achteraan in de rij van bestellingen. Wat de VVD betreft gaan we volgend jaar, in

samenwerking met welwillende provincies, over tot het aanwijzen van in ieder geval twee concrete locaties voor SMR's. Waarom kijken we bijvoorbeeld niet naar de gemeente Neder-Betuwe? De gemeente is groot voorstander, heeft al verschillende locaties in beeld gebracht en wil eind dit jaar overgaan tot één locatie. Ook de provincie Gelderland is aan boord. Wat de VVD betreft maken we hier zo snel mogelijk werk van. Is de staatssecretaris bereid hier samen met Gelderland en Neder-Betuwe vaart achter te zetten?

Dan de geavanceerde modulaire reactoren, de AMR's. Onze fractie is er trots op dat hiervoor 200 miljoen euro is vrijgemaakt. Nederlandse koplopers als Thorizon en Allseas kunnen met deze financiering aan de slag met concrete bouwplannen. Wanneer worden de voorwaarden helder en kunnen we het vervolg verwachten, vraag ik aan de staatssecretaris. Wat mij betreft gaat het Rijk ook voortvarend aan de slag voor de locaties voor de eerste AMR's. In dit geval wil ik Borssele noemen. Die locatie is afgevallen voor de grote kerncentrales, maar is wel rijk aan kennis, infrastructuur en draagvlak. Is de staatssecretaris bereid dit samen met de provincie Zeeland en EPZ in gang te zetten?

Voorzitter. Laten we niet uit het oog verliezen dat we op dit moment voor nog zo'n driekwart van onze energie afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen. We moeten ons daarom verzekeren van de beschikbaarheid van olieproducten en gas. Het strategische belang van raffinaderijen is inmiddels door het kabinet en ook door de Europese Commissie onderstreept. Daarom moeten we onze raffinagecapaciteit bewaken en inzetten op de verduurzaming van de sector. In dit kader helpt het niet dat de raffinaderijen zijn uitgesloten van de IKC, want daarmee ontneem je de sector de financiële ruimte om in te zetten op elektrificatie. Kan de minister daarop reflecteren?

De **voorzitter**:
Voordat u verdergaat, is er een interruptie van de heer Huidekooper.

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik zat even te wachten op een blokje "circulair", maar laat ik dan de vraag zo stellen. Ik hoor mevrouw Müller, terecht, pleiten voor het versterken van de weerbaarheid. Wat zou er dan volgens de VVD moeten gebeuren om de weerbaarheid op het gebied van grondstoffen te versterken?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Gelukkig gebeurt er op Europees vlak best veel, met de Critical Chemicals Alliance. We moeten ook echt kijken naar hoe we in Europa de vraag naar groene producten voor groene energie vergroten. Het kabinet is daar voortvarend mee aan de slag, maar daar moeten op korte termijn ook stappen in gezet worden.

De heer **Huidekooper** (D66):
Mooi, zeg ik via u, voorzitter, in de richting van mevrouw Müller. Tegelijkertijd constateer

ik zelf ook wel — ik denk dat mevrouw Müller die ondernemers ook heeft gesproken — dat veel recyclers en groene ondernemers op dit moment onder druk staan. Mijn zorg is dat die industrie dan uit Nederland vertrekt. Hoe gaan we er wat de VVD betreft voor zorgen dat we die bedrijven in Nederland houden?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Het kabinet is bezig met het verder uitwerken van de strategie voor een circulaire economie. Daar ben ik eerlijk gezegd ook zelf benieuwd naar.

De **voorzitter**:
De heer Huidekooper, tot slot.

De heer **Huidekooper** (D66):
Tot slot. We hebben het vaak over klimaat, maar het gaat bij deze begroting ook over groene groei. Ik heb er net een punt van gemaakt dat we daar actief werk voor moeten verrichten. We moeten het kabinet aanmoedigen om in gesprek te gaan om nieuwe groene investeringen, zoals die mechanische recyclingfabriek, in Nederland te laten plaatsvinden. Vind ik dan mevrouw Müller aan mijn zijde?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik ben bereid om daarnaar te kijken.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Zoals gebruikelijk is de VVD natuurlijk een groot voorstander van de raffinaderijen. Maar vindt mevrouw Müller het eerlijk dat die op dit moment 11 miljoen euro extra per dag verdienen als gevolg van de overwinsten door de illegale oorlog?

Mevrouw **Müller** (VVD):
We hebben hier vaker met elkaar over in debat gestaan. De raffinaderijen zijn belangrijk, omdat ze belangrijk zijn voor onze weerbaarheid en voor onze economie. Als er een keer een conflict uitbreekt — ik hoop het niet — dan hebben we de kerosine die in Europa gemaakt wordt, keihard nodig om ons veilig te houden. Het is dus niet zo dat ik de raffinaderijen zomaar leuk vind. Ze zijn gewoon ontzettend belangrijk voor de weerbaarheid van Nederland.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ja, maar laten we wel wezen, die extra winsten hebben ze niet behaald omdat ze zo hard hebben gewerkt, maar door een illegale oorlog. Het is nu wel zo dat gewone mensen daar de rekening voor betalen. Die betalen nu extra aan de pomp. Die betalen extra voor hun energierekening. Vindt mevrouw Müller dat eerlijk?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Nou, de winsten waar u over spreekt … Als die worden uitgedeeld aan de aandeelhouders, gaat dat ook over de pensioenfondsen van miljoenen Nederlanders. Deze bedrijven hebben in andere tijden juist heel erg veel verlies gemaakt.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout, tot slot.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik concludeer dat er wel gewoon een door deze hele Kamer aangenomen motie ligt. Ik verwacht wel dat Eelco Heinen zich in Brussel ook hardmaakt voor de motie die is aangenomen door deze Kamer.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik weet niet precies wat de minister van Financiën op dit dossier doet. Tegelijkertijd zien we wel dat er nu, vanuit het besluit dat er toen in 2022 genomen is, nog veel juridische rechtszaken lopen. We wachten dus af waar het kabinet mee komt.

De **voorzitter**:
Gaat u verder met uw betoog.

Mevrouw **Müller** (VVD):
De minister kent de breedverspreide zorgen over de Methaanverordening. We moeten oppassen dat de leveringszekerheid niet ernstig in het geding komt. Er wordt in de Europese Raad gewerkt aan een compromis voor een overgangstermijn van twee jaar. Gaat de minister dat compromis steunen? Gaat de minister zich daarnaast actief inzetten voor een oplossing voor Europese producenten, en niet alleen importeurs?

Tot slot. Kan de minister bevestigen dat het Staatstoezicht op de Mijnen net als Dunea gaat aankondigen de komende jaren af te zien van boetes? Wat staat dat nog in de weg?

Voorzitter. We zijn voor aardgas in toenemende mate afhankelijk van import, terwijl eigen productie binnen handbereik is. De voordelen zijn talrijk: het maakt ons minder afhankelijk van import, het is beter voor het klimaat dan geïmporteerd lng en het levert de schatkist ook nog eens geld op. Maar ondanks afspraken in het sectorakkoord en moties, ook van de zijde van de VVD, blijven projecten door vergunningverlening jaren vertraging oplopen. Voor het elektriciteitsnet hebben we in de Crisiswet netcongestie oplossingen gevonden om bezwaar- en vergunningprocedures in te perken en te verkorten. Mijn concrete vraag is: zouden we diezelfde versnellingsinstrumenten niet ook kunnen toepassen voor vergunningen voor gaswinning op de Noordzee?

Voorzitter. De kern van mijn betoog is dat we klimaat, economie en weerbaarheid niet los van elkaar mogen beoordelen. Politiek is het maken van afwegingen. Het raamwerk om deze afwegingen te maken schiet op dit moment tekort. Daarom heb ik het kabinet verzocht om ook de pijlers economie en weerbaarheid zichtbaar en gelijkwaardig te wegen. Meetbare doelen en periodieke verantwoording zijn hierbij van groot belang. Maar laten we ook de dagelijkse praktijk niet uit het oog verliezen. De drie prioriteiten van de VVD uit mijn bijdrage laten zien waar de directe inzet van het kabinet het hardste nodig is: het aanpakken van netcongestie, ervoor zorgen dat industrie hier kan

verduurzamen en werken aan betaalbare en betrouwbare energie. Ik kijk uit naar de beantwoording van de bewindspersonen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Voordat u het spreekgestoelte verlaat, is er nog een interruptie van de heer Van den Berg.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Daarna is het echt klaar hoor, voorzitter.

Ik heb nog eenmaal de vraag aan mevrouw Müller over die envelop die nu wordt voorgesteld vanuit het kabinet. Zei mevrouw Müller nou dat die ook was bedoeld voor de netwerkkosten?

Mevrouw **Müller** (VVD):
De elektriciteitsrekening van bedrijven bestaat uit een aantal componenten: de prijs voor elektriciteit, de netkosten, de nettarieven. Dat is een gedeelte van wat uiteindelijk de elektriciteitsprijs bepaalt. De elektriciteitsenvelop is ervoor bedoeld om die totale energierekening te verlagen. Dus ja, het houdt natuurlijk verband met elkaar.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Maar is mevrouw Müller het dan wel met mij eens, als dat inderdaad klopt, dat die elektriciteitsprijs echt maar een minimaal component is van de totale kosten van bijvoorbeeld een bedrijf als Nyrstar, dat zink produceert? Indirect zijn ze verbonden aan de raffinagesector. We hebben dat allemaal weer met elkaar verbonden. Die netwerkkosten zijn toch gewoon het allergrootste probleem? Het is toch waar dat daar niks aan wordt gedaan?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik zou niet zeggen dat het een minimaal deel is. Ik heb in ieder geval ontzettend veel bedrijven aan de lijn gehad die vroegen of we ook al in 2027 iets met die envelop konden doen. Het is dus niet miniem. Tegelijkertijd hebben wij het over hetzelfde punt: de komende jaren zullen die nettarieven echt te veel stijgen. Door bedrijven en huishoudens zal dat te veel gevoeld worden. Daar moet dus iets aan gebeuren.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik zou ook graag aan de VVD-collega willen vragen of zij bereid is om een voorstel te steunen dat erop toeziet dat we door kunnen gaan met onderzoek naar de AMOC en het stilvallen daarvan. We hebben daar een rondetafel over gehad. De consequenties zijn heel erg groot. De behoefte bij de wetenschappers voor de funding is niet heel hoog. Is de VVD het met mij eens dat we dat met elkaar moeten repareren?

Mevrouw **Müller** (VVD):
We hebben bij diezelfde rondetafel gezeten. Ik ben bereid om naar uw voorstel te kijken.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat vind ik heel positief.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller, bedankt voor uw bijdrage. O, nee, niet voordat mevrouw Van Oosterhout u nog een vraag heeft gesteld.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik zou graag van mevrouw Müller willen horen of zij het met mij eens is dat Den Haag nog wat goed te maken heeft richting Groningen en alle aardgasproblematiek.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Volgens mij zet het kabinet alles op alles om die hersteloperatie zo goed als mogelijk op orde te krijgen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Waarom heeft de VVD dan alsnog de deur opengehouden om die kerncentrale in Groningen te plaatsen, terwijl het toch heel duidelijk is dat de Groningers daar niet op zitten te wachten en er duidelijke afspraken zijn gemaakt met de Groningers over wat we daar wel gaan doen met de energietransitie? Die kerncentrale gaat daar dwars doorheen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Wij hebben hier in het debat uitgebreid met elkaar bij stilgestaan. De VVD heeft altijd gezegd dat Zeeland voor ons de voorkeur heeft voor de twee grote kerncentrales. Ik heb er tegelijkertijd bij uitgelegd dat ik nog geen enkele locatie ga uitsluiten, omdat het belang van Nederland uiteindelijk is dat er kerncentrales in Nederland komen om een betrouwbaar, beschikbaar energiesysteem te hebben.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout, tot slot.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik vind het echt wel heel kwalijk dat de VVD Groningen alsnog niet wil uitsluiten. We hebben gewoon een ereschuld aan Groningen en daar moeten we ons aan houden, ook als VVD.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik hoor geen vraag.

De **voorzitter**:
Dan schors ik … Nee, niet voordat meneer Grinwis … Ik had u nog helemaal niet gezien hier in het debat, meneer Grinwis. Gaat uw gang.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik heb nog een kleine vraag. Ik heb collega Müller nog niet zo veel horen zeggen over de

gebouwde omgeving. Dat snap ik ook wel, want formeel valt die onder VRO, maar de funding zit toch in het Klimaatfonds. Na 2030 is die eigenlijk op. Er zijn dan geen of nauwelijks ISDE-subsidies meer en geen extra gelden voor het Isolatieprogramma, terwijl de isolatieopgave niet stopt.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Hoe kijkt mevrouw Müller daartegen aan?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Met de coalitie is afgesproken dat wij wachten op het Europese pakket van maatregelen, dat we daarna gaan kijken wat er op Nederlands vlak nodig is en dat we dat bij de Voorjaarsnota gaan bezien.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Zegt mevrouw Müller hier toe dat de inzet van de VVD is dat als er nog nationaal geld nodig is na 2030 voor bijvoorbeeld het verduurzamen van de gebouwde omgeving, dat geld op tafel wordt gelegd?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Nou, we gaan eerst zien waar Europa mee komt en kijken welke doelen er in Nederland moeten. Daarna gaan we met elkaar beoordelen waar eventueel extra maatregelen of extra geld nodig zijn.

De **voorzitter**:
Meneer Grinwis, tot slot.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Wat is de ambitie van mevrouw Müller als het gaat om het beter isoleren van Nederlandse woningen? Dat is uiteindelijk natuurlijk de beste remedie tegen hoge energierekeningen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Die ambitie is er natuurlijk zeker, want u heeft helemaal gelijk: zodra woningen goed geïsoleerd zijn, gaat de energierekening van mensen structureel naar beneden. Gelukkig heeft het kabinet voor de komende jaren daar ook stappen op gezet, dus die ambitie delen wij.

De heer **Vermeer** (BBB):
Wat gaat de VVD eraan doen om voor al die mensen die in een huurwoning zitten, ervoor te zorgen dat daar wordt geïsoleerd? Zij hebben dat zelf niet in de hand en ondertussen loopt hun energierekening wel op.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Nogmaals, ik ben niet de woordvoerder over de gebouwde omgeving, maar volgens mij zijn daar best veel middelen voor vrijgemaakt en zijn woningcorporaties daar ook hard mee bezig. Er is ook nationale wetgeving die ervoor zorgt dat alles onder label C niet meer verhuurd kan worden. Volgens mij worden daar dus wel degelijk stappen gezet, maar pin me daar niet op vast.

De heer **Vermeer** (BBB):
Daar worden zeker stappen gezet, maar de huurder zelf kan dat niet beïnvloeden en is dus afhankelijk. Sommige mensen hebben het over casinopolitiek, maar dit is casino-isolatie, want je weet nooit wanneer je aan de beurt bent, terwijl de rekening ondertussen oploopt.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Volgens mij doet het kabinet er echt veel aan om ook voor de mensen in huurhuizen ervoor te zorgen dat hun huizen verduurzaamd zijn, dus ik kan niet helemaal inschatten of dat casino-isolatie is.

De heer **Klos** (D66):
Dank voor het betoog. Ik heb even tot het einde gewacht. Natuurlijk wil je afwegen tussen weerbaarheid, economie en klimaat, maar in het betoog van de VVD hoor ik eigenlijk nog niet zo heel veel over het klimaat. Mijn vraag ziet op de uitgangspunten die de VVD hanteert voor het extra klimaatbeleid, dat toch nodig zal zijn om de doelen straks te halen. Wat is voor de VVD belangrijk?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik vind het goed dat u mij toch de gelegenheid geeft, want als we het over het klimaat hebben, ontbreken vaak de dingen die hartstikke goed gaan. Nederland haalt gewoon de verplichte ESR-doelen vanuit Europa. Het aandeel hernieuwbare elektriciteit is in heel korte tijd gegroeid tot 50%. Als we kijken naar de Europese uitstoot en de doelen die staan voor de 55%, dan lijkt het er gewoon op dat we die doelen gaan halen. Het gesomber over het klimaatbeleid deel ik niet.

De heer **Klos** (D66):
Maar dat vroeg ik niet. We hebben een Klimaatwet, waarvan we de doelen niet halen, een Europese verplichting en nog een heel grote opgave richting 2040. Ik ben dus benieuwd hoe de VVD kijkt naar het extra beleid dat zal moeten worden gemaakt, dat overigens goed is voor het concurrentievermogen, want hoe meer schone energie, hoe lager de prijzen voor bedrijven en mensen. Welke uitgangspunten hanteert de VVD dan bij het selecteren van nieuw beleid? Dat het er moet komen, staat al vast.

Mevrouw **Müller** (VVD):
U formuleerde het volgens mij zelf net best goed in een interruptie. Eerst volgt het

Europese pakket. Vervolgens gaan wij kijken wat de uitwerking daarvan is voor Nederland en welke maatregelen er voor Nederland nodig zijn.

De **voorzitter**:
Meneer Klos, tot slot.

De heer **Klos** (D66):
Dat snap ik heel goed, maar we weten al dat er iets nodig zal zijn. Dat weten we uit de raming van het PBL en we weten ook hoe het Europees beleid werkt. Europa doet namelijk niet al je klimaatbeleid voor je. Ik denk dat het in dit debat niet zozeer interessant is om te weten wat we met elkaar moeten afspreken, maar wat de uitgangspunten zijn voor hoe je daarover denkt. Daarom doe ik bijvoorbeeld voorstellen voor sociale huurcontracten voor warmtepompen en het mogelijk maken van balkonzonnepanelen. Wat zijn voor de VVD de uitgangspunten om tot die besluitvorming te kunnen komen?

Mevrouw **Müller** (VVD):
Dat is een hele brede vraag, want ik kan hier nu allemaal maatregelen noemen die we kunnen nemen. Uitzoomend zeg ik dat als we gaan kijken naar welke maatregelen we gaan nemen, we altijd moeten kijken wat die voor weerbaarheid, concurrentievermogen en klimaat doen. In die driehoek moet je het wegen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller, dank u wel.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**:
Ik schors de vergadering tot 13.25 uur. Ik wens u allen een prettige lunchpauze. Ik zie u weer om 13.25 uur.

De vergadering wordt van 12.54 uur tot 13.27 uur geschorst.

Begrotingen Klimaat en Groene Groei en Klimaat- en Energiefonds 2027

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van Klimaat en Groene Groei (XXIII) voor het jaar 2027 (37020-XXIII);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Klimaat- en Energiefonds voor het jaar 2027 (37020-M).**

Termijn inbreng

De **voorzitter**:
Dan geef ik weer het woord aan de heer Van den Berg, die zijn inbreng gaat leveren namens de fractie van JA21. De tijd gaat nu in. Gaat uw gang.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dank u wel, voorzitter. Leden van de Staten-Generaal, mag ik vandaag een lans breken voor onze industrie? Mag dat, vraag ik me af. Kijk naar uw scherm, voorzitter, naar de microfoon op dit spreekgestoelte, de lampen aan het plafond en zelfs de zetels waarop wij met z'n allen mogen plaatsnemen: niets van dit alles is mogelijk zonder industrie. Onze hele manier van leven is erop gebouwd. Achter al die producten zitten fabrieken, mensen die metaal bewerken, kunststoffen maken en grondstoffen verwerken. Zonder industrie konden wij hier niet eens met elkaar debatteren. Het belang van de industrie is onmiskenbaar groot. Toch behandelen we de industrie te vaak alsof Nederland haar met gemak kan missen.

In 1969 kwam bijna een kwart van onze economische toegevoegde waarde uit de industrie en in 2023 was dat nog maar 12%. Toch groeide de toegevoegde waarde van de industrie tussen 2000 en 2023 met 55%. Nederland kan dus groeien als industrieland. De vraag is of wij daar de voorwaarden voor willen creëren. Ik kijk ook naar de staatssecretaris en de minister. Juist daarom is het rapport van de RVO zo pijnlijk. Bij de onderzochte bedrijven kwam tussen 2021 en 2025 maar 20% van de emissiedaling door verduurzaming. De overige 80% kwam vooral door sluitingen en minder productie; keiharde de-industrialisatie. Kamerleden ter linkerzijde zullen smullen van deze cijfers; lang leve de klimaatdoelen. Ik wil echter het volgende tegen die Kamerleden zeggen. Als wij hetzelfde product vervolgens invoeren, is het maar de vraag of de wereld daar echt schoner van wordt, want wij zijn dan vervolgens onze banen en onze welvaart kwijt, zonder dat het klimaat er ook maar iets mee opschiet.

In april vroeg ik het CDA al waarom bedrijven tot 2028 moesten wachten op lagere stroomkosten. Hun problemen speelden immers al voor de crisis rondom Hormuz.

Tegen de VVD en het CDA zeg ik: u heeft jarenlang aan de knoppen gezeten, maar voor de concurrentiepositie van onze industrie is te weinig gedaan. Desondanks is het mevrouw Müller en de heer Jumelet te prijzen dat ze hier wel aandacht voor vragen, bijvoorbeeld voor de raffinage en het verdwijnen van de industrie. Laten we er samen iets aan doen.

Neem Nyrstar in Budel, dat zink maakt waarmee staal tegen roest wordt beschermd. Daarbij ontstaat zwavelzuur, dat in de chemie wordt gebruikt in bepaalde raffinageprocessen. Bij Chemelot worden naftakrakers gemaakt, grondstoffen voor kunststoffen. Die komen weer terecht in waterleidingen, verpakkingen en auto's. Of neem Nobian in de Botlek. Daar maken ze chloor uit zout. De klant staat vaak letterlijk naast de fabriek. Grondstoffen gaan door de leidingen naar de buren en valt er één schakel weg, dan heeft het bedrijf ernaast een probleem. Dat is ketenafhankelijkheid. Waarom juichen we de kracht van clusters niet veel meer toe? Welke voordelen ziet het kabinet bij de clusters? Hebben we ook oog voor vertrekkende bedrijven, zoals Nyrstar wellicht? Of denk aan bedrijven die zich überhaupt niet meer willen vestigen in Nederland omdat wij zo onaantrekkelijk zijn geworden.

Laten we eens kijken naar Tata Steel. Ik zou willen dat wij in IJmuiden staal blijven maken. Staal is de basisgrondstof voor onze hele economie. Tienduizenden mensen verdienen er hun brood mee. Ook buiten het terrein van het bedrijf zijn mensen afhankelijk van dat werk. Vorige week zag ik het nog met mijn eigen ogen: die mensen kunnen iets wat wij niet kunnen. Zij maken het staal waarop we iedere dag rekenen voor bruggen, auto's en ja, zelfs windturbines. Ik wil dat onze kinderen hier straks nog staal leren maken en dat er een fabriek staat waar ze dat vak kunnen uitoefenen. Kijk wat er voor Nederland op het spel staat. Welke industriële ketens wil de minister voor Nederland behouden? Welke afspraken maakt zij met bedrijven om ervoor te zorgen dat ze hier blijven produceren en investeren?

Voorzitter. Ik wil twee sporen volgen. Ten eerste. JA21 wil de investeringskosten aan de voorkant omlaagbrengen. Wie wind op zee bouwt, heeft ook platforms, kabels en aansluiting op land nodig. Die astronomisch hoge kosten werken tientallen jaren door. Alleen al het net op zee blijkt tientallen miljarden aan investeringen te vragen — onverstandig en een ongelofelijke bewezen blunder. Wil de minister voor een volgend besluit over uitbreiding van wind op zee laten zien wat het hele systeem kost, inclusief de kabels en de platforms op zee en de verzwaring van het net op land?

JA21 wil de verdere uitbreiding op zee stoppen en van kernenergie de ruggengraat van onze energievoorziening maken: ten minste acht grote centrales, kleine reactoren bij de industrieclusters en geavanceerde reactoren voor de maritieme sector. Onderzoek waar we stroom en warmte dicht bij de fabrieken kunnen leveren bij Chemelot, in Delfzijl en in de Botlek. Kijk naar de steenfabrieken, datacenters en bijvoorbeeld ook ASML. Als je dat decentraal doet, bespaart Nederland tientallen miljarden. Onderschrijft de

staatssecretaris dit? Mijn ambitie is dat er binnen acht jaar een nieuwe kerncentrale staat. Dan moeten we nú werk maken van locaties, vergunningen, opleidingen en Nederlandse toeleveranciers. Welke besluiten over locaties en vergunningen neemt de staatssecretaris in 2027 om de bouw van nieuw kerncentrales te versnellen?

Acht jaar is echter lang voor een bedrijf dat vandaag beslist waar het gaat investeren en waar niet. Dat hier nog fabrieken staan, betekent niet dat de volgende investering ook hier terechtkomt. Wie begint hier nog een nieuwe fabriek als de rekening zo hoog blijft? Dat is een hele actuele vraag. Er staan veel bedrijven op de rol om Nederland uit te gaan. Dus ja, bouw die kerncentrales, maar zorg ervoor dat we straks nog fabrieken hebben waarop we ze kunnen aansluiten.

Dat is het tweede spoor. Breng in de tussentijd de energierekening van de industrie zo ver mogelijk omlaag. Ik sprak met bedrijven over hun netkosten en voor een fabriek telt het bedrag onderaan de rekening. Energieprijzen, belasting en netwerktarieven tellen in Nederland fors op. Het kabinet zet een stap, maar de voorgenomen compensatie uit 2027 gaat over de stroomkosten van 2026. Wanneer kunnen bedrijven die steun aanvragen? En wat doet de minister aan de rekening voor de stroom die ze in 2027 gaan gebruiken? Een ondernemer die vandaag over een investering beslist, wil weten wat die volgend jaar betaalt; zo simpel is het.

Daarom komen wij met verschillende amendementen. We willen meer gerichte compensatie voor hoge stroomkosten. Compenseer ook indirecte CO_2-kosten zo veel mogelijk. Schrap extra Nederlandse voorwaarden die onnodig in de weg zitten en haal gereserveerde lastenverlichting naar voren. Verlaag de energiebelasting, ook voor bedrijven onder de hoogste verbruiksschijf. Is de minister bereid om in 2027 100 miljoen euro uit de begroting te betalen voor het net op zee, zodat daardoor minder nettarieven worden betaald? Beperk ook op korte termijn de kosten die voor het net op zee via dat netwerktarief worden opgehaald.

Werk tegelijkertijd aan een route zoals Duitsland die kent, om bepaalde industriële gebruikers gericht te ontlasten. Wees duidelijk over wie dit betaalt. Wij willen daarom geld verschuiven uit programma's die te weinig opleveren. Maak investeren aantrekkelijk met gerichte aftrek en steun voor energiebesparing. Beloon fabrieken die hun verbruik verschuiven naar uren waarin het net meer ruimte heeft, en maak concreet wat er in 2027 van de rekening afgaat. Wanneer merken bedrijven dat? Welke investeringen kunnen daardoor doorgaan? En onder welke voorwaarden krijgt de industrie dan steun?

Voorzitter. Ondertussen hebben we gas keihard nodig, als primaire grondstof en voor elektriciteitscentrales die kunnen leveren wanneer we dat nodig hebben. Dat zal vaker nodig zijn, zeg ik u, wanneer zon en wind het laten afweten. Zorg allereerst dat de gewone gasopslagen voldoende gevuld zijn. Zo zijn we minder kwetsbaar voor wintertekorten, prijspieken en geopolitieke onrust. Leg daarom ten tweede ook een strategische noodvoorraad aan. En ten derde, houd Groningen beschikbaar als

noodvoorziening. Mijn initiatiefwet moet voorkomen dat we de putten die we daarvoor nodig hebben, voor eeuwig en altijd volstorten met beton. Bouw die strategische noodvoorziening en zorg dat je die samen met de opslagen kan gebruiken om de prijzen te dempen.

Voorzitter. Het belang van de industrie is, zoals ik al zei, onmiskenbaar groot. Die stoel waarop u nu zit, begon ergens in een fabriek in Brabant, en ik wil dat de jongens en meiden die daar nu op school zitten, straks ook in Nederland een vak kunnen leren, iets kunnen maken waar de wereld om vraagt. Daar bouwen we die energievoorziening voor en ik roep het kabinet en ook deze Kamer op: maak nu de juiste keuze, zorg dat er over een paar jaar nog een fabriek is om te verduurzamen.

Ik dank u wel.

De **voorzitter**:
Voordat u het spreekgestoelte verlaat, is er een interruptie van mevrouw Van Oosterhout.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het moge duidelijk zijn dat JA21 en PRO nogal ver uit elkaar liggen als het gaat om deze begroting. Maar ik zag inderdaad dat de heer Van den Berg een hoop amendementen heeft ingediend en ik vroeg me af welke van deze amendementen voorwaardelijk zijn voor steun voor deze begroting.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik moet bekennen dat ik ze tot op heden nog niet officieel heb ingediend, dus dat zijn wellicht collega's geweest. Maar waar ik op dit moment mee bezig ben, is dat de envelop voor de verlaging van de elektriciteitsprijs volledig wordt benut. Waar ik ook naar kijk, is dat de ACM toch echt even een voorzichtige bestuurlijke tik op de vingers moet krijgen, zodat de netwerktarieven naar beneden kunnen, maar ook dat we extra gelden uit bijvoorbeeld circulaire programma's of wind op zee of dijkplusregelingen kunnen verschuiven naar het compenseren van de netwerktarieven.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Wat is er dan voor nodig dat JA21 deze begroting gaat steunen?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Er ligt natuurlijk een Belastingplan, waar wij gisteren te elfder ure nog een brief over ontvingen van het kabinet. Ik waardeer overigens wel het gebaar. Ik zie ook dat er een beweging wordt gemaakt op die elektriciteitsprijs, waarvoor ik nota bene zelf nog een motie heb ingediend. Maar voor nu is dat niet genoeg. Ik heb ook eerder aangegeven dat er een balans moet komen tussen leveringszekerheid, de kosten enerzijds en anderzijds de duurzaamheid die wordt beoogd. Die balans is er nu niet en daarom zou ik zeggen dat er nog heel veel moet gebeuren voordat wij die steun gaan leveren. Maar er is natuurlijk

altijd een gesprek mogelijk en dat probeer ik nu op te starten door middel van moties en amendementen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
De heer Eerdmans, de fractievoorzitter van JA21, heeft eerder gezegd dat deze KGG-begroting sowieso geen steun zal ontvangen. Mag ik nu hieruit opmaken dat JA21 daarover van mening is veranderd?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dat mag u niet, want als we het over de heer Eerdmans hebben: wij hebben gezegd dat de steun voor de begroting zoals die er nu voor staat, voor JA21 natuurlijk heel ingewikkeld is. Wij willen niet dat we zo ver doorschieten met windturbines op zee, dat we onze industrie ten onder laten gaan of dat we onze autonomie niet op orde hebben omdat we geen binnenlandse gasproductie meer hebben. Dat zijn voor ons randvoorwaarden die echt moeten veranderen. Als je die verandert, dan is een gesprek mogelijk. Maar de huidige begroting, zoals die nu voorligt, gaan wij niet steunen, nee.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Daar wil ik toch op voortborduren, want in deze begroting zitten volgens mij een heel aantal dingen die de heer Van den Berg juist heel erg belangrijk zou moeten vinden. Er is 200 miljoen vrijgemaakt voor SMR's en AMR's. Er is 77 miljoen vrijgemaakt voor de VEKI, voor verduurzaming van onze industrie. De envelop en de IKC worden met kasschuiven in de juiste jaren gezet. Als u zegt "wij gaan die begroting niet steunen", dan zegt u eigenlijk ook tegen al deze belangrijke dingen: daar gaat JA21 niet voor staan.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik snap wat de VVD hier probeert te doen: dat er natuurlijk wat zoet in zit, wat het zuur dan zou moeten compenseren. Dat kan ook, hè. Ik ben zeker niet te beroerd om compromissen te sluiten en ik denk dat ik mij het afgelopen jaar ook zo heb opgesteld naar iedereen in deze Kamer en zeker naar het kabinet. Maar op dit moment is de balans wat ons betreft nog niet in evenwicht gebracht. Wij zouden het goed vinden als er meer compensatie zou komen voor bijvoorbeeld elektriciteitskosten en dat we echt werk maken van netwerktarieven, maar ook dat we bijvoorbeeld de gaswinning op land, die nu verboden is, en op zee gaan opvoeren. Dat zijn de wezenlijke zaken die voor ons belangrijk zijn als je gaat voor lagere prijzen en leveringszekerheid.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik vind dat toch lastig, omdat u daarmee eigenlijk zegt dat u al deze dingen wil hebben voordat we de dingen doen die u, net als ik, zo belangrijk vindt. Ik noem de 200 miljoen in de IPCEI om uiteindelijk mogelijk te maken dat we hier in Nederland met Allseas en Thorizon echt concrete bouwplannen kunnen gaan maken. Daar zegt u dan eigenlijk tegen: dat laten we aan ons voorbijgaan.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik geloof eigenlijk niet dat mevrouw Müller dat zo zwart-wit bekijkt. Mevrouw Müller weet dat ik een groot voorstander ben van kernenergie, al sinds ik nog geeneens boven dit spreekgestoelte uitkwam, dus ik wil me daar heel hard voor maken. Ik zie daar ook mogelijkheden tot samenwerking, ook met meneer Klos en zeker met de heer Jumelet en vele anderen. Maar als er uiteindelijk 8 miljard euro per jaar gaat naar SDE-subsidies, programma's die niet effectief zijn op het gebied van circulariteit, mooie regelingen of DEI+, als we dan doorgaan met verplichte warmtepompen — dat is natuurlijk een andere begroting, maar wel wezenlijk verbonden — en als we de aardgaswinning in Nederland niet echt opvoeren, dan snapt mevrouw Müller denk ik ook wel dat het dan heel ingewikkeld is. Maar — dat zeg ik ook nogmaals; dat weet mevrouw Müller ook — ik sta er heel erg voor open om hierover te spreken. Laten we samen kijken wat die balans kan worden. Daarom kom ik ook met moties en amendementen. Dan gaan we zeker met elkaar in gesprek over het vervolg.

De heer **Klos** (D66):
Ik waardeer de concrete invulling van wat JA21 nodig heeft, maar ik sloeg wel aan op iets wat JA21 net zei in het debat, namelijk: we moeten iets doen aan die doorgeschoten ambitie voor wind op zee en als dat niet gebeurt, dan kunnen we de begroting niet steunen. Begrijp ik het nou goed dat als het kabinet vasthoudt aan de ambitie van 40 gigawatt in 2040, JA21 dan zegt: dat is te veel voor ons; dat willen wij niet?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik denk dat dat niet zo is gezegd dan wel is bedoeld. Wij zijn kritisch op wind op zee. Dat moge heel duidelijk zijn. Leidt dat tot extra kosten voor het netwerk? Jazeker. Dat D66 daarmee door wil gaan, mag natuurlijk zeker, maar — ik kan natuurlijk geen vraag terug stellen — het zou natuurlijk ook gewoon een mooi aanbod kunnen zijn om te bespreken: kunnen we dat wat temperen en kunnen we dan kernenergie wat meer opvoeren? Volgens mij hebben we een unieke kans. Als de heer Klos bijvoorbeeld voor CO_2-reductie wil gaan en ik voor leveringszekerheid, autonomie en betrouwbaarheid wil gaan, dan kunnen we toch een match vinden met kernenergie? Ik zie daar mogelijkheden in.

De heer **Klos** (D66):
Ik probeer even heel goed te luisteren. Wat collega Müller zei, klopt natuurlijk. Er gaat sowieso heel veel geld in de begroting naar kernenergie. Als we die begroting afstemmen, dan zou dat niet gebeuren. Maar wat ik JA21 nu toch hoor zeggen, is: oké, we gaan die ambitie voor wind op zee een beetje afschalen en er moet wat meer bij voor kernenergie; dat is de voorwaarde om de begroting te kunnen steunen. Ik probeer gewoon oprecht te begrijpen wat het dan is, want dan weten we ook waar we het over hebben in de Kamer.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dat zei ik niet. Ik zou het heel graag nog eens een keer verduidelijken. Het is een

totaalpakket van maatregelen. Ik som het even op: wind op zee, wind op land, hoge netwerkkosten, de industrie die over de kop gaat, hoge elektriciteitsprijzen, energiebelastingen en gaswinning die op land niet wordt opgepakt en op zee veel te traag gaat. Daardoor zijn we kwetsbaar. Daardoor is de betrouwbaarheid van het netwerk niet op orde. Onze kolencentrales gaan sluiten. Het zijn wel heel veel dingen die we in de afgelopen jaren op deze manier hebben laten uitlopen, en daar maak ik mij oprecht grote zorgen om. Daar moet een balans in komen, en dat is niet per se aan één punt opgehangen. Dat moet je in z'n totaliteit bekijken. Zo kijk ik daarnaar. Ik heb hier een lijstje met voorstellen waar ik mee kom, dus die kan ik zo meteen nog wel even opdreunen.

De **voorzitter**:
Meneer Klos, tot slot.

De heer **Klos** (D66):
Het is mij niet heel veel helderder geworden, dus ik wacht daar nog even op.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Volgens mij ben ik kraakhelder. De deur staat natuurlijk altijd open om geïnterrumpeerd te worden tijdens de spreektijd. Ik wil wel graag een punt maken van het feit dat wij willen gaan voor extra industriële stroomsteun. Zoals ik net zei, zou je TenneT kunnen subsidiëren, waardoor indirect de tarieven voor de industrie ...

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, ik vind het heel creatief dat u nu met een stuk van uw spreektekst op een niet-gestelde vraag antwoordt ...

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dank. Ik interpreteerde het niet zo.

De **voorzitter**:
Ik vraag u toch om het heel kort te houden, de vraag gewoon te beantwoorden, en dan uw bijdrage af te ronden.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik snap het helemaal, voorzitter. Laat ik daarmee afronden. Je kan heel veel maatregelen doorvoeren voor de industrie. Vanwege de beperkte spreektijd richt ik mij vandaag ook volledig op de industrie, omdat die zo belangrijk is voor de verduurzamingsplannen. Mijn laatste zin, voorzitter. Kijk, ik zie het ook zo voor me. Als al die plannen voor wind op zee ook echt worden gerealiseerd, dan zou het toch zonde zijn, ook voor de heer Klos, als er aan het einde van de rit geen industrie meer is om daarop aan te sluiten? Daar wil ik me hard voor maken.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik ben heel erg blij dat de heer Van den Berg hier zo'n goed verhaal neerzet voor de

industrie. Eén ding blijft voor mij heel erg zuur, en dat is dat JA21 eigenlijk altijd best negatief is over CCS, terwijl onderzoek laat zien dat CCS voor de industrie die niet kan elektrificeren, echt randvoorwaardelijk is om de verduurzaming te behouden en hier in Nederland te blijven. Ik vraag me af hoe de heer Van den Berg en JA21 kijken naar de plannen die ook in deze begroting zijn opgenomen om bijvoorbeeld een groot CCS-project als Aramis mogelijk te maken.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Vanuit JA21 denken wij dat het veel verstandiger is om minder uitstoot daadwerkelijk te realiseren met permanente maatregelen. Als jij een efficiëntere auto kan kopen, dan scheelt je dat permanent brandstofkosten, in tegenstelling tot wanneer je een filter aan de uitlaat hangt. Dat doen we volgens mij. Ben ik dus heel kritisch op die Aramis-gelden? Jazeker. Maar dat ben ik ook vanwege de tijdspanne waarin dat nu plaatsvindt. De industrie heeft het zó lastig als Aramis pas in 2031, 2032 misschien van de grond gaat komen. De industrie heeft nú problemen. Daarom vind ik dit in deze tijdsgeest heel ingewikkeld. Bovendien denk ik dat er ook andere mogelijkheden zijn om het soort projecten dat mevrouw Müller voorstelt te kunnen realiseren.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Tegelijkertijd haalt de heer Van den Berg heel vaak veel feiten en cijfers aan. Voor de industrie is heel vaak te zien dat CCS de meest logische oplossing is als zij hoge temperaturen hebben en niet kunnen elektrificeren. De heer Van den Berg weet net zo goed als ik dat de prijs voor CO_2-uitstoot alleen maar zal toenemen, en in de toekomst nog meer. Dan wil je een toekomstbestendig plan hebben om ook CO_2 te kunnen afvangen en als industrie te kunnen blijven draaien. Ik zou de heer Van den Berg dus toch willen vragen om zijn steun voor dit soort projecten te heroverwegen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Hoe ik ernaar kijk, is dat je ook op de lange termijn … Abeona heeft het tot nu toe voor een gedeelte bewezen. We zijn samen bij zo'n evenement geweest. Abeona zegt het op de lange termijn zonder subsidie te kunnen. Dan sta ik er zeker voor open om dit te overwegen. Als je er een businesscase voor kan maken voor de industrie … Als ik een lans breek voor de industrie, dan word ik daar natuurlijk enorm gelukkig van. Die optie staat enerzijds zeker open, maar als je kijkt naar wat we nu nodig hebben, dan zie je dat bedrijven zoals Nyrstar, Nobian en Tata enorm veel last hebben van die netwerkkosten en elektriciteitsprijzen. Ik zou zeggen: je moet prioriteren met het geld dat er is, dus laten we daarvoor gaan.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik werd even getriggerd door de vraag van collega Müller over CCS. We waren onlangs allebei bij een bijeenkomst, waar Abeona werd gepresenteerd. Het gaat niet alleen over het afvangen van koolstof, maar ook over het verwijderen daarvan. Is de heer Van den Berg het met mij eens dat dat juist ook de toekomst kan zijn?

De heer **Van den Berg** (JA21):
ik denk dat dat ongeveer in dezelfde lijn ligt als Carbon Capture and Storage. Ik vind dat echt een vergezicht, waarvan ik mij afvraag of dat tegen enigszins acceptabele kosten zal kunnen. Ik moet inderdaad niet in cijfertjes en technieken vervallen, maar het is heel ingewikkeld om koolstof uit de atmosfeer te verwijderen; het kan wel, maar het kost enorm veel geld en energie. Daar kijk ik dus wel met enige zorgen naar.

De heer **Jumelet** (CDA):
Heel kort. Ik bemerk bij de heer Van den Berg toch een meer positieve insteek dan eerder, en daar ben ik blij mee.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dat constateert de heer Jumelet ook goed. Ik was recent op een ander evenement voor het versnellen van de gaswinning in Nederland, en daar sprak ik ook hierover. Natuurlijk begrijp ik dat bedrijven heel graag die subsidie van ons willen, maar ik zou toch echt zeggen: investeer aan de voorkant op reductie of ga binnenlands gas produceren, want dat reduceert echt CO_2-uitstoot ten opzichte van importeren uit de VS. Ik word als liberaal natuurlijk heel erg blij als wij dit zouden kunnen doen zonder subsidie, en dat delen we volgens mij net zo goed.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik wil toch nog even doorgaan op de steun voor deze begroting. De heer Van den Berg kwam namelijk net met een behoorlijk wensenlijstje. Ik heb geprobeerd om even mee te schrijven: er moet iets gebeuren wat betreft het afzwakken van de ambities voor wind op zee en de ambities voor wind op land, iets met de hoge netwerkkosten, iets met de industrie, iets met de hoge elektriciteitsprijzen, iets met de energiebelastingen en iets met gaswinning op land en op zee. Is er voor de heer Van den Berg op al die punten beweging nodig om deze begroting te steunen?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Nee, het is een balans, zoals ik zei. Dit zijn voorstellen die ik doe. Ik kijk met heel veel interesse uit naar hoe het kabinet gaat reageren, in eerste instantie op de moties; later zullen de amendementen nog aan de orde komen. Ik denk dat dat bepalend is. Feit is natuurlijk ook dat ik sneller gaswinning op land wil. Volgens mij zouden we dat met elkaar moeten delen, omdat dat ons minder afhankelijk maakt van lng uit de Verenigde Staten. Maar het zal langere tijd duren om dat van de grond te krijgen, als je in vergunningen wilt gaan snoeien en rechterlijke procedures wilt inkorten. Dat is niet even hier bij de begroting te regelen. Vandaag focus ik dus primair op verschuiving van gelden, bijvoorbeeld naar de industrie.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Het moge duidelijk zijn dat wij wat betreft de gaswinning op land en zee echt anders in de wedstrijd zitten. Toch nog even door op de begroting: om wat voor bedragen gaat het dan, voordat JA21 de begroting zou kunnen steunen?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik blijf mezelf herhalen. Het is niet dat als ik 88,47 miljoen krijg van de minister dan wel de staatssecretaris, ik dan wel om ben. Daar ga ik me ook niet op vastleggen. Waar ik me wel aan kan committeren, is dat wij een breed pakket met maatregelen hebben. Denk, nogmaals, aan die elektriciteitsprijs voor de industrie. Daar is de groene chemie ook bij gebaat. Denk aan de individuele kostencompensatie. Denk aan de netwerktarieven. Het is het hele pakket waarop wij concurrerender worden. Mijn insteek met dit hele pakket is: hou die industrie nou hier, want die levert met die banen en de winstbelasting, de vpb, geld op voor de Nederlandse Staat. Daarmee kunnen we uiteindelijk veel makkelijker dingen doen dan als we ze het land uit jagen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout, tot slot.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Tot slot. Is de heer Van den Berg het met me eens dat ons wensenlijstje dan wel erg uit elkaar lijkt te lopen?

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dat moet toch geen verrassing zijn. Wij staan er inderdaad heel erg anders in, denk ik. Ik denk dat we elkaar wél kunnen vinden op het gebied van energiebelasting en energiearmoede. Waarom dat tot op heden nog niet is gebeurd, is mij een raadsel. Ik denk dat we juist samen zouden kunnen optrekken op het gebied van de gasbelasting, zodat we mensen in energiearmoede echt zouden kunnen helpen. Maar voor de rest liggen wij inderdaad heel erg ver uit elkaar. Ik verwacht niet dat u heel blij zal worden van het Groningerveld, van kerncentrales of van small modular reactors, maar ik nodig u van harte uit om van inzicht te veranderen.

De **voorzitter**:
Dan wil ik u danken voor uw bijdrage en wil ik de heer Jumelet, die spreekt namens de fractie van het Christen Democratisch Appèl, uitnodigen om naar het spreekgestoelte te komen. Als u er klaar voor bent: gaat uw gang.

De heer **Jumelet** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Ik wil het vandaag vooral hebben over weerbaarheid, verdienvermogen en innovatie. Wat het CDA betreft horen die onderwerpen nadrukkelijk thuis in het klimaat- en energiedebat. Een sterke economie en verduurzaming kunnen en moeten hand in hand gaan als we in 2050 klimaatneutraal willen zijn.

Voorzitter. Onlangs verscheen het boek Overvloed van Hidde Boersma en Floris Kreiken. De boodschap is helder: vooruitgang en duurzaamheid hoeven niet tegenover elkaar te staan, en voldoende schone energie biedt kansen voor welvaart, nieuwe bedrijvigheid en een circulaire economie, en geeft iedereen de kans om mee te kunnen doen. Dat perspectief verliezen we in het klimaatdebat soms uit het oog. We praten veel over

energie, maar vaak over wat er niet kan. Energie is te duur, het net zit vol en de leveringszekerheid baart zorgen. Soms lijkt zelfs energiegebruik zelf het probleem. Onze opgave is dus het verduurzamen van de energievoorziening zonder de basis onder onze welvaart en bedrijvigheid weg te slaan. We hebben voldoende schone, betaalbare en betrouwbare energie nodig.

Dat verduurzaming en economische groei samengaan, blijkt uit CBS-cijfers. Tussen 2010 en 2024 groeide de Nederlandse economie met 24%, terwijl de uitstoot van broeikasgassen door economische activiteiten met 25% daalde. Dat gaat niet vanzelf en niet in iedere sector hetzelfde, maar laat wel zien dat we niet hoeven te kiezen tussen klimaat en economie. Daarvoor hebben we klimaatbeleid nodig dat niet alleen afbouwt, maar ook opbouwt. Denk aan schone energie, nieuwe technologie, een sterke industrie en een weerbaar energiesysteem.

Ik wil op vier punten inzoomen. Ten eerste innovatie en circulariteit. Wat het CDA betreft moeten we innovatie nadrukkelijker zien als onderdeel van de klimaatoplossing. Naast bestaande technieken, zoals wind-, zon- en kernenergie en waterstof, moeten we meer inzetten op nieuwe, in Nederland ontwikkelde technieken. Een veelbelovende innovatie is ijzerpoeder, metaalpoeder, waarmee CO_2-vrije warmte mogelijk wordt en duurzame energie kan worden opgeslagen. Welke aanvullende mogelijkheden ziet de minister om de ontwikkeling en toepassing van ijzerpoeder en andere innovatieve technieken te versnellen? Dat kan bijvoorbeeld via pilots, demonstratieprojecten en stimulering van de uitrol in Nederland in de komende jaren. Innovatie vraagt ook om een circulaire economie: grondstoffen slimmer gebruiken en circulaire oplossingen opschalen. Hoe staat het met het eerder toegezegde interdepartementale beleidsonderzoek? Komt dat nog op tijd? Kunnen de resultaten daarvan, onder andere als het gaat om de financiële middelen die nodig zijn om circulaire-economiedoelen te behalen, worden betrokken bij de besluitvorming over de Voorjaarsnota?

Voorzitter. Niet iedere innovatie wordt een succes, maar Nederlandse bedrijven moeten nieuwe technieken wel in de praktijk kunnen bewijzen. Welke concrete aanvullende stappen zet de minister om kansrijke innovaties en circulaire oplossingen sneller van de tekentafel naar de praktijk te brengen? Welke mogelijkheden ziet zij daarvoor in aanloop naar de klimaatbesluitvorming dit voorjaar?

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Nog heel even over de circulaire economie. Wij steunen natuurlijk ook de interdepartementale beleidsevaluatie, maar ik heb ook een heel concreet voorstel voor wat we nu kunnen doen. Het CDA heeft destijds een motie van mijn collega Kostić gesteund om ultrafast fashion aan te pakken, naar het voorbeeld van Frankrijk. We zien eigenlijk dat er best wel welwillendheid is vanuit het ministerie, maar het zou heel erg fijn zijn als we het CDA kunnen vinden in verdere stappen daarop zetten.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Is de heer Jumelet daartoe bereid?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik denk dat het heel terecht is opgemerkt. We hadden samen ook een motie. Tenminste, die werd ook gesteund door het CDA. Mijn collega Jantine Zwinkels is de woordvoerder op dit thema, maar ik kan me niet voorstellen dat we daarin niet samen kunnen optrekken.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Het gaat dan concreet om de wet die in Frankrijk is aangenomen om ultrafast fashion — dat zijn dus Chinese bedrijven die hier hele goedkope kleding naartoe halen die heel snel kapotgaat — aan banden te leggen, onder andere door een reclameverbod, maar ook door het inperken van de verkoop. Ik zal het voorstel doen en dan hoop ik dat de heer Jumelet daar welwillend naar wil kijken.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik heb het gehoord. Ik zal het doorgeleiden naar mijn collega Jantine Zwinkels, want zij is woordvoerder op dit punt, maar de CDA-fractie spreekt met één mond, zoals u weet.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Is het CDA het met PRO eens dat Den Haag nog altijd iets goed te maken heeft richting Groningen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik weet even niet waar u op doelt. Ik zou het zomaar kunnen bedenken, maar ik wil toch heel specifiek terugvragen waar de collega op doelt.

De **voorzitter**:
Vragen terug zijn wij niet gewoon hier, maar ik geef mevrouw Van Oosterhout wel de mogelijkheid om een tweede interruptie te plegen.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Ik denk dat de heer Jumelet heel goed weet waar ik het over heb, namelijk iets wat mij zeer aan het hart gaat: Groningen en de aardbevingsproblematiek. Het CDA houdt altijd nog de deur op een kier als het gaat om de komst van een kerncentrale daar. Kan het CDA hier nu voor eens en altijd bevestigen dat wat het CDA betreft daar geen kerncentrale moet komen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik vroeg door, omdat ik al eerder heb uitgesproken dat het voor het CDA geen begaanbaar pad is om uiteindelijk voor Groningen te kiezen. Dat is helder volgens mij.

We wachten inderdaad ook de brief af van de staatssecretaris, van het kabinet, op dit punt, maar dit is onze stellingname.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Dat is goed om te horen. Dan ga ik ervan uit dat de heer Jumelet mijn voorstel daarover zal steunen.

De **voorzitter**:
Voor u verdergaat, meneer Jumelet, is er ook een interruptie van de heer Flach.

De heer **Flach** (SGP):
Dank u wel, voorzitter. Ik probeer het even te duiden. Wat betekent het dat het "geen begaanbaar pad" is? Als we Groningen namelijk nu al gaan uitsluiten ... In Terneuzen liggen een aantal beperkingen en ook in Borssele lijkt het lastig om er twee tegelijk te plaatsen. Staat het CDA dan nog steeds achter het uitgangspunt dat er vier centrales moeten komen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Volgens mij gaat het nu over die twee grote centrales, waarvoor naar een locatie wordt gekeken. Het gaat inderdaad over de vraag: waar gaan die nou uiteindelijk komen, waar worden ze neergezet? Daar is een onderzoek naar geweest. TenneT heeft uiteindelijk laten zien waar dan mogelijkheden zijn. Ik denk dat het goed is om dat te wegen. Als het gaat om de vraag over Groningen, hebben wij herhaald wat wij eerder hebben gezegd en per motie ook hebben uitgesproken in deze Kamer, mijn voorgangers ook, namelijk dat het voor het CDA in ieder geval wat betreft Groningen geen begaanbare weg is.

De heer **Flach** (SGP):
Ik denk dat het weleens een situatie moet worden waarin je uit drie slecht begaanbare wegen zult moeten kiezen. Is het CDA dan bereid om in dat geval toch ook te kijken naar de afweging Groningen en de twee locaties in Zeeland, om die toch open te houden? Ik hoor dat de deur nog niet helemaal dicht is, en dat vind ik op zich positief.

De heer **Jumelet** (CDA):
Het CDA wordt gevraagd om het standpunt nog een keer te herhalen. Dat heb ik gedaan. Vervolgens heb ik ook gezegd dat er een brief komt van het kabinet, dat we met elkaar gaan kijken naar wat daarin staat en vooral ook naar wat er daarin wordt voorgesteld. Ik denk dat we dat moment moeten gebruiken om het debat te voeren.

De **voorzitter**:
Dan wil ik graag een interruptie toelaten van de heer Huidekooper.

De heer **Huidekooper** (D66):
Ik ben blij om het belang van innovatie en circulariteit van het CDA te horen. Dat kan ik natuurlijk alleen maar beamen. Begrijp ik nou goed dat het CDA ook wenst dat er dit voorjaar een stevig pakket komt om de circulaire economie te versnellen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Voor het voorjaar is er een klimaatpakket in het vooruitzicht gesteld. Ik denk dat het goed is om daarin ook iets over circulariteit te horen. Ik denk dat daar in ieder geval ook volop reden voor is. We gaan er dus van uit dat er ook over circulariteit wordt gesproken in de voorstellen die dan gepresenteerd worden.

De heer **Huidekooper** (D66):
Als ik het goed begrijp, staat de heer Jumelet er dus voor open dat daar ook voorstellen in zitten om die circulaire economie te versnellen. Hartstikke mooi. Dan zou mijn vraag zijn: waar denkt het CDA dan aan?

De heer **Jumelet** (CDA):
U bent woordvoerder op dit punt, ik niet. Dat is mijn collega Jantine Zwinkels. Het zou dus fijn zijn als u mij toestaat om nu te zeggen dat ik dat even voor rekening van mijn collega laat, maar misschien kan ik er in de tweede termijn nog iets over zeggen.

De **voorzitter**:
Huidekooper, tot slot.

De heer **Huidekooper** (D66):
Dat begrijp ik goed. Dan kom ik er graag bij het CDA op terug.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Toch even over Groningen. Ik moet zeggen dat ik het CDA juist ken als een partij die altijd moeilijke keuzes weet te maken wanneer het nodig is, ook al gaat dat soms ten koste van de eigen achterban. Ik zei het eerder al: ik vind dat moedig. Wat ik dan ook niet begrijp, is dat het CDA zich nu zo vastlegt op een keuze om bijvoorbeeld geen kerncentrale in Groningen te bouwen. Is dat niet iets wat het CDA zou moeten overwegen? Is het niet goed om, in het kader van het landsbelang, altijd alle opties open te houden?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik ben blij met het compliment dat we soms moeilijke keuzes moeten maken en dat we dat ook doen. Tegelijkertijd zeg ik het volgende. In een commissiedebat is gevraagd hoe wij er als CDA in staan. Het antwoord daarop heb ik zojuist herhaald. Ik heb vervolgens ook gezegd: laten we met elkaar het debat voeren wanneer die brief van het kabinet er is. Dan kunnen we namelijk zeggen dat het voorligt en daar hebben we dan met elkaar ook het laatste over te zeggen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Is de heer Jumelet dan niet bang dat er in de toekomst weer hele onmogelijke situaties zouden kunnen ontstaan? Stel nou dat de beste keuze dan toch Groningen zou zijn en dat de Raad van State er op een gegeven moment ook iets van gaat vinden als er rechtszaken komen en we toch in Terneuzen bouwen. Dan zou de uitkomst kunnen zijn dat we helemaal niks bouwen. Is dat wat de heer Jumelet ook beoogt?

De heer **Jumelet** (CDA):
Het gaat nu over twee grote conventionele kerncentrales. Daar loopt het onderzoek naar en daar gaat de staatssecretaris een brief over sturen. Ik denk dat het goed is om te weten dat het ook gaat om kleinere centrales, bijvoorbeeld de SMR's. Dat weet u als geen ander. Wij willen heel graag kijken hoe we dat met elkaar kunnen realiseren, maar dan zal er echt vanuit het kabinet een voorzet moeten worden gedaan. Zoals ik zojuist ook heb herhaald, hebben wij in ieder geval op die vraag geantwoord: voor ons geen begaanbaar pad als het gaat om Groningen.

De **voorzitter**:
Van den Berg, tot slot.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik blijf het lastig vinden, meer omdat ik denk: we moeten keuzes maken die nodig zijn voor Nederland. We hebben het met z'n allen over allemaal mitsen en maren: niet in Groningen, niet in Terneuzen, dan maar niet hier, er mag niemand onteigend worden, het mogen geen boeren zijn en het mag niet in de buurt van de industrie zitten. Er zijn zo veel eisen! Dan kunnen we hier in de Kamer met z'n allen zeggen dat we voor kernenergie zijn, maar in de praktijk gebeurt er helemaal niks. Dat wil meneer Jumelet toch ook niet, lijkt mij.

De heer **Jumelet** (CDA):
Het antwoord is nee.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Betekent "geen begaanbaar pad" ook "nee"?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik heb mijn woorden zorgvuldig gekozen, vooral ook met het oog op de brief die nog vanuit het kabinet komt. Ik denk dat helder is waar we met elkaar op dit moment staan. Als de brief van het kabinet er dan uiteindelijk is — naar verwachting komt die volgens mij eind dit jaar — zullen we met elkaar het debat moeten voeren.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Dat vind ik teleurstellend, want het is dus geen "nee". Er is nog een geitenpaadje waar het CDA overheen kan; dat blijkt maar weer. Dan heb ik nog een andere vraag over kernenergie. Het duurt jaren, bijna twintig jaar, om zo'n centrale te bouwen. Het kost 20 miljard euro om een centrale te bouwen. Heeft het CDA ook scherp wat het kost om het afval te verwerken?

De heer **Jumelet** (CDA):
Dat heb ik niet. Ik denk namelijk dat het goed is om te weten dat we dat afval nu tijdelijk opslaan. Dat hele proces daarachter is ook heel ingewikkeld. Als het gaat om het afwegen van kosten en het opslaan van afval, heeft het te maken met de energiemix waar we met elkaar voor kiezen in dit land. Daar hebben we net het NPE voor behandeld,

het Nationaal Plan Energiesysteem. Ik denk dat het zeker goed is om het af te wegen, maar we sluiten niks uit, want dat kunnen we ons als Nederland niet veroorloven.

De **voorzitter**:
Meneer Dijk, tot slot.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Ik vraag het, omdat er een belangrijk onderzoek is gedaan waaruit blijkt dat het 16 tot 23 miljard euro kost om dat afval van de centrales die nog steeds openstaan te gaan verwerken. Daar heeft u geen geld voor gereserveerd. Dus u weet niet wanneer u het afval gaat verwerken — u gaat het opslaan — en u heeft er geen geld voor gereserveerd. U houdt hier ook het verhaal dat er nog wel een geitenpaadje is, maar dat het geen begaanbaar pad is. Ik wil heel graag duidelijkheid van het CDA over wat zij precies willen met kernenergie. Ik wil dat graag hebben voor Groningen, maar ik wil dat ook graag hebben voor Borssele en voor Terneuzen. Want u kiest uw woorden wel zorgvuldig, maar ze zijn onbegrijpelijk als het gaat om kernenergie.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik vind het belangrijk om alle mogelijkheden af te wegen. We spreken in dit huis regelmatig over onafhankelijkheid en weerbaarheid. We zullen met elkaar moeten constateren dat we niks kunnen uitsluiten. Dat is onze positie en ons uitgangspunt, zeker als het gaat om het energiedebat. Ik vind het een beetje flauw dat u mij vraagt om de cijfers, terwijl u zelf het antwoord al weet. Ik denk dat het goed is om met elkaar te bekijken wat nodig is voor de toekomst. Daar is kernenergie onderdeel van.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
De heer Jumelet zegt dat hij zijn woorden heel zorgvuldig weegt, maar met elk woord wordt het vager, want aan de ene kant zegt hij dat het geen begaanbare weg is en aan de andere kant zegt hij: we wachten de brief van de staatssecretaris af. Maar wat zou er dan volgens de heer Jumelet in de brief van de staatssecretaris moeten staan over Groningen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Vaak zijn dingen ook volgordelijk. In een commissiedebat is mij gevraagd hoe het CDA tegen de locatie Groningen aankijkt. TenneT beschreef dit ook als een van de mogelijkheden. Ik heb toen gezegd wat ik heb gezegd. Vervolgens hebben we met elkaar afgesproken dat we het debat gaan voeren als de brief komt, aan het einde van het jaar. Onze positie is, denk ik, wel duidelijk.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
De Kamer kan de staatssecretaris natuurlijk ook een heel duidelijke opdracht meegeven over wat er in die brief zal staan. Voor PRO is het heel duidelijk dat die kerncentrale niet in Groningen moet komen, en uiteraard ook niet in Zeeland. Wat ik nog niet begrijp is of

het CDA ons voorstel om geen kerncentrale in Groningen te hebben, nu wel of niet steunt.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik zou heel graag de brief van de minister, van het kabinet, van de staatssecretaris, willen hebben om dat debat te kunnen voeren op basis van hetgeen uiteindelijk aan ons wordt voorgelegd.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Dit vind ik echt onbegrijpelijk. We constateren eerst dat er nog steeds een ontzettend grote ereschuld is tegenover Groningen. We constateren ook dat het voor het CDA een onbegaanbare weg is, maar vervolgens wilt u wel al die Groningers nog steeds maanden in onduidelijkheid laten zitten omdat u nu niet duidelijk wil maken wat de positie van het CDA is. Dat is niet te volgen.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik kan het heel goed volgen. Dat is voor mezelf ook wel belangrijk. Het is voor de mensen ook wel te volgen, denk ik, als ik zeg dat dat geen maanden gaat duren. Volgens mij komt die brief eind van dit jaar en staat in januari een debat hierover ingepland. Dan gaan we het daar met elkaar over hebben. Zo lang duurt dat niet.

De heer **Klos** (D66):
Dank voor de prachtige introductie van het CDA: we moeten niet zo focussen op wat er allemaal niet kan, maar kijken naar wat er wel kan, en iedereen moet mee kunnen doen. Dat sprak mij zeer aan. Ik heb in mijn bijdrage een voorstel gedaan om het voor mensen mogelijk te maken om mee te doen, zodat de aanschafkosten bij het krijgen van een warmtepomp geen drempel meer vormen en ook niet het gedoe. Kan het CDA zich daarin vinden?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ja, want voor het draagvlak is het juist belangrijk om wegen te zoeken om mensen mee te kunnen laten doen en dit mee te kunnen laten maken. Draagvlak is ook niet onbelangrijk bij de klimaatopgave waarvoor we staan. Energie is duur. Dat zien we op heel veel plekken. Een aantal van ons heeft daar eerder al iets over gezegd. Dat zeg ik ook. Vervolgens moeten we kijken wat er dan mogelijk is, en dit is een voorbeeld dat wellicht te realiseren valt. Ik denk dus dat het een heel goed voorstel is.

De heer **Dassen** (Volt):
Excuus, voorzitter, ik had niet door dat de heer Klos al zo snel klaar was. Ik zou de heer Jumelet graag een vraag willen stellen die ik ook aan andere collega's heb voorgelegd, namelijk over de financiering van onderzoek naar de trans-Atlantische Golfstroom. Daar zijn grote zorgen over. Men is bang dat de Golfstroom door klimaatverandering stilvalt. Eerder hebben wij een amendement ingediend om te waarborgen dat dit onderzoek niet wordt onderbroken en verder kan gaan, want anders hebben we een groot probleem. Is

het CDA het met mij eens dat wij die financiering in stand moeten houden en dat we dat met het kabinet moeten regelen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik was niet op die bijeenkomst; dat zeg ik maar even, maar dat weet de heer Dassen. Andere collega's waren daar wel, heb ik zojuist begrepen. Ik wil graag het voorstel zien, zodat we daar ook ja op kunnen zeggen. Dat spreekt, denk ik, voor zich. Ik denk dat het goed is om daar met elkaar over te spreken. Het is een goed voorstel, denk ik.

De heer **Dassen** (Volt):
Eens, de heer Jumelet was er niet, maar de oproep van de wetenschappers was heel duidelijk. Er wordt gevraagd om een paar miljoen om dat onderzoek verder te laten gaan. Het is zo belangrijk dat daar geen onderbreking in zit omdat je juist die hele reeks nodig hebt om een goede, voorspellende waarde te geven voor de toekomst, om goed te begrijpen wat de gevolgen zijn en wat de snelheid is waarmee die Golfstroom vertraagt dan wel stil komt te liggen. Ik hoop dat het CDA hierin mee wil gaan, zodat we dat met elkaar voorkomen, en het kabinet daartoe oproept.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ja. Duidelijk.

De **voorzitter**:
Gaat u dan verder met uw betoog.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ja, voorzitter. Het tweede is koolstofverwijdering. Naast uitstootvermindering moeten we naar onze mening veel meer werk maken van koolstofverwijdering. Alleen emissies verminderen is niet voldoende voor klimaatneutraliteit. We moeten ook CO_2 uit de atmosfeer verwijderen. Dat leidt niet alleen tot klimaatwinst, maar biedt ook kansen voor ons verdienvermogen. Nederlandse bedrijven kunnen kennis en technologie ontwikkelen. Het coalitieakkoord bevat de ambitie om een internationaal kenniscluster van of voor carbonmanagement op te zetten. Dat is voor het CDA een belangrijke afspraak, maar de concrete uitwerking blijft achter. Mijn oproep aan de minister: kom zo snel mogelijk met een concreet plan, betrek Nederlandse kennisinstellingen en bedrijven daarbij en maak duidelijk hoe kennis en technologie leiden tot demonstratieprojecten, investeringen en nieuwe bedrijvigheid.

Een voorbeeld is BECCUS: duurzame biomassa gebruiken voor energie, daarbij CO_2 afvangen en opslaan en/of gebruiken. Daarvoor moeten we serieus kijken naar de toekomst van onze kolencentrales die gebruikmaken van bestaande energie-infrastructuur en een aansluiting op het elektriciteitsnet. Deelt de minister de mening dat we deze infrastructuur moeten benutten voor nieuwe toepassingen, in plaats van haar verloren te laten gaan? Welke keuzes zijn nu nodig om deze kansen te behouden? Is zij hierover in gesprek met de eigenaren van kolencentrales? Het CDA wil concrete

stappen op korte termijn. Is de minister bereid om met een aanpak voor koolstofverwijdering te komen met duidelijke doelen, instrumenten en een tijdpad voor opschaling?

Een andere innovatietechniek, die vandaag niet kan ontbreken, is de ontwikkeling van SMR's.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dit is nou zo'n mooi voorbeeld van iets waarvoor je, denk ik, Carbon Capture and Storage niet zou moeten inzetten. We hebben hartstikke moderne kolencentrales staan, in Groningen trouwens en natuurlijk op de Maasvlakte. Het is natuurlijk veel logischer als we die centrales vijftien jaar of nog langer door zouden laten draaien en het geld voor die Carbon Capture and Storage lekker ergens anders aan zouden besteden waar dat veel effectiever is.

De heer **Jumelet** (CDA):
Er is het besluit genomen dat de kolencentrales gaan stoppen. Daarom heeft de CDA-fractie al in een vorige periode bij monde van mijn voorganger, de heer Bontenbal, een notitie gemaakt over het kunnen gebruiken van die locaties. Als die sluiten, dan heb je wel weer de infrastructuur op die plek. Ga dus goed nadenken over hoe je ze kunt gaan gebruiken, want zo'n plek is denk ik uniek in Nederland, zeker ook als het gaat om schaarse ruimte. Ik denk dat het goed is om met elkaar te constateren dat het met kolen stopt, maar laten we dan wel die locaties zo goed mogelijk gebruiken en inzetten.

De **voorzitter**:
Meneer Van den Berg, ik wil u er wel op wijzen dat u zeer actief bent tijdens dit debat. Dit wordt uw 43ste interruptie.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dank u wel, voorzitter. Ik ga erop proberen te letten, maar dit is wel een wezenlijk punt. Laat ik hier het volgende over zeggen. Ik snap de heer Jumelet in dat we de locaties van die centrales met hun aansluitingen op het netwerk in ieder geval achter de hand moeten houden. Dat ondersteun ik ook. Het rapport Autonoom en veilig heeft dat ook geadviseerd. Maar het kabinet wil niet bewegen. Ik vind dat heel onverstandig. Waarom kunnen we niet gewoon simpelweg heroverwegen om de kolencentrales langer te laten draaien, in plaats van dat we roulette gaan spelen met ons energiesysteem?

De heer **Jumelet** (CDA):
Dat hoef ik niet te beantwoorden, voorzitter. Ik denk dat dat een vraag was aan het kabinet.

De **voorzitter**:
Dan de heer Van den Berg weer.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Dit is dan geen derde interruptie, voorzitter. Het was een vraag aan de heer Jumelet. Laat ik het daarmee afronden.

De **voorzitter**:
Gaat u dan door met uw betoog, meneer Jumelet.

De heer **Jumelet** (CDA):
Ja, dank u wel. Een andere innovatietechniek, die vandaag niet kan ontbreken, is de ontwikkeling van SMR's. Bedrijven zoals Amazon, Google en Microsoft kijken in het buitenland al serieus naar SMR's als mogelijke energiebron voor hun datacenters. Ze voorzien de te verwachten groei van AI en datacenters en de toenemende druk op ons elektriciteitsnet. Er liggen hier volgens mij kansen om beleid te combineren. Kan de staatssecretaris verkennen hoe we deze bedrijven kunnen betrekken bij de Nederlandse routekaart voor SMR's, bijvoorbeeld door hen te stimuleren om bij de realisatie van nieuwe datacenters ook te investeren in de benodigde energievoorziening, en dan met SMR's? Ik zou dan zeggen, bij wijze van spreken: bestel er maar vast tien, dan gaan we het ook zien. Uiteraard moeten de mogelijkheden en randvoorwaarden goed worden onderzocht, maar laten we vooral ambitie tonen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Daar hebben wij afgelopen dinsdag een motie over ingediend en daar hebben wij voor gestemd. Het is ook weleens fijn dat het CDA aan onze zijde staat; zo kunnen we de staatssecretaris daarmee op pad sturen. Maar dit is mijn bredere vraag. Als we nu kijken naar SMR's en het op dezelfde manier gaan doen als bij de grote kerncentrales, dan duurt het eigenlijk wel een aantal jaren voordat we tot de locaties komen. Ik heb het gewoon concreet bij de staatssecretaris neergelegd: kom nu veel sneller, eigenlijk al volgend jaar, met twee provincies tot een concrete locatie. Kan ik u daarbij aan mijn zijde vinden?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik zei: bestel er maar vast tien, dan gaan we het zien. Dat is eigenlijk ook bedoeld met de gedachte van ambitie tonen. En tja, het wereldrecord hoogspringen is nog nooit verbeterd door de lat lager te leggen. Dus ik zou zeggen: probeer nou echt met elkaar een stap te maken om hierbij vóór op de golf te zitten. Ik denk dat dat goed is. Maar in relatie tot die datacenters vind ik dit ook een heel mooi punt.

Voorzitter. Ten derde: marktwerking voor industriële clusters en gebieden. Uit Zeeland en West-Brabant komen positieve geluiden over de clustermaatwerktrajecten. De routekaarten van individuele bedrijven en de clusters als geheel zijn herijkt en belangrijke knelpunten zijn samen met betrokken ministeries in beeld gebracht. Maar routekaarten alleen verduurzamen niet. Bedrijven moeten daadwerkelijk investeren en hoge kosten, onzekerheid over infrastructuur en onvoldoende rendabele businesscases houden investeringen tegen. Wanneer, zo is de vraag, worden de geïdentificeerde

knelpunten en herijkte routekaarten omgezet in maatregelen die investeringen mogelijk maken? Wat ons betreft komt ook daarin een zetje extra om te zorgen dat de bedrijven die we juist in die clusters zien ook een toekomst hebben.

Voorzitter. Ten slotte weerbaarheid. Weerbaarheid moet nadrukkelijker meewegen in de beleidsvorming en uitvoering van het klimaat- en energiebeleid. We spraken er al vaker over. We moeten vanaf het begin rekening houden met fysieke en digitale weerbaarheid. Dat moet terugkomen in de aanleg, het beheer en de bescherming van onze energie-infrastructuur. Leveringszekerheid is ook onderdeel van weerbaarheid. "Zekerheid is vertrouwen dat het goed komt"; die tekst las ik vorige week op een billboard van een bekende verzekeraar. Zowel bij de leveringszekerheid van gas als van elektriciteit heb ik dat vertrouwen helaas niet altijd. Dat geldt overigens ook voor de betaalbaarheid. De vorige Monitor Voorzieningszekerheid van TenneT liet al zien dat we de leveringszekerheid niet voor lief kunnen nemen.

Om dat vertrouwen en die zekerheid wel te krijgen, is het capaciteitsmechanisme hard nodig, zodat we het risico op stroomuitval kunnen verkleinen en prijspieken dempen. Het is belangrijk om tijdig duidelijkheid te bieden, zodat de nodige investeringen voor voldoende regelbaar vermogen kunnen worden gedaan. Is de minister bereid om het voorstel voor een capaciteitsmechanisme uiterlijk juli 2027 aan de Kamer voor te leggen en daarin ook zo veel mogelijke langetermijnzekerheid in te bouwen? Ik zal daar morgen ook een motie over indienen.

Over de leveringszekerheid van gas zullen we het begin december hebben. Vooruitlopend daarop wil ik de minister nu alvast vragen om ervoor te zorgen dat de risico-evaluatie in het kader van de Verordening gasleveringszekerheid dan gereed is, zodat we goed inzicht hebben in de risico's op verstoringen en de schade die uitval met zich mee zou kunnen brengen.

Voorzitter, tot slot. Bij weerbaarheid hoort ook een sterke industrie. De hoge stroomkosten in Nederland zijn niet alleen slecht voor de concurrentiepositie van die industrie, ze belemmeren ook verduurzaming. Ook de brief van de minister over de envelop geeft helaas nog niet voldoende vertrouwen dat het wel goed komt. Daarom heb ik ook de vraag: is de 150 miljoen in 2027 wel genoeg om te voorkomen dat bedrijven verdwijnen? Het bedrijf Nyrstar is hierbij vaker genoemd. Waarom lukt het Duitsland en Frankrijk binnen dezelfde Europese regels wel om een industrie meer steun te geven en Nederland niet?

Voorzitter, tot zover. Dat was mijn vraag.

De **voorzitter**:
Voordat u het spreekgestoelte verlaat, zijn er nog een aantal interrupties. Ik begin bij de heer Kops.

De heer **Kops** (PVV):
Dank aan de heer Jumelet voor zijn zo nu en dan onnavolgbare verhaal, maar goed. Hij had het over dingen als circulariteit, koolstofverwijdering en zelfs over — even lezen — ijzerpoeder. Nou, heel interessant. Maar de vraag is toch wel wat het CDA nou precies wil en nu gaat doen. Hij noemde ook weerbaarheid. Weerbaarheid gaat ook over weerbaarheid van huishoudens. Eén keer noemde heer Jumelet betaalbare energie.

De **voorzitter**:
Ja, uw vraag.

De heer **Kops** (PVV):
Dan is de vraag, want ik heb hem er verder niet over gehoord: wat gaat hij de komende tijd doen om energie betaalbaarder te maken voor huishoudens?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik ben blij dat de heer Kops mij hiervoor de gelegenheid geeft, want betaalbaarheid is inderdaad een belangrijk punt. Ik zei zojuist bij het kopje weerbaarheid dat ik me ook zorgen maak over de kwesties waar we continu tegenaan lopen als het gaat om leveringszekerheid, maar zeker ook als het gaat om betaalbaarheid. Dus ik denk dat het goed is om te constateren, eigenlijk in het verlengde van wat de collega van D66, de heer Klos, heeft gezegd, dat we een noodfonds hebben. We gaan met elkaar kijken hoe we de mensen zo goed mogelijk kunnen ondersteunen met het nemen van maatregelen. Dat zal wat langer duren. Maar dat betekent ook dat we investeren in besparen, in het verduurzamen van huizen en de verschillende andere maatregelen die er zijn. Er zijn subsidieregelingen voor. Ik denk dat het goed is dat we dat inzichtelijk hebben. Ik heb zelf eerder een motie ingediend over de cumulatie van al die factoren die de rekening steeds maar hoger maken, om aan de knoppen te kunnen draaien om het betaalbaar te houden. Ja, lang verhaal, maar toch met alle aandacht.

De **voorzitter**:
Ik wil u inderdaad verzoeken om uw antwoorden iets beknopter te maken.

De heer **Kops** (PVV):
Ik hoorde inderdaad een lang verhaal, maar het was toch nietszeggend. Het is allemaal heel leuk om dingen inzichtelijk te maken, om te constateren en om "je zorgen te maken over". Ja, dat doen we allemaal, althans, niet allemaal, maar goed. Als je je zorgen maakt over de betaalbaarheid van de energie, wat gaat het CDA daar dan precies aan doen? En verwijs dan niet alleen naar een noodfonds, want dat is een lapmiddel. Je wilt voorkomen dat mensen daar terechtkomen. Dus wat gaat het CDA nu doen om de energielasten gewoon omlaag te brengen? Denk bijvoorbeeld aan de enorme belastingdruk. Meer dan de helft van de energierekening bestaat uit belastingen. Wat gaat het CDA daar dan aan doen?

De heer **Jumelet** (CDA):
Op dit moment is dat niet aan de orde. Waarom? De heer Kops vraagt mij dat. Heel simpel, het maakt geen onderdeel uit van het pakket. We hebben natuurlijk eerder gesproken over een pakket dat ging over energie. Daar is 1 miljard naartoe gegaan. We hebben een aantal maatregelen genomen. Het noodfonds is in ieder geval vanaf januari beschikbaar. Maar we hebben steeds ingezet op besparing en verduurzaming. De fixteams zijn genoemd. We hebben gezegd dat de warmtepomp gestimuleerd moet worden. We hebben een heel aantal maatregelen om uiteindelijk te voorkomen dat veel mensen heel veel geld aan gas moeten uitgeven. Ik denk dat dat een heel terecht punt is, maar dat zal een lange adem vergen.

De **voorzitter**:
Meneer Kops, tot slot.

De heer **Kops** (PVV):
De vraag blijft dan: wat hebben de mensen die nu in energiearmoede leven daar in hemelsnaam aan? Besparing of isolatie, dat klinkt allemaal leuk, maar wat hebben ze er nu aan als ze nu die gasrekening niet meer kunnen betalen? Hoe kan de heer Jumelet het aan al die mensen uitleggen dat de energiebelasting op gas verder omhooggaat? Kan de heer Jumelet uitleggen hoe het in hemelsnaam kan dat iets wat nu al zo extreem duur is, namelijk gas, waar mensen gewoon van afhankelijk zijn, met de winter voor de deur zwaarder belast gaat worden? Dat kan toch niet? Dat is toch een trap na voor al die mensen die nu al diep in de ellende zitten?

De heer **Jumelet** (CDA):
Volgens mij heeft dit kabinet in ieder geval aangegeven dat de mensen die in de problemen komen, ook gebruik kunnen maken van het noodfonds. Het zou goed zijn om juist in te zetten op het zo veel mogelijk besparen van gasgebruik. Dan ga je namelijk werkelijk besparen.

De **voorzitter**:
Meneer Klop. Nee, meneer Klos.

De heer **Klos** (D66):
Volgens mij zei de heer Jumelet net ook "Kops" over mij, maar dat maakt niet uit.

De **voorzitter**:
Excuus.

De heer **Klos** (D66):
We komen er wel aan het eind van de dag.

Ik heb een vraag over de voorstellen die de heer Jumelet deed over innovatie en specifiek over ijzerpoeder. Kan de heer Jumelet wat meer vertellen over welke toepassingen hij

daarvoor ziet? Welke industrieën kunnen daarmee gaan verduurzamen? Welke belofte heeft dat in de Nederlandse energiemix?

De heer **Jumelet** (CDA):
Dit moet kort, hè?

De **voorzitter**:
Graag!

De heer **Jumelet** (CDA):
Als het gaat om toepassingen, zijn er allerlei mogelijkheden, juist wat betreft warmte. Je ziet dat bijvoorbeeld cluster 6-bedrijven en regionale bedrijven er echt om zitten te springen om zo'n toepassing mogelijk te zien worden. Zij kunnen bijvoorbeeld niet elektrificeren. Ik denk dat het goed is dat ook hier gezegd wordt dat er een aantal startups zijn. Een bedrijf als RIFT is daar al wat langer mee bezig. Het laat ook zien dat dat mogelijk is. Die bedrijven zakken vaak door het vergiet als het gaat om SDE++-subsidies. Ze kunnen daar dan geen gebruik van maken. Je ziet zo'n Nederlandse innovatie dan eigenlijk stranden. Dat zou niet moeten. Ik zou er dus eigenlijk heel erg voor willen pleiten en vraag me af of we niet kunnen bekijken of we die innovatie kunnen stutten, kunnen ondersteunen. Voor de toepassingen zijn er verschillende mogelijkheden. Ik denk dat dat helpt, juist als het gaat over het brede palet van industrieën die de mogelijkheid moeten hebben om in de verduurzaming mee te kunnen gaan.

De heer **Klos** (D66):
Dat laatste is eigenlijk het punt dat ik wilde maken. Kan het CDA er met D66 in meegaan dat we toch het kabinet moeten vragen om zo'n belangrijke doorbraaktechnologie, die zo goed kan zijn voor de Nederlandse economie, dan ook te ondersteunen, zodat dat niet alleen goed voor ons is, maar voor de hele wereld?

De heer **Jumelet** (CDA):
Het lijkt wel een een-tweetje, maar dit is precies wat ik bedoel. Ik denk dat het goed is om het kabinet daarop te bevragen en hier actie op te ondernemen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller, tot slot.

Mevrouw **Müller** (VVD):
De heer Jumelet sprak over weerbaarheid en zei dat die ook om zekerheid en leveringszekerheid vraagt. Kan hij reflecteren op de gevolgen van de Methaanverordening, als die zo blijft liggen?

De heer **Jumelet** (CDA):
De Methaanverordening zoals die er nu ligt ... Volgens mij bedoelt u dat die in Europa aan de orde is. Het gaat om drie jaar uitstel. Ik denk dat het goed is om te constateren

dat dit wel degelijk met zich meebrengt, wat betreft leveringszekerheid, productie en prijzen, dat het ook weer verhogend kan zijn. Ik denk dat het goed is om daar zorgvuldig naar te kijken. Europa heeft daar nu iets over gezegd. Ik ben er dus eigenlijk ook wel van overtuigd dat het onze industrie en alle bedrijven met hoge elektriciteitsprijzen kan helpen om even rustiger aan te doen. Zij moeten namelijk gebruik maken van gas en allerlei andere zaken.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik ben blij om dat te horen, omdat er inderdaad wel degelijk problemen zijn met de uitvoering van deze Methaanverordening. Ik sta uiteindelijk achter het doel van de verordening, maar de uitwerking daarvan klopt nu gewoon niet. De minister heeft in Europa juist gezegd: wij willen maar één jaar uitstel. Ik hoop dat zij voor het belang van Nederland opkomt en in ieder geval het compromisvoorstel van de Belgen wil steunen voor in ieder geval twee jaar uitstel. Deelt de heer Jumelet deze inzet met mij?

De heer **Jumelet** (CDA):
Om hier te staan en nu te zeggen of we één, twee of drie doen, vind ik een beetje lastig, om het maar zo te zeggen. Ik vind het wel goed dat we zorgvuldig met elkaar kijken waar het in vastloopt en wat het teweegbrengt als we het wel doen. Uiteindelijk lijkt u, hoop ik, nu te kiezen voor wat uitstel. Maar ik vind het een beetje lastig om nu tegen de minister te zeggen: gaat u voor één jaar, twee jaar of drie jaar? Ik geef de minister ook maar in alle oprechtheid mee om daar wijsheid in te betrachten.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller, tot slot.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Dat is op zich prima. Tegelijkertijd heeft het Europees Parlement, met ook zeker de CDA-fractie, gezegd dat we het moeten uitstellen met drie jaar. Ik hoop dat ik het CDA aan mijn zijde kan vinden om in ieder geval ervoor te zorgen dat die verordening uiteindelijk goed kan worden ingevoerd in Nederland. Dat heeft nog even tijd nodig.

De heer **Jumelet** (CDA):
Van harte mee eens.

De **voorzitter**:
Oké. Ik dacht dat mevrouw Müller de laatste interrumpant was, maar inmiddels zie ik er weer twee staan. U stelt mij nu wel een beetje voor een dilemma. Dit debat staat officieel tot 15.30 uur. Er is nog een uur zuivere spreektijd te gaan. Dat betekent dat we in ieder geval 15.30 uur niet gaan redden als ik nog iets van ruimte geef voor interrupties. Maar ik ga het aantal interrupties nu toch beperken, want anders wordt het echt nachtwerk vannacht. Ik geef beiden nog één interruptie. Ik begin bij mevrouw Van Oosterhout.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Oké. Ik wil nog even naar de steun voor deze begroting. We hebben net van de heer Van den Berg een heel lijstje gehoord met allerlei voorwaarden en criteria om deze begroting te steunen, onder andere het afzwakken van wind op zee, wind op land, iets met de industrie, energiebelastingen, gaswinning op land, gaswinning op zee. Ik ben benieuwd waar nu de rode lijnen liggen voor de heer Jumelet.

De heer **Jumelet** (CDA):
Dat ga ik hier allemaal niet zeggen. Ik bedoel: u staat beiden toevallig ook nog aan het spreekgestoelte. Ik denk dat het goed is om te horen wat de collega's inbrengen, maar de begroting die er nu ligt, verdient gewoon steun. Ik zou dus zeggen: gaat u vooral ook met elkaar in gesprek en kijk waar u uit kunt komen. Volgens mij is hierna het gesprek over het Belastingplan en gaat het op een ander moment ook over begrotingen. Ik ga daar dus geen antwoord op geven.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik zou bijna willen zeggen: kies maar. Maar dat mag later ook door meneer Jumelet. Mijn vraag gaat meer over de gasleveringszekerheid. Ik hoorde de heer Jumelet vragen naar de risico's en de mogelijke schade die daaruit zou kunnen ontstaan. Waar maakt de heer Jumelet zich precies zorgen om? Zijn wij kwetsbaar op dit moment of is ons gassysteem helemaal op orde?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ik vraag naar de risico-evaluatie in het kader van de Verordening gasleveringszekerheid, die ons is beloofd voordat het debat gaat plaatsvinden op 3 december, naar ik meen. Het lijkt me goed dat we dat in beeld hebben. Daar heb ik naar gevraagd. Ik denk dat het goed is dat die informatie er is als we dat debat voeren.

De **voorzitter**:
Dan is er nog een interruptie van mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Hoor ik de heer Jumelet nu zeggen dat het de vraag is of hij deze begroting steunt? Sinds gisteren, toen de heer Bontenbal het had over casinopolitiek over zijn eigen kabinet, is alles mogelijk, maar ik vraag het toch even voor de zekerheid. Ik ga ervan uit dat een coalitiepartij de begroting steunt. Ja toch?

De heer **Jumelet** (CDA):
Ja.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Fijn. Dank u wel. Ik dacht: dat wordt al te spannend zo.

De **voorzitter**:
Nou, dan hebben we dat ook duidelijk. Dank u wel, meneer Jumelet. Dan gaan we door

naar de volgende spreker. Dat is de heer Van Meijeren van de fractie van Forum voor Democratie. Nadat u een slokje water heeft genomen, geef ik u graag de gelegenheid voor uw spreektekst. Gaat uw gang.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dank u wel, mevrouw de voorzitter. Er is geen klimaatprobleem. Dat zegt Forum voor Democratie al sinds de oprichting van onze partij in 2017 en dat zullen wij blijven herhalen tot in den treure, als het nodig is. Klimaatverandering daarentegen is echt. IJstijden en warme periodes komen al voor sinds mensenheugenis. Ze komen en ze gaan. Als je alleen al kijkt naar de afgelopen 1.000 jaar, wat ten aanzien van klimaatverandering een heel klein tijdsbestek is, zie je een aantal interessante schommelingen. Zo zaten we rond het jaar 1000, net 1.000 jaar geleden, in de zogenaamde middeleeuwse warme periode. Toen vestigden de Vikingen zich op Groenland om boerderijen te stichten op plekken die nu met ijskappen bedekt zijn. Daarna volgde een kleine ijstijd van het jaar 1450 tot 1850. Dat was zo ongeveer de koudste periode van de afgelopen 8.000 jaar. Wat schetst nou mijn verbazing? Sinds die laatste ijstijd warmt het weer wat op. Dat is de conclusie van het IPCC. Dat is natuurlijk niet vreemd; dat is logica. Na een ijstijd warmt het weer iets op. De vraag is dus: waardoor wordt die opwarming primair veroorzaakt?

Het grootste deel van de partijen in deze Kamer, zo niet alle partijen exclusief FVD, is van oordeel dat de mens een doorslaggevende invloed heeft op klimaatverandering. Forum voor Democratie is van oordeel dat klimaatverandering wordt veroorzaakt door natuurverschijnselen. Het is een natuurverschijnsel als zodanig, primair veroorzaakt door zonneactiviteit die wat kan verschillen, door de kleine veranderingen in de baan van de aarde rond de zon en door oceaanstromingen. En ja, inderdaad, ook broeikasgassen hebben een effect op het klimaat. Ze houden de warmte van de zon tegen, zodat die warmte de aarde niet te veel kan verlaten. Gelukkig maar, want zonder broeikasgassen zou het op aarde min 18 graden zijn en was de aarde een bol van ijs.

Van die broeikasgassen is ook CO_2 er één. Een klein deel, 400 op 1.000.000, oftewel 0,04%, van alle deeltjes in de lucht is CO_2. Van alle CO_2 die wordt uitgestoten, is het grootste deel ook nog eens afkomstig uit oceanen, vulkanen, tal van natuurlijke oorzaken als plantenrot en noem het allemaal maar op. Ook de mens stoot CO_2 uit. Maar de invloed die de mens heeft op het klimaat, voor zover die invloed er al is op dit complexe samenspel van natuurverschijnselen en tal van factoren, is verwaarloosbaar.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Wat is het nou? Aan het begin zei u "er is geen invloed van de mens" en nu is die invloed ineens verwaarloosbaar. Dan is er wel iets van invloed van de mens op klimaatverandering, toch? Dat is de conclusie die ik trek uit wat u als laatste zei.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Ik word verkeerd geciteerd. Ik heb gezegd: er is geen klimaatprobleem.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
O.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dat is er ook niet. Daarbij heb ik vermeld, zoals ik uitvoerig heb betoogd, dat voor zover de mens al enige invloed zou hebben op dat complexe proces van natuurverschijnselen dat ik net benoemd heb, die invloed zeer gering is en geen doorslaggevende invloed zal hebben op het klimaat. Het idee dat wij als mens hier een soort thermostaatknop in handen hebben en door wat meer of minder CO_2 uit te stoten de temperatuur op aarde kunnen regelen, waar deze Kamer van uitgaat, is volstrekt krankzinnig.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Daar zijn we het over eens.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dank u wel.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Wij hebben geen thermostaat; dat is absoluut niet het geval. De invloed van Nederland is sowieso klein. Dat weten we ook sinds de huidige premier in zijn vorige functie als minister van Klimaat en Energie de rekensom heeft gemaakt. Maar doen alsof de mens er helemaal geen invloed op heeft, klopt ook niet, al was het alleen maar omdat wanneer de mens flatuleert, er methaan loskomt.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Ik kom hier nog nader over te spreken, maar als je kijkt naar dat totale proces van factoren, de zonneactiviteit, de afstand tussen de aarde en de zon, oceanen, wolkvorming, vulkanisme, is de invloed van de mens zeer beperkt ten aanzien van een factor die ook al zeer beperkt is op dat totale proces van klimaatverandering. Die invloed, voor zover die er al is, is dus verwaarloosbaar. Er is dus geen enkele noemenswaardige invloed van de mens op het klimaat.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
En toch — dat is zeer zorgelijk — bespreken wij vandaag hier in de Kamer beleid dat vele miljarden kost, dat allemaal uitgaat van de aanname dat de mens een doorslaggevende invloed heeft op het klimaat en precies de temperatuur hier op aarde zou kunnen regelen door meer of minder CO_2 uit te stoten. Als wij nou 1.000 gigaton minder CO_2 uitstoten, wordt het 0,45 graden kouder op aarde. Dat is de redenering die hier achter ligt, zonder dat er ook maar enige ruimte voor twijfel wordt opengelaten. Het wordt voorgesteld als een onbetwistbaar feit dat wij onze CO_2-uitstoot zouden moeten verminderen. Ironisch genoeg beroept men zich daarbij op wetenschap. Het is werkelijk krankzinnig. Het is pure pseudowetenschap.

Een jaar of tien geleden — ik heb het hier staan; het is langer — in 2013 tweette president Obama: "97% van de wetenschappers is het erover eens: klimaatverandering is echt door de mens veroorzaakt en gevaarlijk." Daarbij verwees hij naar een studie waarin werd onderzocht hoeveel procent van de wetenschappers de mens enige invloed toedichtte op dat proces van klimaatverandering. Wat bleek nu? Wel, dat president Obama de uitkomsten van dit onderzoek volstrekt verkeerd heeft weergegeven. Ik vind het heel belangrijk om dat hier een keer duidelijk uiteen te zetten. Wat hebben die onderzoekers gedaan? Ze hebben een database van wetenschappelijke artikelen doorzocht op de termen "global warming" en "climate change". Toen kwamen er 12.000 wetenschappelijke artikelen naar voren. Twee derde daarvan nam überhaupt geen standpunt in over de oorzaak van klimaatverandering, dus die artikelen werden al terzijde geschoven. Van de overige ongeveer 4.000 artikelen werd puur en alleen gekeken of de auteurs expliciet of impliciet een invloed van de mens op klimaatverandering voor mogelijk hielden. Eén categorie was dat er expliciet gesteld werd dat de mens hoofdverantwoordelijk is voor klimaatverandering. Dat waren 64 papers, een half procent. Dan waren er een stuk of 900 die benoemden dat de mens invloed heeft op klimaatverandering, zonder te vertellen hoe groot die invloed is. En dan was er nog een hele grote groep van ruim 3.000 wetenschappers die niet opmerkten dat de mens invloed op klimaatverandering heeft. Toch meenden de auteurs van de studie dat dat er impliciet wel uit volgde als ze bijvoorbeeld wel erkenden dat broeikasgassen invloed hebben op klimaatverandering.

Die drie categorieën vormden 97%. Er werd met geen woord gerept over de vraag of het gevaarlijk is. We zien hier dat een president van de Verenigde Staten willens en wetens een wetenschappelijke studie verkeerd uitlegt, daar iets aan toevoegt, bij verzint, namelijk dat het gevaarlijk zou zijn, en op grond daarvan het debat onmogelijk wil maken. Hij twitterde er ook nog iets achteraan, zo van: het debat is nu ten einde, we gaan nu alleen nog maar focussen op de maatregelen die we moeten treffen. De media namen het over, politici namen het blindelings over. "The science has settled", stond overal op de voorpagina's. Wie dat hier ter discussie stelt, is ineens een wetenschapsontkenner. Maar als je daadwerkelijk kijkt welk deel van de wetenschap nu beweert dat de mens hoofdverantwoordelijk zou zijn voor klimaatverandering, zelfs zonder daaraan de conclusie te verbinden dat dat gevaarlijk is, kom je op een half procent van de wetenschap. Ik vond het heel belangrijk om dat een keer duidelijk gemaakt te hebben. Het is geen wetenschap.

Maar dan komen we bij het volgende belangrijke punt. Laten we er even van uitgaan dat die aanname klopt. De mens is hoofdverantwoordelijk en klimaatverandering is ook nog heel erg gevaarlijk. Zelfs dan is wat we hier bespreken in alle opzichten nog volkomen wanbeleid. Hoe je het ook wendt of keert, de invloed van Nederland is immers in ieder geval volstrekt verwaarloosbaar, zelfs als je uitgaat van de berekeningen van het IPCC, die zelfs door het kabinet erkend worden. Het was nota bene toenmalig minister en

huidig premier Jetten die hier in de Kamer met een glimlach vertelde dat een pakket van 80 megaton, meen ik, dat toen behandeld werd, 0,000036 graden minder opwarming zou veroorzaken. Dat kostte toen 28 miljard. Wij zijn hier toch gewend met elkaar om bij alle maatregelen die wij treffen, even de kosten en de baten tegen elkaar af te wegen. Op een of andere manier gebeurt dat hier echter niet. Dat maakt het klimaatbeleid … Het is eigenlijk meer een geloofsbelijdenis dan beleid. Er wordt totaal niet meer rationaal nagedacht.

China stoot in twee of drie dagen evenveel CO_2 uit als Nederland in een heel jaar. Het is ongelofelijk waar we mee bezig zijn. Amerika is uit het Parijsakkoord gestapt. India heeft aangegeven de komende jaren flink in te zetten op kolenenergie. Zelfs als morgen in Nederland alle menselijke activiteit stopt, alle mensen verdwijnen, alle bedrijven weg zijn en er ook geen auto's meer zijn, dan nog zou de totale vermindering van de temperatuur …

Ik heb het in de gaten, voorzitter.

De **voorzitter**:
Ja, meneer Van Meijeren, u bent inmiddels al twee minuten over uw spreektijd heen, dus u heeft nog wel wat af te rekenen in uw fractie.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dat corrigeer ik met mijn begroting, heb ik zojuist aangegeven.

De **voorzitter**:
Oké. Gaat u verder.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Het is toch wel belangrijk om daar even bij stil te staan en dat even tot u door te laten dringen: zelfs als morgen alle activiteit zou verdwijnen uit Nederland en er helemaal geen CO_2 meer wordt uitgestoten door mensen, dan nog zou dat tot 2050 maar twee duizendsten van een graad minder opwarming betekenen. De kosten die daartegenover staan, zijn werkelijk duizelingwekkend. Er wordt heel veel mee gegoocheld. Ook de Algemene Rekenkamer merkt op dat de kosten onnavolgbaar zijn. Het is volstrekt onduidelijk wat de precieze kosten en uitgaven zijn en wat het oplevert. Het kabinet verwijst vaak naar een onderzoek van het PBL, waarin werd opgemerkt dat de nationale kosten — op dat moment — 3 miljard per jaar zijn. Dat wordt dan voorgesteld als een paar honderd euro per huishouden. We zien dat de definities daar zo worden verschoven dat belastingen en subsidies allemaal niet meetellen. Die worden namelijk gezien als de overdracht van geld tussen partijen binnen de samenleving. Investeringen worden heel vreemd gedefinieerd, waardoor er gekeken wordt naar kosten die we anders ook zouden maken. Terwijl je, als je kijkt naar de daadwerkelijke kosten, ziet dat het Economisch Instituut voor de Bouw heeft berekend dat alleen al het CO_2-neutraal maken van alle huishoudens 235 miljard kost, dat van de rest van de gebouwde omgeving nog eens 235

miljard en de uitbreidingen van het stroomnet 190 miljard. We hebben de kosten van de industrie, de landbouw, de luchtvaart daar nog niet eens bij genomen. Mevrouw de voorzitter, dat loopt op tot minstens 1.000 miljard. Dat is een voorzichtige schatting en gaat om tienduizenden euro's per Nederlander, voor 0,0000…

Voorzitter. Wie dit beleid steunt, zelfs als je uitgaat van al die aannames, kan dat niet rationeel verdedigen. Dat roept de vraag op waarom dit dan toch allemaal gebeurt. Nou, het meest primaire, het evidente, is dat er ook heel veel geld aan verdiend wordt. Er is een industrie opgetuigd waar alleen vorig jaar al 2.300 miljard in omging. Al die belastingen die wij moeten ophoesten, waar Nederlanders zich blauw aan betalen, verdwijnen in hele diepe zakken. En daarbij biedt dat klimaatbeleid ook nog eens een rechtvaardiging om alle onderdelen van het menselijk leven, van de wieg tot aan het graf, volledig te controleren; van de eerste ademteug die we uitblazen na onze geboorte tot onze laatste voordat we sterven, stoten we CO_2 uit. Wonen, reizen, werken, eten, de overheid ziet een rechtvaardiging om zich overal mee te bemoeien. Het begint met adviezen en tips. Ga toch eens elektrisch rijden. Zou je niet een warmtepomp aanschaffen? Zou je niet minder vlees eten? Zou je niet minder gaan vliegen? En geleidelijk aan wordt het allemaal opgedrongen, afgedwongen en verplicht gemaakt.

De **voorzitter**:
Punt. Mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ja, voorzitter …

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Komma!

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Komma?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Maar ik ga er … Het leesteken.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Voorzitter. Kijk, die betutteling, daar ben ik ook echt helemaal klaar mee. Maar tegelijkertijd zit ik dan altijd door te denken en dan zie ik dat Forum het lekker doet in de peilingen. Straks valt het kabinet, misschien wel deze week of volgende week nog, en dan zit u aan de formatietafel. Wat betekent dan zo'n inbreng hier? Moet echt het ministerie weg en moet al het beleid van tafel?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Absoluut. Ja, het hele ministerie van Klimaat moet opgeheven worden, omdat het net zo krankzinnig is als wanneer we een ministerie van zwaartekracht zouden hebben, waaraan we miljarden zouden uitgeven om de zwaartekracht te gaan veranderen,

ondanks dat er elke dag mensen struikelen en misschien wel hun nek breken. Het zijn natuurverschijnselen waar wij geen invloed op hebben. Het is corrupt beleid. Daar zit een andere agenda achter. Wij gaan hier niet in mee. Dat klimaatbeleid moet helemaal van tafel. Er is geen klimaatprobleem.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Retorisch is het natuurlijk smullen; daar zul je mij niet over horen. Maar er zijn toch ook onderdelen van het beleid die wel verstandig zijn, als het gaat over luchtkwaliteit, over volksgezondheid, over energiezuinig in het leven staan, over zorgen dat je niet een gigantische stapel afval achterlaat in je dagelijks leven. Dat zijn toch wel zaken waarvan ook Forum zegt "dat zijn wel verstandige dingen om te doen"?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Nu benoemt mevrouw Keijzer neveneffecten van beleid dat er primair op gericht is om de CO_2-uitstoot te verlagen. Het doel om de CO_2-uitstoot te verlagen, is pertinent volstrekt onzinnig. Dat daar af en toe neveneffecten aan verbonden zijn die ook gunstig kunnen zijn: prima, geen enkel probleem. Maar dan moet het beleid daarop gericht zijn. Als er dus een voorstel komt om corporatiewoningen van dubbel glas te voorzien, dan zouden wij daar wel voor kunnen stemmen. Niet met als doel dat de CO_2-uitstoot minder wordt, maar omdat wij het ook niet prettig vinden als mensen in de tocht zitten. Ik heb in coronatijd ook weleens mijn handen gewassen, maar niet omdat ik bang was voor het killervirus, maar omdat ik daar andere redenen voor had.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer, tot slot.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Maar dan valt het dus uiteindelijk wel mee. Dan kan je uiteindelijk wel een goed gesprek voeren over zaken die wel verstandig zijn om te doen. Dat is gewoon goed om vast te stellen, voorzitter. Dank u wel.

De heer **Klos** (D66):
Ik heb een vraag. De heer Van Meijeren zei: er zit iets anders achter; er zit iemand anders achter. Kan de heer Van Meijeren uitleggen wat hij daarmee bedoelt?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Wat ik primair heb betoogd — daar wil ik ook nog nader over spreken, dus dank voor deze interruptie — is dat het evident, aantoonbaar, is dat er andere belangen mee gemoeid zijn, waaronder oneigenlijke belangen, financiële prikkels, belangen op het gebied van macht en controle. Je kunt je afvragen in welke mate die perverse belangen nu de besluitvorming beïnvloeden. Als de grote spelers op de energiemarkt met sterke lobby's komen spreken op de departementen, weten deze leden van het kabinet dan voldoende weerstand te bieden om dat besluitvormingsproces niet te laten beïnvloeden door oneigenlijke belangen ten koste van het algemeen belang? Dat die oneigenlijke

belangen er zijn, is evident. Het is altijd lastiger om de vinger erachter te krijgen of ze ook worden gediend, maar daar zie ik wel zeer sterke aanwijzingen voor. Als ik kijk naar de tweets van de heer Obama: wanneer je willens en wetens wetenschap verkeerd presenteert en gebruikt als argument om het debat onmogelijk te maken, om meningen te censureren ... De opvattingen die ik hier uit, worden vandaag de dag door de AIVD weergegeven als anti-institutioneel extremistisch. Ik heb voor de rechter gestaan omdat ik twijfel aan de oorzaken van klimaatverandering. Dat is het stadium dat we nu bereikt hebben.

Voor mij is het altijd een hele belangrijke graadmeter als een partij in welke discussie dan ook andere meningen onhoorbaar wil maken, geluiden wil censureren, personen de kop wil indrukken. Dan is dat een teken van kwade trouw. Dan ben je niet op zoek naar waarheidsvinding. Als mensen hier zeggen "de heer Van Meijeren geeft aan dat het in het jaar 1850 heel koud was, maar uit mijn gegevens blijkt dat dat niet zo is", dan hebben we een debat. Maar dat debat mag kennelijk niet meer gevoerd worden.

De **voorzitter**:
Meneer Van Meijeren, ik wil u zeker niet de mond snoeren, maar de antwoorden mogen wel iets korter.

De heer **Klos** (D66):
De heer Van Meijeren heeft net twee minuten lang in het parlement een zeer warrig betoog gehouden over allerlei onderwerpen, dus het debat mag kennelijk gevoerd worden. Mijn vraag was eigenlijk heel simpel. Wie of wat zit er dan achter? Ik krijg geen antwoord daarop. Welke samenzwering ziet de heer Van Meijeren om iets te doen aan het klimaat en de rekening van mensen te verlagen door ons onafhankelijker te maken van fossiel? Welke nebuleuze agenda zou daarachter kunnen zitten?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Een hele goede vraag. Toch nog even één opmerking over de vraag of dat debat gevoerd mag worden. Ik noemde net al dat die opvattingen dus al worden neergezet als anti-institutioneel extremistisch. We hebben hier al een fractievoorzitter van Volt gehad die het debat met onze fractievoorzitter niet aan wilde gaan, omdat hij aangaf: we gaan met mensen met die mening gewoon niet meer in debat. Op internet zie je dat die meningen gecensureerd worden. Dat debat staat dus wel degelijk heel ernstig onder druk en de vrijheid van meningsuiting daarin ook.

Ja, welke agenda? De meest in het oog springende, die ook voor iedereen zichtbaar is, is de agenda 2030 van de Verenigde Naties, die er ook op gericht is om onze hele manier van leven, van de wieg tot aan het graf, radicaal te veranderen. We zien vervolgens dat het World Economic Forum daar een agenda 2030 aan gekoppeld heeft. Het wordt vaak neergezet als een complottheorie, maar ook die is raadpleegbaar. We zien dat het kabinet die agenda heeft omarmd en dat ieder wetsvoorstel hier in de Kamer, ieder beleidsvoornemen op welk ministerie dan ook, getoetst wordt aan die Sustainable

Development Goals. Dus als u wil weten welke agenda daar nou precies achter zit en wie er precies achter schuilgaan: ik noem nu een aantal organisaties die in het oog springen. Ik heb afgelopen week ook de minister-president bevraagd over wat er zoal besproken wordt bij gremia die in het geheim plaatsvinden, zoals de Bilderbergconferentie. Daar zullen ook ideeën ontstaan, als u verder wil kijken. Maar ik zou zeggen: steun ons dan ook in de voorstellen om meer transparantie te krijgen over welke personen hier nou precies aan tafel zitten en welke belangen hiermee gediend zijn.

De **voorzitter**:
Meneer Klos tot slot.

De heer **Klos** (D66):
Ik dacht: ik laat Forum voor Democratie maar even praten. Het is volstrekt onduidelijk wat hier nu precies betoogd wordt. Het is ook volstrekt onduidelijk wie hier kwade bedoelingen in de schoenen geschoven worden. Het is ook volstrekt onduidelijk waar Forum voor Democratie naartoe wil met het land, dus dit is wat mij betreft een waardeloze bijdrage aan dit debat.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Wie naar de geschiedenis kijkt, ziet volgens mij dat mensen met macht er in algemene zin op uit zijn om hun machtspositie te vergroten. Ik begrijp heel goed dat het voor mensen die aan de knoppen draaien heel prettig is als je totale controle hebt over alle aspecten van het leven, als je kunt bepalen wat mensen eten, hoe ze zich kleden, hoe ze naar hun werk gaan en hoelang ze douchen. Dat zijn allemaal zaken waarvan wij, iedereen in deze Kamer, tot enige tijd geleden gezegd zou hebben: daar heeft de overheid helemaal niets mee te maken; dat is niet aan de overheid. Onder het voorwendsel van klimaatbeleid zien we nu dat wij de hele dag door beperkt worden in wat we doen. Als we allemaal elektrisch gaan rijden en allemaal elektrische meters aan de muur hangen, dan zie je ook dat daarmee de overheid veel meer controle krijgt over dergelijke primaire levensbehoeften. Straks kan de overheid op afstand bepalen dat personen nog maar een x-aantal minuten per dag mogen douchen, en dan is er niemand meer die daar thuis nog iets tegen in kan brengen, tegen die "slimme" meters.

De **voorzitter**:
Ik wil u vragen om uw bijdrage voort te zetten dan wel af te ronden.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dank u wel, voorzitter. Ik zal naar een afronding gaan. Forum voor Democratie wil, zoals gezegd, het hele klimaatbeleid van tafel, stoppen met het ministerie van Klimaat, de Klimaatwet intrekken en uit het Parijsakkoord. Op basis van gezond verstand en logica kunnen we volstrekt voorzien in onze eigen energiesoevereiniteit. We hebben een land dat eigen energie kan opwekken, zodat iedere Nederlander altijd toegang heeft tot goedkope, betrouwbare en veilige energie. We hebben onder Groningen nog zo'n 550

miljard kuub gas. Dat kunnen we heel verantwoord winnen, met compensatie voor de Groningers. Dit kabinet wil het laten volstorten met beton. We willen kerncentrales bouwen. Ook hierbij zeg ik richting mevrouw Keijzer dat we dat niet willen omdat dat minder CO_2 uitstoot, maar omdat het überhaupt een veilige, goedkope en efficiënte energievoorziening is die betrouwbaar is, ook als het niet waait of als de zon niet schijnt. Alle bestaande windparken en zonnepaneelvelden, met alle horizonvervuiling, ruimteverspilling en alle overlast van dien, ontmantelen we. Elke euro die we besparen, laten we ten goede komen aan lastenverlichtingen voor de Nederlanders.

Dat is het verhaal van Forum voor Democratie. Als die verkiezingen, waar mevrouw Keijzer op zinspeelde, eraan komen, dan hebben de Nederlanders een hele duidelijke keuze. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Van Meijeren. Dan wil ik graag de heer El Abassi uitnodigen om naar het spreekgestoelte te komen voor zijn bijdrage namens DENK.

De heer **El Abassi** (DENK):
Voorzitter, dank. Als ik binnen mijn fractie zo veel minuten over mijn spreektijd ga, dan is het niet de vraag of ik geslacht word, maar of dat halal gebeurt!

Voorzitter. Meer dan 500.000 huishoudens leven in energiearmoede. Eén op de vier huishoudens overweegt deze winter de verwarming niet aan te zetten uit angst voor de energierekening. In een van de rijkste landen ter wereld durven mensen hun eigen woning niet te verwarmen. En wat doet dit kabinet? Het spreekt over een betaalbare energietransitie, terwijl meer dan de helft van onze gasprijs uit belastingen en heffingen bestaat. Daarmee is Nederland weer Europees koploper. Wat een tegenstrijdigheid. Eerst houdt de overheid de gasprijs hoog met belastingen, om vervolgens een deel van de huishoudens te compenseren via het energiefonds. En dan trots wijzen op een fonds waar je van af moet weten, waarbij je zelf ook nog eens een aanvraag moet doen, waarbij je aan allerlei voorwaarden moet voldoen en waarbij je weken moet wachten op ondersteuning. Daar komt bovenop dat het budget beperkt is. Er vallen veel huishoudens buiten de boot. Waarom maakt de overheid de energie eerst duurder, om vervolgens slechts een deel van de mensen te helpen om de rekening te betalen? Terwijl landen om ons heen ervoor kiezen om de energiebelasting te verlagen en een prijsplafond in te voeren, kiest Nederland ervoor om mensen in de kou te laten staan — létterlijk in de kou.

Voorzitter. Mensen hebben nu hulp nodig. Waarom verlaagt het kabinet niet tijdelijk de energiebelasting? Waarom voert het niet een gericht prijsplafond op? Natuurlijk moeten we voor de lange termijn verduurzamen, maar we weten ook dat verduurzaming tijd en geld kost. We weten dat veel huurders hun woning niet kunnen isoleren en geen warmtepomp kunnen installeren. Daar komt bij dat het elektriciteitsnet overbelast is. Zelfs als mensen willen overstappen, is dat niet op korte termijn mogelijk. Wij pleiten er

dan ook voor om alle woningen goed te isoleren, en sociale huurwoningen in het bijzonder, omdat je daar een kwetsbare groep mee helpt. Daarmee verlagen we ook structureel het energieverbruik, zonder dat het elektriciteitsnet extra belast wordt. Een betaalbare energietransitie begint niet bij het duurder maken van gas, maar bij het mogelijk maken dat mensen minder energie verbruiken. Maar tot die tijd moeten mensen hun woning gewoon kunnen verwarmen. Is de minister bereid om nog deze winter de energierekening te verlagen en met een concreet plan te komen om alle sociale huurwoningen goed te isoleren?

Voorzitter, ik hou het hierbij. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer El Abassi. Ik zie dat de heer Flach, die spreekt namens de fractie van de SGP, al onderweg is naar het spreekgestoelte voor zijn bijdrage. Goedemiddag. Gaat uw gang.

De heer **Flach** (SGP):
Dank u wel, voorzitter. We varen in woelig water, en in tegenstelling tot, zeg maar, twintig jaar geleden staan veel kompassen afgesteld op verduurzaming. Dat is echter verre van eenvoudig. De meewind voor de een is de tegenwind voor de ander. Internationale concurrentie steekt onze industrie de loef af en bedrijven lopen vast op netcongestie. Het is wat de SGP betreft niet de uitdaging om nog scherper aan de wind te gaan zeilen, maar om zo veel mogelijk bedrijven en huishoudens er goed doorheen te loodsen; anders slaan ze om.

Voorzitter. De industrie staat op een kruispunt. Veel bedrijven gaan de stapeling van milieuheffingen, netkosten en gebrek aan verduurzamingsopties niet trekken. Omliggende landen trekken alles uit de kast voor lastenverlagingen, met forse gerichte kortingen voor elektro-intensieve bedrijven. Hier mis ik het urgentiebesef. Goed dat het kabinet inmiddels heeft besloten de elektriciteitsenvelop naar voren te halen, want subsidie moet echt gericht worden op de elektro-intensieve bedrijven. Maar waarom is die gekoppeld aan de eis dat 50% geïnvesteerd moet worden in energie-efficiëntie en elektrificatie? De minister schermt hierbij met staatssteunregels, maar waarom hoor ik daar in omliggende landen zo weinig over? Graag opheldering.

Voorzitter. Weer krijgt een regio, dit keer de Achterhoek, te maken met een aansluitstop. Om ruimte te maken op het net, moeten we dringend investeren in flexibiliteit. Waar blijft de uitbreiding van de Flex-e-regeling voor grote bedrijven? Eerder dit jaar is een SGP-motie aangenomen om ijzerbrandstoftechnologie te erkennen als duurzame brandstof. De verbranding van ijzerpoeder in industriële processen bespaart CO_2-uitstoot en stroomgebruik. Door waterstofgebruik wordt het restproduct weer opgewerkt tot ijzerpoeder. Het haalt fabrieken van het gas en zorgt voor minder netcongestie. Investeerders staan inmiddels klaar voor het eerste commerciële project, maar er staat nog een onrendabele top open. Deze innovatieve technologie valt tussen wal en schip

en past nog niet in de SDE++-regeling, noch in de NIKI-regeling. Ik pleit voor gerichte ondersteuning en bereid hierop een amendement voor.

Het kabinet heeft miljarden klaarstaan voor wind op zee. De ambities zijn hoog, maar niet realistisch. Kan ons energiesysteem al die windstroom wel aan? Waar blijft zo'n inzet voor aardwarmte? De potentie daarvan is groot en het bespaart netkosten. De Kamer vroeg om een voorstel voor effectievere stimulering van aardwarmteprojecten. De SDE++ past als opweksubsidie slecht bij het kostenprofiel van aardwarmteprojecten. Kies voor een investeringssubsidie ten laste van de beschikbare SDE-middelen. Ik overweeg ook hierop een amendement.

Nederland staat met zijn nucleaire cluster en bedrijven als Allseas en Thorizon goed gepositioneerd voor de ontwikkeling van kleine modulaire kernreactoren. Die passen goed in ons toekomstige energiesysteem, en deze boot mogen wij zeker niet missen. Goed dat de bewindslieden daarom 200 miljoen uittrekken voor de IPCEI Kernenergie. Als ik mijn oor te luisteren leg, denk ik dat we een grotere slag kunnen slaan. Ik stel daarom voor om hier uit de nucleaire envelop 100 miljoen extra voor te reserveren.

Op de Klimaatfondsbegroting staan reserveringen voor de glastuinbouw om randvoorwaarden voor verduurzaming aan te kunnen pakken, helemaal in lijn met de afgesproken rijksbijdrage aan het energieconvenant. Nu wordt de inzet van deze middelen echter afhankelijk gemaakt van de bijmengverplichting en ETS2. Dat kan ik niet volgen. Die zaten niet in het convenant. De sector heeft sowieso al een flinke opgave. Gaan de bewindslieden deze regelingen gewoon doorzetten?

Dit is een soort natuurlijke pauze, maar …

De **voorzitter**:
Ja, ik dacht: ik ga kijken hoe ver ik u kan laten praten. Maar mevrouw Müller staat daar ook al even, dus ik geef haar graag de kans om haar interruptie te doen.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Dank u wel, voorzitter. Ik zou even terug willen naar de 200 miljoen voor de IPCEI, die voor kernenergie is klaargelegd. Ik ben er ook heel erg blij mee. Ik heb tegen de staatssecretaris gezegd: zorg nou dat we die eerste AMR ook een beetje snel kunnen plaatsen. Ik vroeg daarbij: moeten we daarvoor niet kijken naar Borssele? Daar is namelijk eigenlijk alle infrastructuur en het draagvlak al aanwezig zijn. Zou u dat kunnen steunen?

De heer **Flach** (SGP):
We hebben het voor dit debat al even over de motie gehad. Ik aarzel nog heel sterk, omdat het kabinet nu nog erg sterk inzet op twee grote centrales op één locatie. Voor de SGP is het de vraag of dat de goede keuze is. Op het moment dat je kiest voor één centrale per locatie, is Borssele nog steeds een heel logische locatie. Als je daar nu een claim op legt voor zo'n SMR, wordt ook die ene centrale daar wel heel erg onmogelijk. Ik

ga in lijn met de heer Jumelet dus toch zeggen: we moeten toch echt even de locatiebrief hebben om te kunnen bepalen of dit uiteindelijk de goede keuze zou zijn.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik begrijp dat ook. Tegelijkertijd is een AMR eigenlijk kleiner, hè. Die is maar 100 megawatt. Op zich is er dus voldoende ruimte in Borssele. Ik begrijp dat u wilt zorgen dat er in Borssele uiteindelijk iets aan kernenergie komt, omdat daar de hele infrastructuur al ligt. Dat deel ik met u.

Voor SMR's zou ik eigenlijk zo snel als mogelijk gewoon de eerste locaties willen aanwijzen, dus eigenlijk dat het kabinet al voor de zomer met de provincies praat, van: kom nou gewoon met een locatie. Kan ik u daarbij aan uw zijde vinden?

De heer **Flach** (SGP):
Bij enige voortvarendheid op het gebied van locaties, zeker. Ik denk wel dat we even duidelijkheid moeten hebben over waar die grote komen. Dan kun je wat mij betreft bijna in één adem door zeggen: in die locatiestudie hebben we nu al zo veel dingen onderzocht, dat we nu eigenlijk wel kunnen zeggen waar die kleinere centrales een plek krijgen. Volgens mij is er heel veel behoefte aan, dus ik ben zeker bereid om daarnaar te kijken.

De **voorzitter**:
Gaat u door met uw betoog.

De heer **Flach** (SGP):
Afrondend, voorzitter. Vandaag is de jaarlijkse dankdag voor gewas en arbeid. In vergelijking met andere werelddelen is ons land rijk aan voorzieningen. Tegelijkertijd zijn er ook grote zorgen. Denk aan de huishoudens die de cv uitzetten vanwege de energierekening. Denk aan de stokkende woningbouw en verduurzaming door de congestieproblematiek. Weet dat vandaag in veel kerken ook gebeden wordt om wijsheid voor de overheid. Daarbij is overigens één kanttekening: er is één provincie waar de dankdag geparkeerd wordt tot eind november en dat is de provincie van de staatssecretaris. Dat komt vandaag voor hem in ieder geval goed uit.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Voordat u het spreekgestoelte verlaat: er is nog een interruptie van mevrouw Van Oosterhout, zie ik.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We hebben net van JA21 een hele waslijst aan eisen gehoord om deze begroting te steunen. Ik vroeg me af of dat dezelfde eisen zijn als die van de SGP.

De heer **Flach** (SGP):
Diezelfde waslijst heeft u in mijn bijdrage niet gehoord, denk ik. Ik heb aangegeven dat ik

op een drietal punten zoekende ben naar mogelijkheden om de begroting nog aan te passen. Dat gaat om die ijzerpoedertechnologie, aardwarmte en de IPCEI-regeling voor kernenergie. Voor ons ligt de begroting KGG altijd ietsje minder moeilijk dan voor JA21. Ik moet zeggen dat ik het op dit moment al druk genoeg heb met het eens worden over de bestaande immateriële eisen die gekoppeld zijn aan het Belastingplan. Ik wil het dus niet nog moeilijker maken.

De **voorzitter**:
Dat was voldoende. Dan dank ik u op deze dankdag. Ik geef graag het woord aan mevrouw Teunissen, die spreekt namens de Partij voor de Dieren, voor haar bijdrage. Wij wensen haar succes met haar stem bij deze bijdrage.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Ja, dank u wel, voorzitter. Mijn stem is heel slecht vandaag. Desnoods hou ik het wat korter dan u van mij gewend bent bij een Klimaatbegroting. Dat vind de voorzitter vast niet zo erg.

De **voorzitter**:
Nee, dat klopt.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Voorzitter. Gisteravond was ik bij de lancering van het nieuwe boek van Hans Stegeman. Dat is de hoofdeconoom van de Triodos Bank. Zijn boodschap was heel hoopgevend. Om klimaatverandering aan te kunnen pakken, hebben we meer mensen zoals hij nodig, die buiten dit economische systeem over oplossingen nadenken. We kunnen het klimaatprobleem namelijk niet oplossen vanuit dezelfde denkfouten die het veroorzaakt hebben. Zoveel blijkt wel uit de afgelopen jaren. We zien achtereenvolgende kabinetten die het klimaatprobleem in mindere of meerdere mate voor zich uit schuiven. Tekenend daarvoor is dat er tijdens de coalitieonderhandelingen maar weinig effectieve klimaatafspraken zijn gemaakt maar wel veel fossiele afspraken. Denk aan het schrappen van de CO_2-heffing, de grootste vervuilers, zoals Tata Steel, in de benen houden met miljarden belastinggeld, extra fossiele subsidies, zoals de accijnsverlaging op diesel en het geld op de plank laten liggen voor kernenergie, wat veel te laat komt voor het oplossen van het klimaatprobleem. En ja, het kabinet investeert ook in verduurzamingssubsidies zoals de SDE en windenergie, maar het is dweilen met de kraan open als je tegelijkertijd het fossiele systeem niet aanpakt. Wat er dus moet gebeuren, en wat Hans Stegeman ook bepleit, is onze ecologische voetafdruk drastisch beperken door onze economie binnen de planetaire grenzen te brengen. Dit is het zoveelste kabinet dat inzet op ongebreidelde economische groei, terwijl we onze economie juist groeionafhankelijk moeten maken. Groene likjes verf aanbrengen terwijl er grondige hervormingen nodig zijn om de klimaatcrisis op te lossen, daar redden we het niet mee.

Die grondige hervormingen van onze economie zijn nodig, zodat iedereen, mens, dier en natuur, erop vooruitgaat. Bovendien helpt het niet dat het kabinet hardwerkende mensen wil belasten terwijl de rijken steeds rijker worden. Mensen voelen dat ze verliezen en dat ze er niet op vooruitgaan. Dat ondermijnt ook het klimaatbeleid. Een meerderheid van Nederland wil extra klimaatmaatregelen, maar vindt het oneerlijk dat de grootste vervuilers en de allerrijksten worden beloond terwijl zij opdraait voor de kosten en daar maar heel weinig voor terugziet. Mensen hebben veel meer het idee dat ze wat verliezen. Veel mensen vragen zich dus ook terecht af: wat levert dat klimaatbeleid mij nou op?

Voorzitter. Daarom doet de Partij voor de Dieren vandaag klimaatvoorstellen die iets opleveren voor iedereen en daarmee ook het draagvlak voor klimaatbeleid vergroten. Goed openbaar vervoer, isolatie van sociale huurwoningen, meer groen in de buurt, een snelle transitie naar een gezonde landbouw en een terugkeer van de CO_2-heffing: effectieve systeemmaatregelen. We hebben deze voorstellen eerder aangeboden aan de premier. We hebben ook een oproep gedaan en meer dan 10.000 mensen hebben onze voorstellen ondertekend. Ik zou dit actieplan voor het klimaat ook graag aan de minister van Klimaat willen aanbieden. Ik zou graag ook een reactie van de minister op deze vijf voorstellen van de Partij voor de Dieren ontvangen. Ze hangen allemaal met elkaar samen. Een groene buurt helpt tegen hitte en wateroverlast. Isolatie verlaagt de uitstoot en de energierekeningen, en het jaagt ook de markt aan voor goede, natuurlijke, duurzame producten om woningen te isoleren. De grootste woningcorporaties hebben een woningvoorraad van 80.000 woningen. Als je die allemaal isoleert met de juiste materialen, jaag je als overheid juist ook de duurzame markt aan. Wij vragen de minister dus om de regie te pakken. Breng de opgaven bij elkaar en zorg dat de collega-ministers niet langs elkaar heen werken. U kunt niet toekijken terwijl de uitstoot op andere beleidsterreinen juist weer wordt aangejaagd. Wacht zeker niet tot 2027 met het nemen van maatregelen, waarvan ook de Raad van State zegt dat het te laat is.

Voorzitter. Ik was dit weekend op bezoek bij drie sociale huurwoningen in Zoetermeer die zijn geïsoleerd en verduurzaamd. De bewoners daarvan hebben inderdaad een lagere energierekening, ze hebben veel minder last van de hitte en ze hebben een comfortabele warmte in huis. Maar ook nu hebben woningcorporaties aangegeven dat ze, ondanks de extra stappen die het kabinet neemt, nog steeds te weinig middelen hebben om aan die prestatieafspraken te voldoen. Mijn vraag is dus: is de minister bereid om extra te investeren, bijvoorbeeld door fossiele subsidies te schrappen?

Voorzitter. Dan een punt over de intensieve veehouderij. We zien in de begroting geen klimaatbeleid terug dat toeziet op doelen voor 2040 en 2050. Het komt ook niet terug in de stikstofplannen. De veehouderij veroorzaakt een enorme uitstoot. Toch is klimaat steeds het ondergeschoven kindje, want het is niet als een concreet doel opgenomen in de stikstofplannen. Gisteren maakte het Planbureau voor de Leefomgeving ons nog

duidelijk dat de klimaatopgave nog veel groter is dan onze stikstofopgave. Ik citeer het PBL: het zou zonde zijn als over een paar jaar al de aanpassingen die boeren nu moeten doen om aan stikstofdoelen te voldoen, te weinig blijken om de klimaatopgave het hoofd te bieden. Is de minister het ermee eens dat we boeren niet met nog meer onzekerheid moeten opzadelen? Hoe gaat zij borgen dat ook de landbouw überhaupt klimaatdoelen heeft voor 2040?

Voorzitter. Dan nog even over keuzes en netcongestie. We moeten ook harde keuzes maken over hoeveel energie we in Nederland waaraan besteden. Het kabinet heeft de mond vol over het aanpakken van netcongestie, maar laat intussen ongebreideld datacenters en energieslurpende bedrijven toe. Denk ook aan de vestiging van de pillenfabriek in Katwijk. Er is niet eens nagedacht over wat dat betekent voor de uitstoot en de omgeving. Waarom brengt de minister niet in kaart hoeveel schone energie we nodig hebben in Nederland, hoeveel ruimte daarvoor nodig is en wat er dan vervolgens nog bij kan, in plaats van andersom? Is zij daartoe bereid?

Voorzitter. Dan heb ik nog een vraag over laaghangend fruit. Wat we zeker niet nodig hebben, is ultrafast fashion uit China. Kan de minister het voorbeeld volgen van Frankrijk en wetgeving voorbereiden om deze ultrafast fashion aan banden te leggen?

Voorzitter, tot slot biomassa. Deze Kamer heeft verschillende moties aangenomen waarin staat dat we geen biomassa moeten willen voor het opwekken van energie, omdat dat ervoor zorgt dat er bossen worden gekapt. We zien toch dat het gewoon doorgaat. Er zijn misstanden in Maleisië en die waren er eerder in Polen. Is de minister nu eindelijk bereid om biomassa nu definitief uit alle subsidieregelingen te schrappen?

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Voordat u het spreekgestoelte verlaat: er is een interruptie van de heer Van den Berg.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Allereerst de complimenten aan mevrouw Teunissen dat ze dat ondanks haar stem zo weet te doen, en dan is ze ook nog eens een keer in verwachting. Chapeau.

Even inhoudelijk: ik hoorde mevrouw Teunissen erover spreken dat we geen tijd hebben voor kernenergie om de klimaatdoelen te halen. Zoals u ongetwijfeld weet, ben ik helemaal fan van kernenergie, maar het gaat er vooral om dat de bouwtijd en de bestede arbeidsjaren van medewerkers bij kernenergie een factor vijf lager zijn dan bijvoorbeeld bij windmolens. Gaat dat dan niet veel sneller en is het dan niet veel slimmer om juist wel in te zetten op kernenergie?

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Nee. JA21 pleit ervoor om afhankelijk te blijven van bijvoorbeeld gas, maar ook om in te zetten op kernenergie. Dat zijn allemaal zaken waar we nu, op dit moment, helemaal

niets aan hebben, want we zien de gevolgen van de klimaatcrisis nu al. De afgelopen zomer hebben we de hitte gezien waar mensen onder lijden. Wat we nodig hebben voor het nemen van maatregelen voor schone energie, is allemaal op Nederlandse bodem voorhanden. Het lukt alleen niet, omdat alle voorstellen die daartoe worden gedaan, in deze Kamer geen meerderheid krijgen. Er zijn partijen die de transitie van een fossiel energiesysteem naar een schoon energiesysteem jarenlang geblokkeerd hebben. Dat zie ik nu ook bij de partij JA21 gebeuren, maar dat is ook heel lang gedaan door de fossiele VVD. Ja, dan houd je die afhankelijkheid in stand. Daar moeten we vanaf, maar om dan nu te zeggen: we gaan inzetten op kernenergie? Daar hebben we helemaal niks aan, terwijl de oplossingen nu voor de hand liggen.

De **voorzitter**:
Gezien de tijd en het feit dat we nog vijf sprekers hebben, geef ik u nog de kans om één interruptie te plegen.

De heer **Van den Berg** (JA21):
Ik had me bij de vorige sprekers al beperkt, voorzitter, dus ik respecteer dat.

Ik snap dat mevrouw Teunissen daar heel geharnast in zit, net zoals ik er heel geharnast in zit dat dit een goede manier is. Als wij vandaag geen gascentrales en kolencentrales meer zouden hebben en alles op kernenergie zou draaien, dan zou ik daar blij van worden. Niet alleen omdat ik kernenergie nou zo mooi vind, maar omdat die luchtvervuiling reduceert en zorgt voor zelfstandigheid. Dat is wel mijn insteek. Kunnen we elkaar nou niet vinden? We willen juist snelheid maken. Uiteindelijk kun je de doelen toch veel sneller bereiken met kernenergie dan op andere wijzen? Er zijn zo veel studies die dat bewijzen. Daar moet mevrouw Teunissen toch voor openstaan?

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Ik vind het natuurlijk leuk dat meneer Van den Berg er blij van wordt dat er nu 13 miljard op de plank blijft liggen voor kernenergie, ooit in de toekomst, en dat de VVD daar ook blij van wordt, maar het punt is dat wij daar helemaal niets aan hebben. Het is gevaarlijk. We hebben geen oplossing voor het kernafval. We blijven van andere landen afhankelijk voor het uranium. Wie wil er in godsnaam kernenergie in zijn achtertuin? Er is niemand die dat wil. Er liggen allemaal dingen voor de hand: groene waterstof, opslag, wind en zon. Dat hebben we allemaal tot onze beschikking. Daarmee kunnen we onafhankelijk worden van Trump en van Iran. Maar wat doet JA21? Zij blijven inzetten op kernenergie. Ja, voorzitter, het is een heel emotioneel debat, maar inzetten op kernenergie heeft niks met realisme of rationaliteit te maken.

De **voorzitter**:
Ik dank u, mevrouw Teunissen, voor uw bijdrage. Ik wens u veel sterkte met uw stem. Ik zag in de Kamer dat juist uw zachte stem tot veel aandacht leidde. Zo heeft het ook een voordeel.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):
Kijk! Dank u wel.

De **voorzitter**:
Meneer Grinwis van de ChristenUnie, ik geef u graag het woord.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Voorzitter, dank u wel. Vandaag zitten veel kerken weer vol. Collega Flach zei het al. Vandaag is Dankdag voor Gewas en Arbeid, de dag waarop veel christenen God danken voor alles wat hij dit jaar heeft geschonken. Daarmee erkennen we dat ondanks al ons gezwoeg het goede niet vanzelfsprekend is en belijden we onze afhankelijkheid als mens temidden van alle onzekerheid, en die is groot. Het debat over ons energiesysteem liet zien hoeveel onzeker is. We hebben de toekomst van ons energiesysteem niet in de hand, laat staan die van het mondiale klimaat. Maar onzekerheid ontslaat ons niet van onze verantwoordelijkheid om een goede rentmeester te zijn, om te zaaien opdat volgende generaties mogen oogsten. Daarvoor hebben mensen en bedrijven een overheid nodig waarop ze kunnen rekenen, niet als boeman, maar als bondgenoot, met een voorspelbaar en rechtvaardig beleid en ruimte biedend om te handelen.

Voorzitter. Zonder voorspelbaar beleid geen investeringsbeslissingen, en zonder investeringsbeslissingen is het een kwestie van tijd voordat industrie, uitstoot en banen zich over de grens verplaatsen. Zo ernstig is de situatie. Kan de minister inzichtelijk maken met welke kostenstapeling de industrie nu precies te maken heeft en wat de invloed van het kabinetsbeleid daarop is? Vindt de minister die concurrentiepositie voor de industrie aanvaardbaar en, zo niet, met welk extra beleid komt zij dan? Welke ambitie heeft zij op dit punt?

Ook huishoudens hebben voorspelbaarheid nodig. De middelen voor verduurzaming raken na 2030 op. Als we de ambities willen waarmaken, is duidelijkheid nodig. Anders wordt het vrij moeilijk om woningen te blijven isoleren, vooral voor mensen met een kleinere portemonnee, of om aan te sluiten op een warmtenet. Welke toezegging kan de minister hierop doen Wat is haar ambitie? Hoe zorgt zij ervoor dat ze zo snel mogelijk duidelijkheid biedt over de middelen na 2030 voor isolatie, voor ISDE, voor het Warmtefonds, voor warmtenetten?

Dan rechtvaardig beleid. Ik lees in het MJP dat het kabinet de 200 miljoen euro voor het verbeteren van de randvoorwaarden voor de glastuinbouw afhankelijk maakt van de bijmengverplichting in de ETS2-opt-in en de herijking van het CO_2-tarief. Waarom deze keuze? Is het niet veel passender om nu, in het licht van de verschenen onderzoeken eerder dit jaar en de aangenomen motie van collega Flach, die daar ook al over sprak, en mij, het geld onvoorwaardelijk vrij te geven?

Voorzitter. Ook in Caribisch Nederland stijgen de energieprijzen. De energiequote, het aandeel van het netto besteedbaar inkomen dat aan energiekosten wordt besteed, ligt

op de eilanden, en zeker op Saba, hoger dan in Europees Nederland. Voor 2028 is het de bedoeling dat dankzij een veel hoger aandeel van zelf opgewekte energie de rekening lager wordt, maar voor 2027 is er nog een probleem. Vandaar mijn amendement. Ik ben benieuwd naar een reactie op onze zorg.

Dan ruimte om te handelen. Een van de grootste showstoppers voor bedrijven is netcongestie. De Flex-e-regeling geeft bedrijven handelingsperspectief voor een flexibele inzet van het net. Ik heb samen met collega Klos een amendement ingediend om meer geld voor de regeling voor volgend jaar vrij te maken, ook voor een XL-variant. Ik zie uit naar de reactie van de staatssecretaris.

Gemeenten willen ook kunnen handelen in tijden van netcongestie. Daarbij is het van belang dat zij bij een aansluitstop inzicht krijgen in de netbelasting, met de optie om door sturing netruimte te creëren voor de nodige ontwikkelingen. Ze hebben dus de beschikking nodig over een gebiedsnetbudget. Kan de staatssecretaris zich inzetten voor die mogelijkheid?

Tot slot. We wachten met smart op het debat over het strategisch gasbeleid, dus, voorzitter, plan dat maar in, maar de rest van het land wacht niet. Zo heeft de NAM eind oktober een aanvraag ingediend om het kussengas uit de opslag bij Grijpskerk te winnen, na een eerdere aanvraag voor Norg. Als de bewindspersonen besluiten deze in te willigen, verliezen we de ruimte om gasvoorraden gevuld te krijgen. Wanneer worden deze besluiten genomen? En hoe zorgen ze ervoor dat een integrale strategische afweging aan die besluiten ten grondslag ligt? Is het geen tijd voor het starten van gesprekken met de NAM voor een minnelijke afwikkeling?

Voorzitter. EBN kan van de minister de opdracht krijgen om gasvoorraden te vullen als de markt dat onvoldoende doet. Onverkochte voorraden mag het echter niet aanhouden. Op 1 april moet het de gasopslag weer leeg opleveren, ook al heeft het de vultaak het jaar daarop weer. Dat is toch onverstandig? Kunnen we de vultaak van EBN niet slimmer inrichten, zodat EBN bijvoorbeeld ook wat gas kan overhouden als de winter mild blijkt te zijn? Dan zijn de voorraden ook weer sneller gevuld voor de daaropvolgende winter. Graag een reactie.

Tot zover, precies binnen de tijd!

De **voorzitter**:
Dank u wel daarvoor. Ik zie een interruptie van de heer Klos.

De heer **Klos** (D66):
Ik heb maar één vraag hoor, dan kunnen we weer snel met het debat door. We hebben inderdaad samen een amendement gemaakt om ook de energiekosten voor bedrijven structureel te verlagen en dus iets meer aan netcongestie te doen. De andere kant van het verhaal zijn dan natuurlijk de huishoudens. Ik heb in dit debat een voorstel gedaan om warmtepompen veel makkelijker en sneller beschikbaar te maken voor mensen,

zodat die aanschafkosten ook geen hobbel zijn. Hoe kijkt de ChristenUnie daarnaar? Zou ze daarin met D66 kunnen optrekken?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Daar ben ik zeker toe bereid. Ik heb nu even niet scherp welke middelen collega Klos daarvoor inzet. Is dat ook een amendement geweest? Dan heb ik dat nog niet goed gelezen, te midden van alle Belastingplanperikelen die er ook zijn. Maar ik sta daar gewoon in principe welwillend tegenover, want ik denk dat dat inderdaad hard nodig is.

De heer **Klos** (D66):
In dit geval was het een motie, omdat de regeling nog niet bestaat. Dus ik vraag het kabinet om die regeling te gaan maken. Maar ik ben blij met deze openheid. Die is voor mij genoeg.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Zeker. Ik denk dat het belangrijk is, zeker als er een hybrideverplichting aankomt, dat we het mogelijk maken, zeker in de jaren voorafgaand aan die verplichting, om zo veel mogelijk mensen stimulerend te helpen om alvast een hybride of hele warmtepomp aan te schaffen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Müller, liefst ook één vraag.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik probeer het in één keer te doen. De heer Grinwis maakt zich, terecht, heel erg zorgen over het strategisch gasbeleid en of we er voor de komende tientallen jaren voor kunnen zorgen dat we voldoende gas in voorraden en ook zelf hebben. Waar ik me zorgen over maak, is dit. Als we kijken naar afhankelijkheid, dan produceren we nu nog voor 30% ons eigen gas, maar in 2040 nog maar voor 13%. Daarom heb ik het kabinet opgeroepen om te gaan kijken of we die vergunningverlening voor de Noordzee echt kunnen versnellen, zoals dat ook in het sectorakkoord is afgesproken, en om daarvoor ook te kijken naar de oplossingen die we bij netcongestie hebben gevonden. Hoe kijkt de ChristenUnie daarnaar?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Ik ben daar positief over. Ik denk dat het inderdaad heel hard nodig is om de gaswinning op de Noordzee zo veel mogelijk te versnellen. Tegelijkertijd moeten we beseffen dat dat wel een aflopende zaak is, ook al versnellen we het. Het hoofdpleidooi dat ik hier houd: zorg nou dat je het strategisch gasbeleid beter vormgeeft dan in de brief die we hebben gekregen. Ik vind dat echt niet een vaardige invulling van het strategisch gasbeleid. Ik denk dus dat het echt nodig is. Daarom roep ik op om met de NAM in gesprek te gaan om niet een voor een je grote opslagen min of meer van de markt te zien verdwijnen, waarmee je eigenlijk alle ruimte in de toekomst ontbeert om voldoende buffercapaciteit, een strategische voorraad, op te bouwen.

De **voorzitter**:
Heel kort, mevrouw Müller.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Heel kort. Voor dat laatste deel hebben we afgelopen dinsdag ook met een Kamermeerderheid een motie van de heer Van den Berg aangenomen, dus ik ben benieuwd hoe het kabinet dat gesprek aangaat.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Zeker. Die heb ik ook mede-ingediend, uit overtuiging.

De **voorzitter**:
Dat is ook meteen …

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):
Een antwoord op de heer Van den Berg. Heel goed.

De **voorzitter**:
Precies, dus dat scheelt ook weer. Dan dank ik ook u op deze dankdag. Dan geef ik graag het woord aan de heer Dijk namens de Socialistische Partij. Gaat uw gang.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Dank u wel, voorzitter. "Beste meneer Dijk. Mijn vrouw en ik wonen in een huurappartement van een particuliere verhuurder in Onstwedde. De verhuurder is geen voorstander van duurzaam wonen, dus er zijn geen zonnepanelen, geen warmtepompen en geen andere isolatie. Wel wordt jaarlijks een maximale huurverhoging toegepast. Onze energierekening van Eneco is nu maandelijks €242. We hebben alle radiatoren in alle kamers uit, behalve die in de woonkamer en in de keuken. Ik vermoed dat bij een strenge winter en de oplopende energieprijzen onze maandlasten en energierekening naar €300 per maand gaan. Dat wordt een financiële ramp voor vele mensen met een strenge winter en langdurige kou. Met vriendelijke groet, Bert Feiken."

"Beste meneer Dijk. Ik zet de verwarming helemaal niet meer aan, zoals velen van ons. Ik gebruik nu elektrische kacheltjes om het hier en daar nog een beetje aangenaam te houden. Dat gaat zeker ten koste van mijn gezondheid en ik ben daar ook zeker niet alleen in. Wilt u dit alstublieft gebruiken in het debat? Met vriendelijke groet, Marijke van Asperen."

Voorzitter. Het ging hier vandaag veel te weinig over de directe noden van mensen. Ik wil het heel graag met u hebben over onafhankelijk worden van Iran, van de fossiele industrie en van fossiele energie. Heel graag. Maar hier en nu, op dit moment, kan een op de vier mensen in Nederland de rekeningen niet meer betalen. Zij zeggen dat zij de kachel niet meer aandraaien. Dat zorgt voor gezondheidsproblemen, dat zorgt voor schimmel, dat zorgt voor onzekerheid en angst voor rekeningen. Hier in deze Kamer gaan wij zo meteen, over een halfuur, een debat voeren waarin er 16 miljard euro naar de

allerrijkste Nederlanders wordt overgemaakt, terwijl een op de vier Nederlanders de energierekening niet kan betalen en er 21% btw wordt geheven over die energierekening. Dáár had het hier over kúnnen gaan vandaag. Niet over 20 miljard euro voor kerncentrales, niet over bijna 15 tot 23 miljard euro voor het afvalprobleem van die kernreactoren, waar u allemaal nog geen oplossing voor heeft.

De btw op energie móét naar beneden. Mensen met de lagere en middeninkomens zijn altijd de klos, bij iedere verbruiksbelasting, of het nou gaat over accijns op brandstof, of het nou gaat over de btw op boodschappen en of het nou gaat over de btw op energie. Mensen betalen de rekening van die btw, met name de lage en de middeninkomens, omdat een groot deel van hun inkomen naar energie gaat, naar boodschappen of naar brandstof. Laten we alstublieft de verbruiksbelastingen, die sommige partijen hier met hun neoliberale inborst willen gebruiken om mensen van het gas af te krijgen, die daar zelf niet eens een vrije keuze over hebben … Voer een prijsplafond in! Waarom ging het daar niet over? De gasprijs is stukken hoger, vele malen hoger, dan bij de invoering van het energieplafond.

De **voorzitter**:
Meneer Dijk, u weet dat de regels hier zijn dat we geen visuele dingen gebruiken in het debat. We doen het met het woord.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Maar als we geen visuele dingen gebruiken in het debat, moet ik hier ook niet gaan staan, voorzitter. Dus wat bedoelt u precies?

De **voorzitter**:
Ik bedoel dat u het met het woord doet. Dat is volgens mij ook voldoende. U kunt dat makkelijk.

De heer **Jimmy Dijk** (SP):
Dan zal ik dat doen, voorzitter.

79,9% van de Nederlanders vond het een grove fout dat onze energie werd geprivatiseerd. Zij hebben volkomen gelijk. De belofte was dat het goedkoper zou worden, dat er meer dienstverlening zou zijn en dat er meer keuzevrijheid zou zijn. Aan geen van die drie is voldaan. Sterker nog, de drie grootste energiebedrijven in Nederland, Vattenfall, Essent en Eneco, maken een miljard euro winst per jaar. Dat gaat rechtstreeks in de zakken van aandeelhouders, soms zelfs van aandeelhouders in het buitenland, van Vattenfall, een Zweeds staatsbedrijf. Zullen we dat gewoon niet doen? Zullen we er gewoon voor zorgen dat we een energieplafond invoeren, zodat iedereen in Nederland de rekening kan betalen? En weet je wat we doen? We gaan de winsten van die grote energiebedrijven inzetten om het energieplafond in te voeren. De privatisering moet teruggedraaid worden. Wij zullen met voorstellen komen om de btw naar beneden

te brengen, voor een energieplafond, en om de privatisering terug te draaien, zodat we grip hebben op onze eigen energievoorziening.

Voorzitter, ik rond af. Tot slot één vraag waar nog steeds geen antwoord op is. Heel veel mensen ervaren een ontzettend onbetrouwbare overheid als het gaat om het salderen. Met name huurders zijn de klos. Zij betalen een hogere huur, hogere servicekosten en soms een energieprestatievergoeding erbovenop, én ze moeten nu betalen voor duurdere energie. Ik wil van deze minister horen wat zij eraan gaat doen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Dijk. We gaan door in het debat met de heer Vermeer, namens de fractie van de BBB. Gaat uw gang.

De heer **Vermeer** (BBB):
Voorzitter, dank u wel. Soms lijkt het Haagse energiebeleid op iemand die de bovenverdieping alvast gaat inrichten, terwijl het beton van de fundering nog niet eens droog is. We maken plannen voor 2030, 2040, 2050. We praten over windparken op zee, over waterstof, over stoppen met fossiel en over miljardeninvesteringen. Ondertussen wachten ondernemers op een stroomaansluiting en kunnen nieuwbouwwoningen niet worden aangesloten. Wat BBB betreft begint energiebeleid daarom niet bij nog hogere ambities, maar bij de simpele vraag: werkt het en kan het? Het gaat ons om leveringszekerheid, betaalbaarheid en draagvlak. Dat moet de meetlat zijn; niet hoeveel miljarden we kunnen uitgeven en welke luchtkastelen we willen bouwen, maar wat Nederlanders daarvoor terugkrijgen. Wie rood staat, kan niet groen doen.

Voorzitter. Netcongestie raakt inmiddels onze hele samenleving. Bedrijven kunnen niet uitbreiden, woningbouw wordt uitgesteld en onze economie en de burgers betalen daarvoor de prijs. Het kabinet trekt geld uit voor slimmer netgebruik, flexibiliteit en energiehubs. Prima, maar is dit een verstandige investering of geld weggooien? Hoeveel extra bedrijven en woningen krijgen hierdoor in 2027 nou een aansluiting? Hoeveel extra transportcapaciteit komt beschikbaar en kan de minister deze resultaten per provincie inzichtelijk maken? Inmiddels zit ook de Achterhoek op slot.

Voorzitter, dan betaalbaarheid. Nederlanders zien elk jaar hun energierekening stijgen en de overheid investeert miljarden in de energietransitie. Bij nieuwe energieprojecten wordt vaak gekeken naar de afzonderlijke kosten, maar een windpark heeft ook netverzwaring, opslag en back-upcapaciteit nodig. De zon schijnt namelijk niet altijd en de wind waait niet altijd. Die rekening wordt momenteel niet meegenomen in de berekening, maar moet wel betaald worden. Het kabinet erkent zelf dat een integraal overzicht van de kosten van het energiesysteem nog ontbreekt, maar neemt ondertussen wel besluiten om miljarden meer te investeren. Vindt de minister dat echt verantwoord? Is zij bereid de totale systeemkosten jaarlijks inzichtelijk te maken,

inclusief de gevolgen voor de rekeningen van de huishoudens en bedrijven? Zolang we niet weten wat het hele energiesysteem kost, kunnen we ook niet de juiste oplossing kiezen.

Voorzitter, daarmee kom ik bij kernenergie. Voor BBB is de inzet van kernenergie onmisbaar voor een betrouwbaar en toekomstbestendig energiesysteem. Het kabinet wil twee grote kerncentrales op één locatie bouwen. Terneuzen en Eemshaven zijn nog in beeld. Waarom moeten die centrales eigenlijk naast elkaar staan? Waarom is een centrale bij Terneuzen en een bij Borssele niet serieus onderzocht? De locaties liggen hemelsbreed slechts elf kilometer uit elkaar en zouden naar ons idee veel meer draagvlak hebben. Kan de staatssecretaris aangeven welke meerkosten dat daadwerkelijk oplevert? Worden voordelen voor draagvlak en regionale inpassing wel eerlijk meegenomen? Ook financieel willen we duidelijkheid. Er is ongeveer 13 miljard euro vrij beschikbaar voor kernenergie, terwijl het kabinet uiteindelijk vier nieuwe centrales mogelijk wil maken. Is dat werkelijk genoeg? Nee. Wees daar dan nu eerlijk over. Wanneer krijgt de Kamer één volledig financieel overzicht, inclusief bouwfinanciering, netaansluiting en reservering voor de ontmanteling?

Voorzitter. Kernenergiebeleid gaat voor BBB bovendien niet alleen over grote centrales aan de kust, maar ook over SMR's, kleine modulaire reactoren; die bieden juist de mogelijkheid om energieproductie dichter bij de plekken te brengen waar de energie nodig is. Waarom zouden we alle elektriciteit op enkele locaties produceren, om vervolgens miljarden te investeren in het transport daarvan door Nederland? Kijk naar de industrieclusters en regio's met een grote constante energievraag. Bij kernenergie is de slimste en goedkoopste insteek om de energie daar te produceren waar ze nodig is. Waarom zou je duizenden kilometers hoogspanningskabels gebruiken, die ons landschap kapotmaken, als dat niet nodig is?

In Gelderland wordt daar al concreet aan gewerkt. Een aantal collega's refereerde daar ook al aan. De provincie onderzoekt mogelijkheden voor SMR's in Neder-Betuwe en Duiven, waarbij ook gekeken wordt naar de regionale energievraag en de netinpassing. Ik vraag de staatssecretaris dus of het oorspronkelijke kernenergieplan niet deels is ingehaald door de tijd. Heeft het kabinet opnieuw bekeken of een paar grote centrales en regionale SMR's inmiddels geen veel slimmer energiesysteem kunnen opleveren? Als Gelderland vooruit wil, waarom maakt Den Haag dat proces dan ingewikkelder?

BBB wil dat het Rijk bij zulke initiatieven zorgt dat het mogelijk gemaakt wordt, in plaats van dat het overgenomen wordt. Laat provincies die vooruit willen, ruimte houden en laat het Rijk meekijken waar dat nodig is voor veiligheid, vergunningen en nationale belangen, maar voorkom dat elke Haagse bemoeienis automatisch leidt tot nog een onderzoek, nog een commissie en nog een paar jaar wachten. Kan de staatssecretaris toezeggen dat de betrokkenheid van het Rijk bij provinciale SMR-plannen vooral moet leiden tot versnelling en zekerheid? Daar hebben de initiatiefnemers namelijk behoefte

aan, en ook dat de rol van de Rijksoverheid anders beperkt blijft tot meekijken en meeleren.

De **voorzitter**:
Voordat u verdergaat, is er een interruptie van mevrouw Müller.

Mevrouw **Müller** (VVD):
Ik hoor heel veel goede dingen in uw betoog en dingen die ook bij mij aansloegen. Ik had het ook over Gelderland en de gemeente Neder-Betuwe, waar ze al heel erg ver zijn in de stappen. Tegelijkertijd zegt de gemeente dat zo'n grote SMR wel een heel groot project is om neer te zetten en dat ze eigenlijk maar heel weinig ambtenaren hebben die ze daarin kunnen ondersteunen. Het zou juist goed zijn als het Rijk proactief met de provincies en gemeenten aan de slag gaat om die dingen zo snel mogelijk te realiseren. Ik zou de staatssecretaris dus eigenlijk niet ertoe oproepen om er maar niet te veel aan te komen, maar om als Rijk erop in te zetten om het zo snel als mogelijk daar te plaatsen.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ik zei letterlijk dat ik wil dat het Rijk zulke initiatieven mogelijk maakt in plaats van overneemt. Ik zeg ook dat het Rijk kan meekijken waar dat nodig is voor veiligheid, vergunningen en nationale belangen. Maar de huidige praktijk is dat ze niet alleen mee willen kijken, maar dat ze de regie willen overnemen en vervolgens zeggen: maar daar hebben we geen tijd voor. Ja, en dat kan natuurlijk niet. Ik wil het dus vrij scherp stellen om de rol van het Rijk in deze projecten duidelijk te hebben, want de provincie wil juist die extra expertise leveren om ervoor te zorgen dat de gemeentes, die dat natuurlijk niet alleen kunnen, ermee aan de slag kunnen.

De **voorzitter**:
Gaat u verder met uw betoog.

De heer **Vermeer** (BBB):
Welke reactorontwerpen zijn mogelijk? Wie is waarvoor bevoegd? Welke financieringsmogelijkheden zijn er? Onder welke voorwaarden kunnen bedrijven investeren? Wanneer gaat het kabinet daarop duidelijke antwoorden geven? BBB wil dat 2027 het jaar wordt waarin Nederland bij kernenergie eindelijk de stap zet van onderzoeken naar uitvoeren.

Voorzitter. Dan het draagvlak. Afgelopen week waren wij in de gemeente Wijdemeren, waar inwoners zich zorgen maken over voorgenomen windturbines van 240 meter hoog. Daar werd pijnlijk duidelijk hoe groot het verschil kan zijn tussen Haagse participatie op papier en daadwerkelijke zeggenschap voor inwoners. Windturbines in een UNESCO-Werelderfgoedgebied, waar een geitenstalletje bouwen niet mag maar een windmolen wel? Dat is toch ongekend. Mag een geitenstalletje in de vorm van de voet van een windmolen dan wel? Ik heb in ieder geval aan die inwoner voorgesteld om dat maar in te dienen.

Laat ik helder zijn. Een informatieavond is geen inspraak. Een enquête is geen draagvlak. Een participatieverslag betekent niet dat inwoners akkoord zijn. Burgerparticipatie mag wat ons betreft geen bestuurlijk vinkje worden waarmee een overheid achteraf kan zeggen: we hebben toch iedereen gehoord? Ik vraag de minister dus of participatie daadwerkelijk kan leiden tot aanpassing of stopzetting van een project. Als het antwoord nee is, waarom noemen we het dan nog "participatie" in plaats van "participatietheater"? BBB vindt dat inwoners niet alleen mogen meepraten over hoe een windturbine er komt. Daar is namelijk nauwelijks iets aan te veranderen, want horizontaal plaatsen is echt slecht voor de opbrengst. Er moet serieus worden geluisterd wanneer zij fundamentele bezwaren inbrengen tegen het besluit zelf, of de turbine er werkelijk moet komen.

Voorzitter. Hoever is de minister met hulp aan de grensbewoners die op 100 meter van de grens Duitse windturbines krijgen en die in Den Haag van het kastje naar de muur worden gestuurd?

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Vermeer, voor uw bijdrage. Voordat u het spreekgestoelte verlaat, is er nog een interruptie van mevrouw Van Oosterhout. Gaat uw gang.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
We hebben net al een hele waslijst aan criteria gehoord van JA21 als het gaat om steun voor deze begroting. Deelt de BBB deze lijst of heeft de BBB nog andere criteria om de KGG-begroting te steunen?

De heer **Vermeer** (BBB):
Zoals bekend is onze steun voor belastingplannen en begrotingen ook afhankelijk van het aanbod dat wij de coalitie gedaan hebben en waar we, zoals bekend, tot nog toe over in gesprek zijn.

De **voorzitter**:
Mevrouw Van Oosterhout, ik zou u willen vragen dit uw laatste interruptie te laten zijn.

Mevrouw **Van Oosterhout** (PRO):
Jazeker, voorzitter. Begrijp ik dan goed dat als de coalitie niet meegaat in uw voorstellen voor het Belastingplan, u dan ook de KGG-begroting niet zal steunen?

De heer **Vermeer** (BBB):
Dat weet ik nog niet, maar ik verwacht het eigenlijk niet. Als u mijn betoog gehoord heeft, is duidelijk dat BBB op een hele andere manier wil investeren en hele andere keuzes wil maken. Sorry, ik was net nog niet helemaal aan het eind van mijn bijdrage, dus ik ga die toch nog even verder afmaken. Sorry, meneer Dassen.

De **voorzitter**:
Dat staat u vrij. Dan starten wij de klok weer voor uw spreektijd.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ik was een belangrijk punt nog vergeten: de warmtenetten. De afgelopen weken zaten 130 huishoudens in de Haagse wijk Transvaal langdurig zonder verwarming en warm water. Volgens de berichtgeving spelen daar al zestien jaar problemen. Zestien jaar! Bewoners kunnen niet simpelweg overstappen naar een andere leverancier. Tegelijkertijd investeert het Rijk miljoenen in verdere uitbreiding van warmtenetten. Dan kan Den Haag niet alleen blijven pushen op het aanleggen van warmtenetten; we moeten ook verantwoordelijkheid nemen als het vervolgens misgaat. Welke lessen voor toekomstige warmtenetten trekt de minister uit de situatie in Transvaal? Vindt de staatssecretaris werkelijk dat het toezicht voldoende is wanneer problemen jarenlang kunnen voortduren? Wie grijpt in? Wie betaalt de rekening wanneer leidingen vervangen moeten worden? Bewoners mogen namelijk niet met gemeenschapsgeld worden aangesloten op een systeem, waar zij vervolgens aan vastzitten als de dienstverlening tekortschiet. Dat is geen verduurzaming waar mensen op kunnen vertrouwen. Dat is geen warmtenet, maar een warmtefuik. En een fuik, daar kom je wel in, maar nooit meer uit.

Tot slot. Het gaat om de ondernemer die eindelijk die stroomaansluiting moet krijgen, om de starter die zijn woning kan betrekken, om inwoners die daadwerkelijk invloed moeten krijgen op hun eigen leefomgeving, om huishoudens die kunnen rekenen op betrouwbare én betaalbare energie en om ouderen die de kachel niet uit hoeven te zetten, zodat het aantal doden door koude niet nog verder toeneemt. Koude veroorzaakt namelijk een veel groter slagveld dan hittestress. Wij willen een energiesysteem met kernenergie dat werkt voor de Nederlander, waar Nederland tientallen jaren op kan bouwen en dat leveringszekerheid geeft. Dat willen wij voor regionale kansen met SMA's, voor investeringen waarvan we de hele rekening kennen en voor inwoners die geen vinkje zijn in een participatieverslag. Deze begroting is gebouwd op ambities in plaats van realiteit. Alle lampjes op het dashboard staan op rood en schreeuwen om het uitzetten van de motor en het bellen van de Wegenwacht. Toch wordt er gekozen voor het intrappen van het gaspedaal, terwijl de muur op ons afkomt. Dat is geen klimaatbeleid, maar klimaatkamikaze. Zoals ik aan het begin van mijn bijdrage zei: eerst de fundering op orde, dan pas de bovenverdieping inrichten.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Vermeer. Dit laatste deel van uw bijdrage leidt toch weer tot een nieuwe interruptie van de heer Klos. Gaat uw gang.

De heer **Klos** (D66):
Dank dat de heer Vermeer aandacht vraagt voor de situatie in Transvaal. Ik ben daar met

de bewoners gaan praten en de situatie is inderdaad echt schrijnend. De onzekerheid duurt al vele, vele jaren voor mensen die gewoon zonder warmte komen te zitten en de consequentie moeten trekken dat ze hun kinderen ergens anders moeten laten slapen. Het is verschrikkelijk. Ik wil de heer Vermeer vragen welke oplossingsrichtingen hij zelf ziet. Hij stelt een paar vragen aan het kabinet, maar hoe zou de wet moeten wijzigen of welke maatregelen zouden we moeten treffen om ervoor te zorgen dat mensen hier geen slachtoffer van worden, niet in Transvaal en ook niet elders in het land?

De heer **Vermeer** (BBB):
Dat is best wel een complexe vraag, want eigenlijk willen wij bij de ACM aandringen op een onafhankelijk onderzoek, maar wij kunnen de ACM niet aansturen. De minister kan misschien wel wat, dus ik hoor graag terug hoe die lijnen precies moeten werken. Het is een onafhankelijke toezichthouder, maar ik vind dit heel complex. Ik vind namelijk niet dat wij als politiek kunnen zeggen dat een individueel geval zus of zo opgelost moet worden. Zo werkt dat niet. Maar dit is wel iets wat eraan zit te komen voor heel veel projecten in Nederland, en dan moet duidelijk zijn wie er verantwoordelijk is. Als er meer publieke warmtenetten komen, dan wordt gewoon de lokale overheid verantwoordelijk of de lokale warmte-bv die er opgericht wordt. Dan is het uiteindelijk weer de rest van de bevolking van zo'n gemeente die de schade daarvan moet ophoesten.

De **voorzitter**:
Dank u wel voor uw bijdrage.

De heer **Vermeer** (BBB):
Alstublieft.

De **voorzitter**:
Dan geef ik graag het woord aan de heer Dassen namens de fractie van Volt. Gaat uw gang.

De heer **Dassen** (Volt):
Dank u wel, voorzitter. Het is altijd fascinerend, dit debat. Het voelt alsof wij debatteren over de vraag of we de benodigde condities voor een fijn voortbestaan met elkaar moeten behouden — schone lucht, sterke bossen, goede biodiversiteit —, terwijl dat een overduidelijke prioriteit van ons allemaal zou moeten zijn. En waarom? Omdat we volledig afhankelijk zijn van deze zaken voor een veilige leefomgeving.

Dit jaar waren er 35.000 hitteslachtoffers en een schade van meer dan 100 miljard door extreem weer. Dan roept Eurocommissaris Hoekstra dat er een temperatuurstijging van 3 graden in 2100 is. Dan vraag ik mij af of dat de wereld is die wij op deze manier kunnen doorgeven aan onze kinderen. Om eerlijk te zijn: ik vind dat onverantwoord, aangezien we nu al zien wat de schade ervan is. Zeven van de negen planetaire grenzen worden ruimschoots overschreden. Niet een beetje, maar op het hoogste niveau ooit,

waaronder verlies aan biodiversiteit, zoetwatergebruik, chemische vervuiling en oceaanverzuring.

Ook Nederland leeft niet binnen de planetaire grenzen. De schade: 38 miljard. Bijna 90% van deze veroorzaakte schade is onbeprijsd. Ik wil hier graag een reflectie van de minister op. Is zij bereid om binnen de planetaire grenzen te blijven en dat als leidraad voor beleid te nemen? Is de minister ook bereid om te kijken welke prijsprikkels kunnen worden ingevoerd om de milieuschade te beperken? Het kan toch niet zo zijn dat een groot gedeelte van de vee-industrie en de aardolie-industrie niet is beprijsd, terwijl de schade wel ontzettend groot is? Graag een reactie daarop.

Voorzitter. Overal in Europa wordt er gewerkt aan groene energie, maar een duidelijke koppeling ontbreekt. In het recente Nationaal Plan Energiesysteem wordt nog weinig rekening gehouden met de export van energie bij het berekenen van de noodzakelijk te bouwen groene-energiecentrales. Dat moeten we Europees beter met elkaar afstemmen. Erkent de minister dat? Is zij bereid om bij de berekening van de benodigde capaciteit rekening te houden met de export en import van energie, ook binnen Europa? Hoe gaat zij dat met haar collega's afstemmen?

Voorzitter. De vraag die wat mij betreft in dit debat nog veel vaker gesteld zou mogen worden, is hoe we met minder energie toekunnen. Immers, energie wordt duurder en energie die je niet verbruikt, hoef je uiteindelijk ook niet te betalen. Eerder hebben we met Volt een motie aangenomen gekregen over een isolatieoffensief, maar nu dient de minister ook echt in te zetten op toezicht en op handhaving van de energiebesparingsplicht in de industrie, zodat bedrijven maatregelen die leiden tot energiebesparing, lagere kosten en minder netbelasting, ook daadwerkelijk uitvoeren. Wanneer gaat de minister daar volledig op inzetten om ervoor te zorgen dat we die handhaving nu echt goed op orde krijgen?

Voorzitter. Vandaag vragen we ook opnieuw aandacht voor de AMOC en de voortzetting van de benodigde financiering voor het onderzoek hiernaar, want mocht de trans-Atlantische Golfstroom stilvallen, dan zal dat een onomkeerbare versnelling van de klimaatverandering betekenen, met enorme gevolgen voor de voedselveiligheid in Europa, voor ons welzijn en voor onze leefomgeving. Ziet de minister ook het belang van het voortzetten van de financiering voor het onderzoek naar de AMOC? Wordt dit in de begroting opgenomen? Eerder stemde de Kamer nog tegen ons amendement, maar wij zullen komen met een nieuw voorstel hiervoor.

Voorzitter. Alle industriële revoluties hebben historisch gezien geleid tot extra energieverbruik. Nu zien we dat met AI en datacenters opnieuw gebeuren. In de VS willen de techbazen al private kerncentrales gaan bouwen om de extra stroom voor datacenters en AI-gebruik te faciliteren. De grote vraag is voor wie wij datacenters aan het bouwen zijn: voor Amerikaanse big tech of voor Europese onafhankelijkheid? Daarbij is er veel meer capaciteit nodig voor een Europese AI-industrie, maar dat willen we wel

doen met oog voor duurzaamheid. Hoe ziet de minister een situatie voor zich waarin meer rekenkracht gecombineerd wordt met de inachtneming van het klimaat? Hoe waarborgt de minister dat we datacenters bouwen die bijdragen aan de Europese digitale soevereiniteit? De provincies hebben al veel vergunningen verstrekt, maar voornamelijk aan Amerikaanse partijen. Heeft de minister nu een beeld van hoeveel van die bouwvergunningen voor nog niet gebouwde datacenters zijn afgegeven door provincies en gemeenten en ook of daarbij een stukje water en duurzaamheid is meegenomen?

Voorzitter, tot slot nog een paar overige vragen. Kan de minister aangeven hoe de subsidie van 1,7 miljard voor EBN tot stand komt? Wat gaat die nieuw bedachte heffing voor leveringszekerheid burgers en bedrijven de komende jaren kosten? Kan de staatssecretaris aangeven of en, zo ja, hoe innovatie in het kernenergiegebied zijn beleid beïnvloedt? Zorgt hij samen met zijn collega's ervoor dat financiële berekeningen voor grote kerncentrales die hij met publiek geld wil financieren, jaarlijks worden geactualiseerd?

Voorzitter. Tot slot vragen we nog aandacht voor de circulaire economie, een belangrijk punt. Recyclingbedrijven kunnen onvoldoende opschalen in Nederland; ik had er net al een interruptiedebatje over met de heer Huidekooper. Daar zou ik graag een reflectie van de minister op willen. We komen ook met een voorstel op dit punt.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Voordat u afrondt: er is een interruptie van de heer Van Meijeren.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
In de afgelopen verkiezingscampagne weigerde de heer Dassen om met Forum voor Democratie in debat te gaan over het klimaat, met als reden: "Volt wil geen zuurstof geven aan een partij die liegt". Dat is een forse beschuldiging, die niet werd onderbouwd. Daarom mijn vraag op welke leugen of leugens de heer Dassen precies doelde.

De heer **Dassen** (Volt):
Wij weigeren inderdaad om een klimaatdebat te voeren met mensen die klimaatverandering door mensen ontkennen. Het zou namelijk een grote leugen zijn om net te doen alsof menselijk handelen daar niks mee te maken heeft. Ik heb het de heer Van Meijeren vandaag weer horen zeggen. Ik vind het echt een schandaal dat je op deze manier hier in de plenaire zaal durft te staan en daarmee alle Nederlanders en alle toekomstige generaties in grote problemen brengt. Dan is voor mij de keuze heel makkelijk: daar hoeven we geen zuurstof aan te geven.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Ik heb hier inderdaad uitvoerig onderbouwd waarom er geen sprake is van een klimaatcrisis. Volgens mij is dat geen leugen, maar komen we tot een andere conclusie.

Ik benoem allerlei feiten, ik constateer dat zelfs uit het IPCC-rapport blijkt dat er geen toename is van het aantal overstromingen en orkanen, en ik heb de wetenschappelijke studie weerlegd waar Obama naar verwees. Als de heer Dassen daar iets tegenin brengt en zegt "ik heb hier een studie waaruit blijkt dat het wél het geval is", dan neem ik daar met heel veel belangstelling kennis van. Dan kan ik ook mijn standpunt wijzigen. Dát is debat, dát is democratie, namelijk samen tot de waarheid komen. Waarom weigert de heer Dassen het debat? Geeft dat er geen blijk van dat hij een gebrek heeft aan argumenten?

De heer **Dassen** (Volt):
Ik denk dat er vandaag weer heel veel argumenten gewisseld zijn waarom het noodzakelijk is dat we met elkaar zorgen voor een veilige toekomst voor onze kinderen en kleinkinderen en ook voor onszelf. De heer Van Meijeren weigert daaraan mee te doen door zichzelf buiten het debat te plaatsen, door te stellen dat klimaatverandering niet door de mens veroorzaakt wordt. Ik vind dat gevaarlijk en eigenlijk ook een schoffering van alle mensen die in Nederland en Europa wonen, nog even los van alle ellenlange extremistische punten waar de heer Van Meijeren voor staat. Daarvan denk ik: dat moeten we geen zuurstof geven, want dan stellen we het voeren van een debat met een klimaatontkenner gelijk aan een serieus debat dat je in deze Kamer met elkaar moet voeren. Ik denk dat de heer Van Meijeren aan dat laatste niet bijdraagt.

De **voorzitter**:
Meneer van Meijeren, tot slot.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Het enige wat ik hier doe — dat is iets wat wij allemaal zouden moeten doen, bij alles wat hier besproken wordt — is beoordelen of het nuttig en/of noodzakelijk is. Daarbij komen wij tot een andere conclusie. Daarin staat FVD niet alleen. Er is een World Climate Declaration van 2.000 wetenschappers die aan onze zijde staan, waaronder een Nobelprijswinnaar natuurkunde. Ik vind het heel typerend dat de aannames die aan het beleid ten grondslag liggen, hier niet ter discussie mogen worden gesteld. Dat geeft er blijk van dat men ...

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
... blindelings, koste wat kost, die agenda wil doordrukken ...

De **voorzitter**:
Uw vraag.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
... en juist het gebrek aan tegenargumenten wil verhullen ...

De **voorzitter**:
Meneer van Meijeren, uw vraag.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
... door het debat onmogelijk te maken. Juist door het debat onmogelijk te maken, ondermijnt de heer Dassen de democratie die hij zegt te beschermen.

De **voorzitter**:
Meneer Van Meijeren, dit was een opmerking.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik denk dat er maar één partij in dit parlement is die continu de democratie aan het ondermijnen is en die continu onze veiligheid aan het ondermijnen is als het gaat om klimaat maar ook om Oekraïne, door continu het beleid uit het Kremlin te verdedigen en door dat hier in de plenaire zaal op te lepelen. Ik denk dat we dat soort extremistische krachten geen zuurstof moeten geven in het parlement om de simpele reden dat we in dit parlement met elkaar een serieus debat moeten voeren. Waarom? Omdat alle mensen die ons hebben gekozen, uiteindelijk mogen verwachten dat wij met elkaar het debat aangaan over feiten. Dat weigert Forum voor Democratie, en de heer Van Meijeren in het bijzonder.

De **voorzitter**:
Meneer Van Meijeren, u mag een persoonlijk feit maken. Ik wil nog één ding zeggen. Het feit dat ik u net steeds na 30 seconden onderbrak, is omdat we met elkaar hebben afgesproken dat interrupties 30 seconden zijn. Gaat u uw gang voor een persoonlijk feit.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
De heer Dassen labelt Forum voor Democratie als "extremistisch". Dat vind ik zeer gevaarlijk. Dat zijn termen die door de AIVD en MIVD gebruikt worden om partijen in de gaten te houden en eventueel zelfs te verbieden. Dat doet de heer Dassen wederom zonder ook maar enig argument te noemen. Ik vind echt dat we ervan af moeten dat we hier feiten niet weerleggen, niet het debat aangaan, en alleen maar etiketteren, termen op mensen plakken om het debat onmogelijk te maken. Dat wil ik echt een keer goed opgemerkt hebben.

De **voorzitter**:
Waarvan akte. Dan geef ik tot het slot woord aan mevrouw Keijzer. Mevrouw Keijzer, aan u het woord.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
De begroting Klimaat en Groene Groei. We hebben op dit moment een kabinet met een open huwelijk, heb ik gelezen, en een minister-president die blijkbaar partijen in deze Kamer vindt behoren tot de marges van het politieke spectrum, terwijl we het zouden moeten hebben over hoe we dit land vooruithelpen, hoe je keuzes maakt en hoe je samenwerkt met elkaar. Toch zie je elke keer weer als een voorstel wordt gedaan om een

begroting rond te krijgen, dat het leidt tot nieuwe ophef, nieuw gedoe, en partijen die elkaar weer over en weer de les lezen, tot casinopolitiek aan toe. Wat betekent dat nou voor de begroting die hier voorligt? Dat is een goede vraag. We hebben hier klimaatbeleid waarbij het gaat over ambities en doelen; dat is ook vandaag gebleken. Maar mij bekruipt toch ook heel erg vaak het gevoel dat we naar een soort ideale lalalanddiscussie zitten te kijken, waarbij ondernemers uiteindelijk het land verlaten en mensen hun energierekeningen niet meer kunnen betalen en afwegen of ze op vrijdag een lekker flesje wijn en een kaasje mee naar huis nemen of gaan tanken. Want zover is het inmiddels. We doen dat allemaal om die 0,000036 graad minder warmte met elkaar te bereiken.

Voorzitter. Ik wil een paar onderwerpen langslopen, bijvoorbeeld de windmolens. Ons land is zo langzamerhand vol gezet. Een aantal jaren geleden hadden we ze in Flevoland, maar inmiddels zijn ze overal in Nederland. Als je gaat staan en in de rondte draait, zie je overal windmolens. "Terreurturbines" kun je ze wat mij betreft noemen. Als je ze graag wil: ik ben een ruimdenkend mens; leef je uit. Maar wat zie je gebeuren? Ook in gemeenten waar ze PRO en D66 stemmen, willen ze ze eigenlijk helemaal niet. De vraag is of het uiteindelijk ook gaat helpen met het draaiende houden van allerlei energievoorzieningen. Daar komt nog eens bij dat het net al de extra stroom die we opwekken, helemaal niet aankan. Nog meer stroom opwekken via windmolens en zonnepanelen heeft dus helemaal geen zin. Die dingen zijn lelijk en ze maken een akelig geluid. Over de slagschaduw zullen we het ook maar niet hebben.

Nu dachten wij ooit eens een keer dat de VVD het had begrepen. Die diende een motie in om een flinke hoge tiphoogte te realiseren; het Deens model, dus vier. Dat betekent gewoon dat ze veel lager worden overal in het land, of niet. Maar inmiddels is er een compromis gesloten in het nieuwe kabinet, voor zolang dat nog bestaat, en is die op twee gezet. Het is dus doodnormaal dat een windmolen van 200 meter op 400 meter afstand van je woning komt te staan. Een kolossale, industriële toren. Weten we dit nou zeker? Heeft dit nog te maken met een fatsoenlijke leefomgeving? Ik wil aan het kabinet vragen: is het niet verstandig om die op drie te zetten en een sterfhuisconstructie op te zetten voor het vervangen van afgeschreven windmolens?

Waterstof. In 2022 werd er meer dan 783 miljoen — jawel, daar hebben we het over — beschikbaar gesteld via de IPCEI-regeling, een Europese regeling voor waterstofprojecten. Alles bij elkaar gaat het over 2,1 miljard. Dat zijn enorme bedragen. Een belastingbetaler wil gewoon graag weten wat dat oplevert. Ik heb Kamervragen gesteld. Maar eigenlijk weet het kabinet het ook niet. Ze weten ook niet wanneer het rond gerekend kan worden, zodat er geen subsidie meer nodig is. Bij andere groene projecten zien we dat het voor de markt niet rendabel genoeg is en voorlopig niet wordt, en dat subsidie nodig blijft. Sterker nog, de ene gesubsidieerde techniek wordt inmiddels ingezet om problemen van de andere op te lossen. Windparken kunnen hun

stroom niet kwijt op het overbelaste elektriciteitsnet, dus zetten we die om in waterstof. Wanneer stopt dit? Wanneer wordt duidelijk dat dit op deze manier niet gaat helpen en dat het veel verstandiger is om pas op de plaats te maken en het een tandje minder ambitieus te maken, of misschien wel een paar tandjes minder ambitieus, zodat we het kunnen betalen met elkaar? Want de belastingbetaler verdient geen klimaatbeleid op basis van illusies. Belastingbetalers verdienen beleid dat werkt.

Voorzitter. Kernenergie. Daarvoor zijn een aantal hartstochtelijke pleidooien gehouden. Ik sluit mij daar gewoon graag bij aan. Laat ik ook deze vraag stellen aan het kabinet. Laat nou eens zien wat de investering in windparken heeft opgeleverd. Waar brengen al die honderden miljoenen en miljarden voor windparken en voor waterstof ons nou? Is het een oplossing of is het dat niet? En dan niet in 2050, maar nu. Mensen leven nu en maken zich nu zorgen.

Dank u wel, voorzitter. We gaan direct praten over het Belastingplan. We zullen zien of we aan het eind van de avond nog een kabinet hebben. Wat ik hier nu net uiteenzet over het klimaatbeleid gebaseerd op illusies en overtuigingen, geldt wat mij betreft ook voor heel veel andere zaken in dit land, waarbij de problemen van de Nederlandse burger niet opgelost worden. Het lijkt er op dit moment alleen maar over te gaan wie er zo lang als mogelijk in het kabinet kan blijven zitten, op de verwarmde stoelen, terwijl het zou moeten gaan over de vraag hoe de Nederlander voor een betaalbare prijs zijn huis weer verwarmd krijgt.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, mevrouw Keijzer. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de termijn van de Tweede Kamer. Ik wil alle Kamerleden heel erg bedanken voor een waardig debat. We zijn een halfuurtje uitgelopen, maar dat is nog vrij overzichtelijk. Ik wil ook de bewindspersonen hartelijk danken.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**:
We continueren dit debat morgenmiddag, als het goed is om 16.00 uur, voor de eerste termijn aan de kant van het kabinet. Dan zou ik nu de vergadering enkele ogenblikken willen schorsen om ons op te maken voor het volgende debat, over het Belastingplan.

Dank u wel.